

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

એમ./એસ. સેન્ટ્રોટ્રેડ મિનરલ્સ એન્ડ મેટલ ઈન્ડ.

વિ.

હિન્દુસ્તાન કોપર લિ.

મે ૯, ૨૦૦૬

[એસ.બી. સિન્હા અને તરુણ ચેટર્જી, ન્યાયાધીશો]

મધ્યસ્થતા કરારમાં એવો પ્રાવધાન હતો કે પ્રથમ તબક્કે વિવાદોનો નિકાલ ભારતમાં મધ્યસ્થતા દ્વારા કરવો અને જો તેમાં થયેલા મધ્યસ્થતા નિર્ણયથી કોઈપણ પક્ષ અસહમત હોય તો તેને યુ.કે.ના લંડનમાં બીજી મધ્યસ્થતા સમક્ષ અપીલ કરવાનો અધિકાર રહે, અને જેના પરિણામો બંને પક્ષો પર બંધનકારક રહેવાના હતા—ભારતમાં થયેલી મધ્યસ્થતામાં મધ્યસ્થ દ્વારા શૂન્ય પુરસ્કાર આપવામાં આવ્યો—લંડનના મધ્યસ્થ સમક્ષ અપીલ કરતાં એવો પુરસ્કાર આપવામાં આવ્યો કે જેમાં એક પક્ષને બીજા પક્ષને તેમાં નિર્ધારિત કરેલ રકમો ચૂકવવાનો આદેશ કરવામાં આવ્યો—વડી અદાલતે પુરસ્કારના અમલને

નકારી કાઢ્યો—મધ્યસ્થતા કરારની માન્યતા—અપીલમાં, મતભેદ થયો—
મામલો વિશાળ ખંડપીઠને સંદર્ભિત કરવામાં આવ્યો—કરાર અધિનિયમ,
૧૮૭૨ ની કલમ ૨૩.

અપીલકર્તાએ માલસામાનના પુરવઠા માટે પ્રતિવાદી સાથે કરાર કર્યો હતો. તે કરારમાં લવાદી કરાર શામેલ હતો, જેમાં જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી કે કરારને સંબંધિત પક્ષકારો વચ્ચેના તમામ વિવાદોનો ભારતમાં ઇન્ડિયન કાઉન્સિલ ઓફ આર્બિટ્રેશનની લવાદી સમિતિ દ્વારા, ઇન્ડિયન કાઉન્સિલ ઓફ આર્બિટ્રેશનના લવાદી નિયમો અનુસાર, લવાદ દ્વારા નિવેડો કરવામાં આવશે, અને જો કોઈપણ પક્ષકાર ભારતમાં થયેલ લવાદી પરિણામથી અસહમત હોય, તો તેને યુ.કે.ના લંડનમાં ઇન્ટરનેશનલ ચેમ્બર ઓફ કોમર્સના સમાધાન અને લવાદના નિયમો અનુસાર બીજી લવાદી કાર્યવાહીમાં અપીલ કરવાનો અધિકાર રહેશે, અને આ બીજી લવાદી કાર્યવાહીનું પરિણામ બંને પક્ષકારો પર બંધનકારક રહેશે. પક્ષકારો વચ્ચે વિવાદો ઊભા થયા. અપીલકર્તાએ લવાદી કલમ અમલમાં મૂકી. ઇન્ડિયન કાઉન્સિલ ઓફ આર્બિટ્રેશન દ્વારા નિયુક્ત લવાદકે શૂન્ય એવોર્ડ કર્યો. ત્યારબાદ અપીલકર્તાએ ઉક્ત લવાદી કરારના બીજા ભાગનો આશ્રય લીધો, જેના અનુસંધાને લવાદકે લંડનમાં પોતાની બેઠકો યોજી. પ્રતિવાદીએ ઇન્ટરનેશનલ કોર્ટ ઓફ આર્બિટ્રેશન અને લવાદકને લખાયેલા પત્રોની શ્રેણીમાં એ વલણ જાળવી રાખ્યું કે લવાદી કરાર જાહેર નીતિના વિરોધમાં હોવાથી અમાન્ય હતો. તેમ છતાં, અપીલકર્તા અને લવાદક વચ્ચે થયેલ તમામ

પત્રવ્યવહારની નકલો તથા કરવામાં આવેલી તમામ રજૂઆતોની નકલો તેમને પ્રાપ્ત થઈ હતી. નિર્ધારિત સમયમર્યાદામાં પ્રતિવાદી દ્વારા કોઈ પ્રતિરક્ષા સંબંધિત રજૂઆત અથવા સમર્થક પુરાવા રજૂ કરવામાં આવ્યા નહોતાં, તેથી લવાદકે તેમને અંતિમ એક તક આપી કે તેઓ પોતાની તરફથી પ્રતિરક્ષા રજૂ કરવાની કોઈ મનશા હોય તો તેની જાણ કરે અને તે માટે સમયવધારો માંગે. તેમને વધુ એક ફેક્સ મોકલવામાં આવ્યો, જેના દ્વારા લવાદકે પક્ષકારોને જાણ કરી કે તેઓ એવોર્ડ આપવા આગળ વધી રહ્યા છે. ૧૧મી ઓગસ્ટ, ૨૦૦૧ના રોજ, પ્રતિવાદીનું પ્રતિનિધિત્વ કરતી પેઢી તરફથી લવાદકને એક ફેક્સ પ્રાપ્ત થયો, જેમાં પ્રતિરક્ષા રજૂ કરવા માટે એક મહિનાનો સમયવધારો માંગવામાં આવ્યો; તેના અનુસંધાને ૧૬મી ઓગસ્ટ, ૨૦૦૧ના રોજ એવો નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો કે પ્રતિરક્ષા માટે સમયવધારાની અરજીના સમર્થનમાં રજૂઆતો અને વિવાદના મૂળ તત્ત્વસ્વરૂપ ગુણદોષ અંગેની રજૂઆતો, તેમજ તે સંબંધે આધાર રાખવામાં આવેલા કોઈપણ પુરાવા, ૩૧મી ઓગસ્ટ, ૨૦૦૧ સુધીમાં તેમને પ્રાપ્ત થવા જોઈએ, નહિતર તેઓ તેની કોઈ વિચારણા કરશે નહીં. ૨૭મી ઓગસ્ટ, ૨૦૦૧ના રોજ, પેઢીએ ફરીથી તેમની રજૂઆતો કરવા અને સમર્થક પુરાવા પ્રદાન કરવા માટે વધુ ત્રણ અઠવાડિયાના સમયવધારાની માંગ કરી; તેના અનુસંધાને તે રજૂઆતો અને પુરાવા દાખલ કરવાની સમયમર્યાદા ૧૨મી સપ્ટેમ્બર, ૨૦૦૧ સુધી લંબાવવામાં આવી. પરંતુ, રજૂઆતો લવાદકને ૧૩મી સપ્ટેમ્બર, ૨૦૦૧ના રોજ પ્રાપ્ત થઈ. પોતાના એવોર્ડમાં, લવાદકે પ્રતિવાદીને અપીલકર્તાને તેમની દ્વારા પરિમાણિત કરેલી રકમો ચુકવવાનો નિર્દેશ કર્યો.

પ્રતિવાદીએ મધ્યસ્થી અને સમાધાન અધિનિયમ, ૧૯૮૬ની કલમ ૪૮(૧)(બી) હેઠળ એવી અરજી દાખલ કરી કે મધ્યસ્થીએ તેમને પોતાનો કેસ રજૂ કરવાની પૂરતી તક આપી નહોતી. તેમણે સિવિલ ન્યાયાધીશ સમક્ષ એવો દાવો પણ દાખલ કર્યો કે આદેશશાસન શૂન્ય અને રદબાતલ છે તેવી જાહેરાત આપવામાં આવે તથા સ્થાયી પ્રતિબંધાજ્ઞા અને નુકસાનભરપાઈ પણ આપવામાં આવે. બીજી તરફ, અપીલકર્તાએ જિલ્લા ન્યાયાધીશની અદાલતમાં આદેશશાસનના અમલીકરણ માટે અરજી દાખલ કરી, જેને અમલવારી કેસ તરીકે વિચારવામાં આવી. જોકે, અપીલકર્તાની અરજી પર આ કાર્યવાહી વડી અદાલતમાં હસ્તાંતરિત કરવામાં આવી. વડી અદાલતના એકલ ન્યાયાધીશે આદેશશાસનના અમલને મંજૂરી આપી. તેનાથી વ્યથિત થઈ પ્રતિવાદીએ અપીલ દાખલ કરી, જે વિભાગીય ખંડપીઠ દ્વારા મંજૂર કરવામાં આવી. હાલની અપીલમાં અપીલકર્તા અને પ્રતિવાદી બંને ઉક્ત ચુકાદાની યોગ્યતા અંગે પ્રશ્ન ઉઠાવી રહ્યા છે.

અપીલકર્તાએ દલીલ કરી હતી કે (૧) દ્વિતીય મધ્યસ્થતા કાર્યવાહી લંડનમાં યોજાઈ હોવાથી, તે અધિનિયમની કલમ ૪૪ના અર્થમાં વિદેશી પુરસ્કાર હતો (૨) કે પ્રતિવાદી અધિનિયમની કલમ ૪૮(૧)(બી)ના અર્થમાં મધ્યસ્થતા કાર્યવાહીમાં પોતાનો કેસ રજૂ કરવા સક્ષમ હતો, અને અન્યથા પણ મધ્યસ્થ દ્વારા મુલતવી રાખવાની અરજી નામંજૂર કરવી એ મધ્યસ્થ પુરસ્કારને પડકારવાનો આધાર નહોતો.

પ્રતિવાદીએ દલીલ કરી કે (૧) ભારતીય કાયદા મુજબ પ્રથમ એવોર્ડ આપવામાં આવ્યો હતો તે હકીકતને ધ્યાનમાં લેતા તથા તે જાહેર નીતિના વિરોધમાં હોવાથી મધ્યસ્થતા કરાર શૂન્ય અને અસરોપિહિત હતો; ૧૯૯૬ના અધિનિયમમાં માત્ર એક જ એવોર્ડનું પરિકલ્પન કરવામાં આવેલ હોવાથી બીજા મધ્યસ્થ સમક્ષ સંદર્ભ મોકલવો અનુમત્ય ન હતો (૨) મધ્યસ્થએ પોતાના સમક્ષ પક્ષકારોના દલીલપત્રો વિના અને બીજા ભાગની રાહ જોયા વગર માત્ર લેખિત જવાબના પ્રથમ ભાગને ધ્યાને લઈને એવોર્ડ તૈયાર કર્યો; કોઈ મુદ્દો ઉઠાવવામાં આવ્યો નહોતો, ન તો સુનાવણી માટે કોઈ તારીખ નક્કી કરવામાં આવી હતી અને પક્ષકારોને સાક્ષીઓને તપાસવાની તક આપવામાં આવી ન હોવાથી, અધિનિયમની કલમ ૪૮(૧)(બી) મુજબ એવોર્ડ રદ થવા પાત્ર હતો।

મામલો વિશાળ પીઠ સમક્ષ સંદર્ભિત કરતાં અદાલતે

ઠેરવ્યું: એસ.બી. સિન્હા, ન્યાયાધીશ દ્વારા

૧. વડી અદાલતનો ચુકાદો ટકી શકતો નથી. તે દ્વારા દર્શાવવામાં આવેલા કારણો સાથે સહમતિ વ્યક્ત કરવામાં આવતી નથી, છતાં તેનો નિષ્કર્ષ ભિન્ન આધારોએ યથાવત્ રાખવામાં આવે છે. [૧૯૫-૭-એચ]

૨. ૧૯૯૬નો અધિનિયમ સુસંગત અને આદર્શ માળખું ધરાવે છે. તે નિયમોના એક સમૂહ હેઠળ માત્ર એક જ નિર્ણયપંચ પુરસ્કારનો અવલોકન કરે છે. તે નિયમોના ભિન્ન સમૂહો દ્વારા સંચાલિત બહુ-સ્તરીય પુરસ્કારોનો અવલોકન કરતો નથી. અધિનિયમની કલમ ૩૪ એ તે રીત અને પ્રક્રિયા માટે જોગવાઈ કરે છે કે જેના દ્વારા નિર્ણયપંચ પુરસ્કારને પડકારવામાં આવી શકે. એવો માર્ગ માત્ર અરજીફાઈલ કરીને જ અપનાવી શકાય, અને તેવી અરજી ઉપકલમ (૨) અને ઉપકલમ (૩) અનુસાર હોવી આવશ્યક છે. તેથી, પુરસ્કારના ભારતીય ભાગમાં આવેલો પુરસ્કાર માત્ર અરજી દાખલ કરીને જ રદ કરાવી શકાય. તેથી કાનૂન એવો અવલોકન કરતું નથી કે અધિનિયમની કલમ ૩૪ની કડકતા હોવા છતાં, જે પુરસ્કારને પડકારવામાં આવ્યો નથી અને જે અમલપાત્ર તથા અમલયોગ્ય બની ગયો છે, તે હજી પણ વિદેશી પુરસ્કારનો વિષય બની શકે. કોઈ પુરસ્કાર જેમ જ અમલપાત્ર બને છે, તેમ જ તે અધિનિયમની કલમ ૩૫ મુજબ અંતિમ અને બાધ્યકારી બની જાય છે. [૧૭૪-ડી, ૧૭૬-જી-એચ]

૨.૨. ૧૯૯૬ ના અધિનિયમની કલમ ૩૬ ના કારણે, એવી અસર માટે એક કાનૂની કલ્પિત વ્યવસ્થા સર્જવામાં આવી છે કે અધિનિયમની કલમ ૩૪ હેઠળ અનુમાનિત રીતે પુરસ્કાર રદ કરવા માટે નિર્ધારિત અવધિ પૂર્ણ થતા, તે પુરસ્કાર અમલમાં મુકવા અને અમલવારી કરાવવા યોગ્ય બની જાય છે. પુરસ્કાર સામે અન્ય મંચ સમક્ષ અપીલની જોગવાઈનો વિચાર, અને તે પણ એવી

સ્થિતિમાં કે પુરસ્કારનો એક ભાગ સ્થાનિક પુરસ્કાર હોય અને બીજો ભાગ વિદેશી પુરસ્કાર હોય, ૧૯૯૬ ના અધિનિયમ હેઠળ અનુમાનિત નથી. [૧૭૭-બી-સી]

૨.૩. સમગ્ર જોગવાઈઓમાં ક્યાંય એવો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો નથી કે નિર્ણય સામે કોઈ જુદા લવાઈ બોર્ડ અથવા મંચ સમક્ષ અપીલ કરી શકાય અથવા અરજી દાખલ કરી શકાય. તેથી, જો તે અંગે પડકાર ઉઠાવવામાં આવે, તો તેની અંતિમતા અને કાયદેસરતા અદાલત દ્વારા જ નિર્ધારિત થવાની રહે છે. અન્યથા, બીજા લવાઈ પેનલને સંદર્ભ મોકલવાથી વધુ સમય લાગશે, કારણ કે લવાઈઓ વિવાદને ફરીથી નવી રીતે સાંભળ્યા પછી મામલાનો નિર્ણય કરશે. એમ માની લઈએ કે લવાઈને બીજી વાર સંદર્ભ કરવામાં આવે અને ત્યારબાદ લવાઈ નિર્ણય આપે, તો પ્રથમ નિર્ણયની માન્યતા બીજા નિર્ણય સાથે પડકારવામાં આવે ત્યારે તે વધુ સમયખાઉ અને જટિલ બનશે. તેથી, ૧૯૯૬ના અધિનિયમની યોજનાને અનુસરીને, બીજી વાર લવાઈ પ્રક્રિયા અપનાવવાના બદલે પ્રથમ નિર્ણય સ્વીકારી લેવો અને ત્યારબાદ, જો નિર્ણય પડકારવામાં આવે, તો તે અંગે નિર્ણય કરવો વધુ વ્યવહારુ અને સુવિધાજનક છે. [૧૭૮-એફ-એચ]

હંસકુમાર કિશન ચંદ્ર વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા, એ.આઈ.આર. (૧૯૫૮) એસ.સી. ૯૪૭; હીરાલાલ અગરવાલા એન્ડ કંપની વિ. જોકિન નોહોપિયર એન્ડ કંપની લિમિટેડ, એ.આઈ.આર. (૧૯૨૭) કેલ ૬૪૭; ફઝલાલી જુવાજી રાજા વિ. ખીમજી પૂંજી એન્ડ કંપની, એ.આઈ.આર. ૧૯૩૪ બોમ ૪૭૬ અને

એમ.એ. સન્સ વિ. મદ્રાસ ઓઈલ એન્ડ સીફ્સ એક્સચેન્જ લિમિટેડ એન્ડ
અન્ય એક, એ.આઈ.આર. (૧૯૬૫) મદ્રાસ
૩૯૨, લાગુ પડતા નથી એમ ઠરાવવામાં આવ્યું.

એસ.ડી. સિંહ દ્વારા લખાયેલ ‘લૉ ઓફ આબિટ્રેશન’ ની ૭મી આવૃત્તિના
પાનું ૩૫૯ નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

૨.૪. નાગરિક કાર્યવાહી સંહિતાના આદેશ ૪૧, નિયમ ૧ સમકક્ષ
સિદ્ધાંતો પણ એ કલ્પે છે કે અપીલ દાખલ કરવાથી હુકમનામાના અમલ પર
આપોઆપ સ્થગિતી થઈ જાય એવો અર્થ થતો નથી. આ દૃષ્ટિએ, માત્ર અપીલ
દાખલ કરવાથી એવોર્ડ અમલમાં મુકવા અયોગ્ય બનતો નથી. એવોર્ડના અમલ
પર સ્થગિતી માટે કોઈ પ્રાર્થના કરવામાં આવી નહોતી અને અપિલીય
મધ્યસ્થકર્તાએ પણ એવોર્ડના અમલ પર સ્થગિતીનો આદેશ આપ્યો નહોતો.
૧૯૯૬નું અધિનિયમ એવો વિચાર કરતું નથી કે મધ્યસ્થકર્તાને અમલપાત્ર
હુકમનામા સામે અપીલમાં બેસવાનો અધિકાર હશે. જ્યાં મૂળ સત્તાધિકારી દ્વારા
જ એવો જ પ્રકારનો આદેશ આપી શકાય, એવા કેસોમાં વિલયનો સિદ્ધાંત પણ
લાગુ પડતો નથી. જો કાનૂની કલ્પના દ્વારા અદાલતના હસ્તક્ષેપ વિના એવોર્ડ
હુકમનામું બની જાય, તો અપિલીય મધ્યસ્થકર્તા જે પ્રકારનો એવોર્ડ આપી શકે
તેની એવોર્ડ તરીકેની પ્રકૃતિ જ નષ્ટ થઈ જાય. તેથી, વિલયનો સિદ્ધાંત લાગુ
પડશે નહીં. હુકમનામું, તે કાયદાની જોગવાઈના કારણે હોય કે કાયદા હેઠળ

રચાયેલી કાનૂની કલ્પના દ્વારા હોય, એવોર્ડની સરખામણીએ જુદો અને ભિન્ન અર્થક્ષેત્ર ધરાવે છે. પક્ષકારો વચ્ચેના કરારના આધારે ખાનગી ન્યાયનિર્ણાયક અમલપાત્ર હુકમનામા સામે અપીલમાં બેસી શકતો નથી. કાયદાની અદાલત દ્વારા આપવામાં આવેલ હુકમનામું, તે જ અદાલત પોતાની પુનર્વિચાર અધિકારિતાનો ઉપયોગ કરીને અથવા કાયદાની જોગવાઈ મુજબ રચાયેલી અપિલીય અદાલત દ્વારા જ રદ કરી શકાય છે. કાનૂની કલ્પના દ્વારા ઊભું થયેલ હુકમનામું ખાનગી ન્યાયનિર્ણાયક પલટી શકતો નથી, એ વાત પુનરુક્તિરૂપે જણાવવી યોગ્ય છે. કાનૂની કલ્પનાને, તે સુસ્થિર રીતે નિર્ધારિત છે, તેનો સંપૂર્ણ પ્રભાવ અપાવવો જ જોઈએ. [૧૭૯-બી-એફ]

ભાવનગર યુનિવર્સિટી વિ. પાલિતાણા શુગર મિલ (પી) લિ., (૨૦૦૩) ૨ એસસીસી ૧૧૧); અશોક લેલેન્ડ લિ. વિ. સ્ટેટ ઓફ ટી.એન., (૨૦૦૪) ૩ એસસીસી ૧ અને ભારત પેટ્રોલિયમ કોર્પોરેશન લિ. વિ. પી. કેસવન અને અન્ય, (૨૦૦૪) ૯ એસસીસી ૭૭૨, પર આધાર રાખવામાં આવ્યો.

૨.૫. વૈધાનિક યોજના ધ્યાનમાં લેતાં, દેશીય લવાદી ચુકાદો કાયદાની અદાલતની દેખરેખને આધીન છે. તેનું અધિકારક્ષેત્ર લવાદની સમગ્ર પ્રક્રિયા સુધી વ્યાપે છે. અંતે, ૧૯૯૬ના અધિનિયમની કલમ ૩૪ની જોગવાઈઓનો આશ્રય લેવા સંમત પક્ષ દ્વારા લવાદી ચુકાદો પડકારને આધીન રહે છે અને તે ડિકી બની જાય છે. લવાદી ચુકાદો ત્યારે જ રદ કરી શકાય, જ્યારે અદાલત આ નિષ્કર્ષે પહોંચે કે અધિનિયમની કલમ ૩૪માં સમાવેશ થયેલા એક અથવા બીજા આધાર અસ્તિત્વમાં છે. તેથી, દેશીય લવાદી ચુકાદા સામે પડકાર માત્ર અધિનિયમ

દ્વારા જ નિર્ધારિત રાષ્ટ્રીય અદાલત સમક્ષ અને અધિનિયમની કલમ ૩૪માં નિર્દિષ્ટ આધારો પર જ કરી શકાય. તેથી તો વધુ સ્પષ્ટ છે કે, દેશીય લવાઈ ચુકાદાની માન્યતા અન્ય કોઈ મંચ સમક્ષ, જેમાં પક્ષકારોએ પસંદ કરેલો મંચ હોય તો તે પણ સમાવેશ પામે છે, પ્રશ્નાર્થ બનાવી શકાતી નથી. [૧૭૯-૭-એચ, ૧૮૦-એ]

લિવરપૂલ એન્ડ લંડન એસપી. એન્ડ આઈ એસોન. લિ. વિ. એમ. વી. સી સક્સેસ ૧, (૨૦૦૪) ૯ એસસીસી ૫૧૨; પ્રતાપ સિંહ વિ. સ્ટેટ ઓફ ઝારખંડ, [૨૦૦૫] ૩ એસસીસી ૫૫૧ અને ઝી ટેલિફિલ્મ્સ લિ. વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા, [૨૦૦૫] ૪ એસસીસી ૬૪૯ નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

૨.૬. જો પ્રથમ પુરસ્કારનો અમલ કરાવવાનો હોત (જોકે તે માટે કોઈ અવસર ઉપસ્થિત થયો ન હતો), તો તે માત્ર અધિનિયમના ભાગ ૧૧ ની જોગવાઈઓ મુજબ જ કરી શકાયો હોત. મધ્યસ્થતા કરારના બીજા ભાગનો આશ્રય લેવામાં આવ્યો હોવા છતાં, જો સુધી તેના અમલને સ્થગિત રાખવાનો નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો ન હોય, તો અધિનિયમની કલમ ૩૬ મુજબ તે હુકમનામું રહેવાનું બંધ થતું નથી. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, મધ્યસ્થ અધિકરણનો પ્રથમ પુરસ્કાર, પુરસ્કારને પડકારવા માટે નિર્ધારિત અવધિ પૂર્ણ થતા, તેના બીજા ભાગનો આશ્રય લેવામાં આવ્યો હોવા છતાં, હુકમનામું બની ગયો. એ સમજવું કઠિન છે કે પુરસ્કારનો કોઈ ભાગ અદાલતના હુકમનામામાં પરિવર્તિત થઈ ગયો હોવા છતાં, તે જ મધ્યસ્થ અધિકરણ પર બાધ્યકારક ન ગણાય. ૧૯૯૬ના અધિનિયમની કલમ ૩૪ ઘરઆંગણે આપવામાં આવેલા

ભારતીય પુરસ્કારને રદ કરવાના ઉપાય માટે જોગવાઈ કરે છે. તે અંગ્રેજી મધ્યસ્થતા અધિનિયમથી ભિન્ન રીતે, પક્ષકારોને કાયદાકીય જોગવાઈઓના અમલને મર્યાદિત કરવા અથવા ટાળવાની પરવાનગી આપતું નથી. [૧૯૫-ડી-ઈ]

૩.૧. ૧૯૯૬નો અધિનિયમ, નિઃસંદેહ કેટલીક આવરતી જોગવાઈઓને આધીન રહીને, સ્થાનિક પંચનિર્ણયો અને વિદેશી પંચનિર્ણયો ને બે અલગ અને વિશિષ્ટ વિભાગોમાં મૂકે છે. તેથી, ૧૯૯૬નો અધિનિયમ એવું અનુમાન કરે છે કે કોઈ મધ્યસ્થતા પંચનિર્ણય સ્થાનિક પંચનિર્ણય અને વિદેશી પંચનિર્ણયનું મિશ્રણ હોઈ શકે, એવું ઠરાવવું શક્ય ન હોઈ શકે. [૧૮૦-એચ, ૧૮૧-એ]

૩.૨. બહુ-સ્તરીય લવાદ, જ્યારે તે માત્ર ૧૯૪૦ના અધિનિયમ અથવા ૧૯૬૧ના અધિનિયમથી જ શાસિત હોય, ત્યારે અમલક્ષમ અને માન્ય ગણાવી શકાય, કારણ કે તેવી સ્થિતિમાં તેમાં નિર્ધારિત કરાયેલ પ્રક્રિયાનું અનુસરણ કરી શકાત. પરંતુ, બીજી તરફ, ૧૯૯૬નો અધિનિયમ માત્ર ૧૯૪૦ના અધિનિયમને જ નહીં પરંતુ ૧૯૬૧ના અધિનિયમને પણ રદ કરીને તેના સ્થાને આવે છે અને લવાદકર્તા દ્વારા વિવાદના નિવારણ માટે ભિન્ન મંચો તથા ભિન્ન પ્રક્રિયાનું પ્રાપ્તિ કરે છે. એ કલ્પનાતીત છે કે લવાદ કરારનો એક ભાગ સ્થાનિક એવોર્ડ તરીકે અમલમાં મૂકી શકાય અને બીજો ભાગ વિદેશી એવોર્ડ તરીકે અમલમાં મૂકી શકાય. એક જ લવાદ કરારની શરતો અનુસાર કરવામાં આવેલ એવોર્ડ કાં તો સ્થાનિક એવોર્ડ હોઈ શકે અથવા વિદેશી એવોર્ડ હોઈ શકે; કારણ કે તે માટે ભિન્ન પ્રક્રિયાઓ નિર્ધારિત કરવામાં આવી છે, ભલે તેવા એવોર્ડથી થતા પરિણામો પણ

ભિન્ન હોય અને તેના આધાર-કારણો પણ ભિન્ન તથા સ્વતંત્ર હોય. તેથી, ૧૯૯૬ના અધિનિયમ દ્વારા પ્રતિપાદિત મૂળભૂત વિધાનનીતિ, જે બે સ્તરની લવાઈ વ્યવસ્થા સાથે સુસંગત નથી, જેમાં બે ભિન્ન અધિનિયમો બે ભિન્ન જોગવાઈઓ દ્વારા શાસન કરતા હોય અને જે ભિન્ન પ્રક્રિયાઓને આધીન હોય, તે માન્ય નથી. (૧૮૧-સી-ઈ)

૩.૩. લવાઈની કાર્યવાહીનો પ્રથમ ભાગ, એટલે કે, ઇન્ડિયન કાઉન્સિલ ઓફ આર્બિટ્રેશન, માટે ભારતીય કાયદો કારણસર લાગુ પડશે, જ્યારે તેનો બીજો ભાગ ઇન્ટરનેશનલ ચેમ્બર ઓફ કોમર્સ, પેરિસના નિયમો દ્વારા શાસિત રહેશે. તેથી, લવાઈની કાર્યવાહી ના બંને ભાગો એક જ સંસ્થાના અધીન ચલાવવામાં આવ્યા નથી. જુદા જુદા તબક્કાઓએ જુદી જુદી પ્રક્રિયાઓનું પરિકલ્પન કરતો લવાઈ કરાર ૧૯૯૬ના અધિનિયમ હેઠળ સ્વીકાર્ય ગણાઈ શકતો નથી. જો અપીલની જોગવાઈ ઇન્ડિયન કાઉન્સિલ ઓફ આર્બિટ્રેશનની રચના-વ્યવસ્થાની અંદર, સમયમર્યાદાના પાલનને આધીન રાખીને, કરવામાં આવી હોત, તો સંભાવ્ય રીતે તે કરાર માન્ય રહ્યો હોત. પરંતુ, એવી સ્થિતિ નથી. [૧૮૧-એફ-જી]

ભાટિયા ઇન્ટરનેશનલ વિ. બલ્ક ટ્રેડિંગ એસ.એ., [૨૦૦૨] ૪ એસ.સી.સી. ૧૦૫ અને ફ્યુરેસ્ટ ડે લોસન લિ. વિ. જિંદાલ એક્સપોર્ટ્સ લિ., [૨૦૦૧] ૬ એસ.સી.સી. ૩૫૬, નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

૪.૧. કોઈ વ્યક્તિ પોતાનો અધિકાર છોડી શકે છે. કાયદા હેઠળ પ્રદાન કરવામાં આવેલા લાભ સંબંધિત અધિકારનો ત્યાગ પણ માન્ય છે. પરંતુ, જાહેર નીતિ અથવા જાહેર હિત સંકળાયેલ હોય ત્યાં કોઈ અધિકારનો ત્યાગ કરી શકાય નહીં, તે એક સુસ્થાપિત સિદ્ધાંત છે. અધિકરણ/અદાલતને પ્રાપ્ત અધિકારક્ષેત્ર કાયદાની જ રચના છે. મધ્યસ્થતા પર અધિકારક્ષેત્ર પક્ષકારો વચ્ચેના કરાર દ્વારા અર્પિત કરી શકાય છે. પરંતુ, પક્ષકારો વચ્ચેનો કરાર કાયદાના પાલનમાં હોવો જોઈએ અને તેના ભંગરૂપ ન હોવો જોઈએ. [૧૮૨-અ-બ]

૪.૨. કરાર દ્વારા કાયદાકીય હકનો ત્યાગ માન્ય છે, શરતે કે તે જાહેર નીતિના વિષય સાથે સંબંધિત ન હોય. કોઈપણ પરિસ્થિતિમાં કરાર જાહેર નીતિનું ઉદ્ધંધન કરી શકતો નથી. [૧૮૨-બી]

૪.૩. ભારતના કાયદાઓ મુજબ, જે આ ક્ષેત્રને નિયંત્રિત કરે છે, પક્ષકારો કાયદાને બાજુ પર મૂકી શકતા નથી અને એવી પ્રક્રિયાનો આશ્રય લઈ શકતા નથી કે જે સર્વ પ્રકારના આશય અને હેતુ માટે, કરારાત્મક વ્યવસ્થા કરીને અથવા અન્ય રીતે, ૧૯૯૬ના અધિનિયમની કલમ ૩૪ અને ૩૬ની જોગવાઈઓને નિષ્ફળ બનાવે. ૧૯૯૬નો અધિનિયમ એવું પ્રતિપાદિત કરતો નથી કે પક્ષકારો તેની જોગવાઈઓમાંથી બહાર જઈને કરાર કરી શકે. તેથી, પક્ષકારોનો લવાઈ કરાર ૧૯૯૬ના અધિનિયમની જોગવાઈઓ મુજબ કડક રીતે કરવામાં આવેલો હોવો જોઈએ. [૧૮૩-સી]

૪.૪. ભારતીય કાયદો, અર્થાત્ ૧૯૯૬નો અધિનિયમ, એવો “કરાર દ્વારા બહાર રાખવાનો” પ્રાવધાન કરતો નથી કે જેથી પક્ષકારો, તેમના કરારની શરતો દ્વારા, ચુકાદો આપવામાં આવ્યા પછી અપીલની પ્રક્રિયા નિશ્ચિત/નક્કી કરી શકે. [૧૮૪-એ]

૪.૫. ભારતીય કરાર અધિનિયમની કલમ ૨૩માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં લેતાં, જાહેર નીતિના વિરોધમાં હોવાને કારણે આવી કરારાત્મક વ્યવસ્થા શૂન્ય ગણાશે. આ તો સુસ્થાપિત સિદ્ધાંત છે કે પક્ષકારો કરાર દ્વારા અથવા અન્યથા, ભારતમાં અમલમાં રહેલા કાયદા દ્વારા પ્રતિબંધિત એવા મંચને અધિકારક્ષેત્ર આપી શકતા નથી. ભારતમાં અમલમાં રહેલો કાયદો વૈધાનિક જોગવાઈઓના પ્રભાવને મર્યાદિત કરવા અથવા ટાળવા પરવાનગી આપતો નથી. [૧૮૪-બી]

૫. જો એવું માનવામાં આવે કે દ્વિસ્તરીય લવાદ માન્ય છે, તો પણ ૧૯૯૬ના અધિનિયમ હેઠળ તે અસંગતતા ઊભી કરી શકે. ૧૯૯૬ના અધિનિયમના સંદર્ભમાં અને કરાર અધિનિયમની કલમ ૨૩ને ધ્યાનમાં લેતાં, દ્વિસ્તરીય લવાદ કાયદેસર માન્ય નથી, કારણ કે વૈધાનિક અધિકારક્ષેત્રનો ત્યાગ કરાર દ્વારા કરી શકાય તેમ નથી. તેથી, સ્પષ્ટપણે જણાય છે કે ૧૯૯૬ના અધિનિયમની જ યોજના આ પ્રકારના દ્વિસ્તરીય લવાદ કરારને અવલોકિત કરતી નથી. [૧૮૪-એફ]

૬. વિદેશી નિર્ણયના અમલનો પ્રતિકાર કરતી વેળાએ મધ્યસ્થતા કરારના અસ્તિત્વના અભાવ અથવા તેની અમાન્યતા અંગેની શરતો ઉઠાવી શકાય છે. ૧૯૯૬ના અધિનિયમની કલમ ૪ મધ્યસ્થતા કરારના અસ્તિત્વનો પરિચય આપે છે, જેનો અર્થ માન્ય મધ્યસ્થતા કરાર એવો થાય છે. જો મધ્યસ્થતા કરાર રદબાતલ અને અમલવિહોણો હોય, તો તે કાયદાની નજરે અસ્તિત્વહીન ગણાય છે અને તેથી તેનો અમલ કરાવી શકાય નહીં. મધ્યસ્થ પોતાનું અધિકારક્ષેત્ર સંદર્ભમાંથી પ્રાપ્ત કરે છે, જેના અર્થ માન્ય મધ્યસ્થતા કરારના અનુસરણમાં અથવા તેના અમલાર્થે નિર્ણય માટે રજૂ થયેલ વિવાદ અને મતભેદ એવો થાય છે. પક્ષકારોએ ભારતીય કાયદો લાગુ પડશે તે બાબતે સંમતિ આપી હતી, એ બાબત વિવાદિત નથી. તેથી કરારની માન્યતા અથવા કાયદેસરતા ભારતીય કરાર અધિનિયમની કલમ ૨૩ની કસોટી પર આંકવી આવશ્યક છે. જો કોઈ કરાર જાહેર નીતિના વિરોધમાં હોય, તો તે રદબાતલ અને અમલવિહોણો છે. [૧૯૪-૭-એચ, ૧૯૫-એ]

નેશનલ થર્મલ પાવર કોર્પોરેશન વિ. ધ સિંગર કંપની અને, એ.આઈ.આર. (૧૯૯૩) એસ.સી. ૯૯૮, નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો.

૭.૧. ભારતમાં 'જાહેર નીતિ' શબ્દપ્રયોગનો ઉપયોગ ત્રણ ભિન્ન પરિસ્થિતિઓ માટે કરવામાં આવ્યો છે, અર્થાત્, (૧) જો મધ્યસ્થતા પુરસ્કાર ભારતની જાહેર નીતિ સાથે વિરુદ્ધ હોય તો ૧૯૯૬ના અધિનિયમની કલમ ૩૪(૨)(બી) હેઠળ તે રદ થઈ શકે છે; (૨) જો પુરસ્કારનો અમલ ભારતની જાહેર નીતિના વિરુદ્ધ જતો હોય તો કલમ ૪૮(૨)(બી) હેઠળ વિદેશી પુરસ્કાર

(ન્યૂ યોર્ક કન્વેન્શન પુરસ્કાર) ના અમલનો ઇનકાર થઈ શકે છે; અને (૩) જો પુરસ્કારનો અમલ ભારતની જાહેર નીતિ અથવા કાયદાના વિરુદ્ધ ન જતો હોય તો વિદેશી પુરસ્કાર (જેનેવા કન્વેન્શન પુરસ્કાર) કલમ ૫૭(જે)(બી) હેઠળ અમલપાત્ર થઈ શકે છે. [૧૮૪-સી-ડી)

સુમિતોમો હેવી ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિ. વિ. ઓએનજીસી લિ., [૧૯૯૮] ૧ એસસીસી ૩૦૫, નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

૭.૨. ‘જાહેર નીતિ’ અભિવ્યક્તિનો અર્થ લવાઈ કરાર અથવા લવાઈ નિર્ણયના સંદર્ભમાં સમાન જ રહેશે. જાહેર નીતિનો સિદ્ધાંત લવાઈ કરારને રદ કરવા માટેનો આધાર ગણવો જ જોઈએ અને પરિણામે લવાઈ નિર્ણયને પછા. [૧૮૪-ઈ, ૧૮૯-જી]

૭.૩. તેમ છતાં, આવી પ્રત્યક્ષ ગેરકાયદેસરતા મામલાના મૂળ સુધી જતી હોવી આવશ્યક છે. નિર્વિવાદપણે, જાહેર નીતિ એવી અન્યાયી અને અયોગ્ય હોવી જોઈએ કે અદાલતના અંતરાત્માને ઝંઝોડી મૂકે. પરંતુ જ્યાં મધ્યસ્થ કરારના સ્પષ્ટ કાયદાથી વિરુદ્ધ ગયો હોય અથવા તેનાથી પર ગયો હોય, અથવા વિવાદમાં ન હોય તેવી બાબતમાં રાહત મંજૂર કરી હોય, ત્યાં તે બાબત અધિનિયમની કલમ ૩૪ના કાર્યક્ષેત્રમાં આવશે. [૧૮૯-એચ; ૧૯૦-એ]

૭.૪. જાહેર નીતિ શું ગણાય તે એવો પ્રશ્ન છે કે જે ફરીથી વ્યવહારના સ્વરૂપ અને કાયદાના સ્વરૂપ પર નિર્ભર રહેશે. તે હેતુ માટે, પક્ષકારોની દલીલો તથા અભિલેખ પર લાવવામાં આવેલી સામગ્રી સંબંધિત રહેશે જેથી અદાલતને તે

સંબંધિત સમયબિંદુએ જાહેર હિત અથવા જાહેર કલ્યાણ શું હતું, અથવા તેના વિરુદ્ધ જાહેર કલ્યાણને અન્યથા શું હાનિકારક બનતું, તે સંકલ્પનાનું નિર્ધારણ કરવામાં સક્ષમ બનાવે; અને તેનો ભેદ કોઈ વિશિષ્ટ સરકારની નીતિથી અલગ રીતે સમજવામાં આવે. [૧૯૦-બી-સી]

બી રેમુસાગર પાવર કો. લિ. વિ. જનરલ ઇલેક્ટ્રિક કો., [૧૯૯૪] સપ્લિ. ૧ એસીસીસી ૬૪૪; ઓઈલ એન્ડ નેચરલ ગેસ કોર્પોરેશન લિ. વિ. સૌ પાઈપ્સ લિ. [૨૦૦૩] ૫ એસીસીસી ૭૦૫; સેન્ટ્રલ ઇનલેન્ડ વોટર ટ્રાન્સપોર્ટ કોર્પોરેશન લિ. વિ. બ્રોજો નાથ ગાંગુલી, [૧૯૮૬] ૩ એસીસીસી ૧૫૬; ગોડાવત પાન મસાલા પ્રોડક્ટ્સ આઈ.પી. લિ. વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા, [૨૦૦૪] ૭ એસીસીસી ૬૮; ઘેરુલાલ પારખ વિ. મહાદેઓદાસ માઈયા, [૧૯૫૯] સી સપ્લિ. ૨ એસીસીઆર ૪૦૬; ઝરોઆસ્ટ્રિયન કોઓપ. હાઉસિંગ સોસાયટી લિ. વિ. ડિસ્ટ્રિક્ટ રજિસ્ટ્રાર, કોઓપ. સોસાયટીઝ (અર્બન), [૨૦૦૫] ૫ એસીસીસી ૬૩૨; સ્ટેટ ઓફ રાજસ્થાન એન્ડ અધર્સ વિ. બસંત નહાટા, [૨૦૦૫] ૧૨ એસીસીસી ૭૭; ધર્મ પ્રતીષ્ઠાનમ વિ. મુધોક કન્સ્ટ્રક્શન પ્રા. લિ., [૨૦૦૫] ૯ એસીસીસી ૬૮૬ = (૨૦૦૪) ૩ આર્બ. એલઆર ૪૩૨ (એસસી); બેનેટ કોલમેન એન્ડ કો. (પી) લિ. વિ. પુણ્ય પ્રિયા દાસ ગુપ્તા, [૧૯૬૯] ૨ એસીસીસી ૧ અને બ્રેસ ટ્રાન્સપોર્ટ કોર્પોરેશન ઓફ મોનરોવિયા, બર્મુડા વિ. ઓરિએન્ટ મિડલ ઈસ્ટ લાઈન્સ લિ., સાઉદિયા અરેબિયા એન્ડ અધર્સ, એઆઈઆર (૧૯૯૪) એસસી ૧૭૧૫, નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો હતો.

હારબર એશ્યોરન્સ કો. (યુ.કે.) લિ. વિ. કંસા જનરલ ઇન્ટરનેશનલ કો. લિ., (૧૯૯૩) ૩ ઓલ ઈ.આર. ૮૯૭ અને મોન્ટ્રોઝ કેન્ડ ફૂડ્સ લિ. વિ. એરિક વેલ્સ (ઈમર્ચન્ટ્સ) લિ., (૧૯૬૫) લોયડ્સ રેપ ૫૯૭, નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો.

ઓ.પી. મલ્હોત્રા દ્વારા રચાયેલ મધ્યસ્થી અને સમાધાનનો કાયદો અને વ્યવહાર, બીજી આવૃત્તિ, પાનું ૧૧૭૪, નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

રસેલ ઑન આર્બિટ્રેશન, ૨૨મી આવૃત્તિ, ૨૦૦૩, પાનું ૩૮૯, પરિચ્છેદ ૮-૦૪૬ અને એફ ચિટ્ટી ઑન કોન્ટ્રાક્ટ, ૨૯મી આવૃત્તિ, ૨૦૦૪, પાનું ૯૬૧, પરિચ્છેદ ૧૬-૦૪૫, નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

૮.૧. અધિકારક્ષેત્ર સંબંધિત પ્રશ્ન બે રીતે ઉઠાવી શકાય છે. લવાઈ કાર્યવાહીનો કોઈ પક્ષકાર લવાઈ કાર્યવાહીમાં ભાગ લઈ શકે છે અને અધિકારક્ષેત્રનો પ્રશ્ન લવાઈ ન્યાયમંડળ સમક્ષ ઉઠાવી શકે છે. તે લવાઈ કાર્યવાહીમાં ભાગ લીધા વગર પણ લવાઈકર્તાના અધિકારક્ષેત્રને પડકારી શકે છે.
[૧૮૨-ડી]

૮.૨. અંગ્રેજી મધ્યસ્થતા અધિનિયમ હેઠળ, અધિકારક્ષેત્ર અંગેની અપીલમાં અદાલત દ્વારા મુદ્દાની પુનઃસુનાવણી સામેલ થશે, જેમાં પક્ષકાર પુરાવા રજૂ કરી શકે અને પુરાવાના સમગ્ર પ્રશ્ન અંગે ફરીથી દલીલો કરી શકે. ઉક્ત સિદ્ધાંત ભારત પર લાગુ ન થવો જોઈએ તેવું કહેવાય એવો કોઈ જ કારણ નથી.

જો અધિકારક્ષેત્ર સંબંધિત પ્રશ્ન અદાલત સમક્ષ પ્રથમ વખત પણ ઉઠાવી શકાય, તો અદાલતને નવા સુનાવણીના પુરાવાઓ પણ નોંધ પર લેવા હકદાર ગણાશે; અને સ્વયંસ્પષ્ટ છે કે તેને અધિકારક્ષેત્ર સંબંધિત તથ્ય નક્કી કરવાનો અધિકાર પણ રહેશે. (૧૮૨-ઈ-એફ)

બલવંત એન. વિશ્વામિત્ર વિ. ચાદવ સદાશિવ મુલે (મૃત)
એલ.આર.એસ. મારફતે, [૨૦૦૪] ૮ એસ.સી.સી. ૭૦૬, નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

સ્મિથ વિ. ઈસ્ટ એલોઈ રૂરલ ડિસ્ટ્રિક્ટ કાઉન્સિલ, [૧૯૫૬] ૧ ઓલ ઈ.આર. ૮૫૫ અને પ્રાઈમટ્રેડ એ.જી. વિ. યથાન લિ. (૨૦૦૬) ૧ ઓલ ઈ.આર. ૩૬૭, નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

સ્મિથ વિ. ઈસ્ટ એલિ ગ્રામ્ય જિલ્લા પરિષદ, [૧૯૫૬] ૧ ઓલ ઈ.આર. ૮૫ અને પ્રાઈમટ્રેડ એ.જી. વિ. ઈથન લિ. [૨૦૦૬] ૧ ઓલ ઈ.આર. ૩૬૭, નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

૮.૩. પ્રતિવાદીએ શરૂઆતથી જ દલીલ કરી હતી કે મધ્યસ્થતા કરારના બીજા ભાગમાં સમાવાયેલ જોગવાઈ આરંભથી જ શૂન્ય છે અને કોઈ અસરકારકતા ધરાવતી નથી. તેમણે મધ્યસ્થ દ્વારા સંદર્ભમાં પ્રવેશ કરતાં પહેલાં પણ દાવો દાખલ કર્યો હતો. પારિતોષિક પસાર થયા બાદ પણ યોગ્ય અદાલતો સમક્ષ કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં આવી હતી. મધ્યસ્થ ન્યાયાધિકરણ સમક્ષ દાખલ

કરાયેલા તેના લેખિત નિવેદનમાં, મધ્યસ્થના અધિકારક્ષેત્ર અંગેનો પ્રશ્ન તેણે ઉઠાવ્યો હતો. મધ્યસ્થે એવો નિષ્કર્ષ આપ્યો હતો કે આવો મધ્યસ્થતા કરાર કાયદામાં માન્ય છે. ૧૯૯૬ ના અધિનિયમની કલમ ૧૬ મુજબ, પોતાના અધિકારક્ષેત્ર અંગેનો પ્રશ્ન ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો તે હકીકતને ધ્યાનમાં રાખીને, મધ્યસ્થ માટે મામલાના ગુણદોષમાં પ્રવેશ કરતાં પહેલાં તે પ્રશ્નનો નિર્ણય કરવો બંધનકારક હતો. માત્ર ત્યારે જ, જ્યારે તે આ નિષ્કર્ષે પહોંચે કે મધ્યસ્થ ન્યાયાધિકરણને આવશ્યક અધિકારક્ષેત્ર પ્રાપ્ત હતું, તે મામલાના ગુણદોષનો નિર્ણય કરવાની કાર્યવાહી આગળ વધારી શક્યો હોત. આ હકીકતને ધ્યાનમાં લેતાં કે જો મધ્યસ્થનો એવો મત હોત કે મધ્યસ્થતા કલમ કાયદેસર અમાન્ય હોવાથી તેને મામલામાં કોઈ અધિકારક્ષેત્ર નથી, તો અપીલકર્તા ૧૯૯૬ ના અધિનિયમની કલમ ૩૭ ની ઉપકલમ (૨) મુજબ અપીલ દાખલ કરી શક્યો હોત. મધ્યસ્થતા કલમનો બીજો ભાગ જાહેર નીતિના વિરોધમાં હોવાથી મધ્યસ્થમાં આંતરિક અધિકારક્ષેત્રના અભાવ અંગેનો પ્રશ્ન પ્રતિવાદી દ્વારા ૧૯૯૬ ના અધિનિયમની કલમ ૩૪ મુજબ ઉઠાવી શકાયો હોત. [૧૯૪-એ-ઈ]

તરુણ ચેટર્જી, ન્યાયાધીશ દ્વારા:

૧.૧. અપીલકર્તાએ તા. ૨૨મી ફેબ્રુઆરી ૨૦૦૦ના રોજ આઈ.સી.સી.નો સંપર્ક કર્યો તે શરૂઆતથી જ મધ્યસ્થીય કાર્યવાહીમાં વિલંબ થયો હતો. મોટા ભાગના વિલંબનું કારણ પ્રતિવાદીએ કાર્યવાહીમાં ભાગ લેવા ઈનકાર કર્યો તે હતું. જોકે, કેટલાક વિલંબ એવા પણ હતા કે જેને તેમના વર્તન સાથે સંબંધિત

ગણાવી શકાય નહીં. સમગ્ર મધ્યસ્થીય કાર્યવાહી તાત્કાલિકતાના અભાવનું સૂચન કરતી રીતથી ચલાવવામાં આવી હતી. વધુમાં, પ્રતિવાદીની આ રજૂઆતમાં સાર છે કે તા. ૧૧મી સપ્ટેમ્બર ૨૦૦૧ના આતંકવાદી હુમલાના કારણે હવાઈ અવરજવરની સંપૂર્ણ અવ્યવસ્થા સર્જાતા, તેમણે આઈ.સી.સી.ના મધ્યસ્થીને મોકલેલી સામગ્રી મોકેથી પહોંચી હતી. આ પરિસ્થિતિઓમાં, મધ્યસ્થીય કાર્યવાહીમાં ભાગ લેવા સ્વીકાર્યા પછી, આધારરૂપ પુરાવા સાથે તેમની રજૂઆતોની તામીલ કરવામાં થોડા દિવસનો વિલંબ ક્ષમ્ય જણાય છે અને તેને ક્ષમા કરવી જોઈએ હતી. પરિસ્થિતિનું સર્વાંગી ચિત્ર અને વિલંબોને ધ્યાનમાં લેતાં, મધ્યસ્થીએ તા. ૧૩મી સપ્ટેમ્બર પછી અને તા. ૨૯મી સપ્ટેમ્બર ૨૦૦૧ પહેલાં તેને પ્રાપ્ત થયેલી સામગ્રીનો વિચાર કરવાનો ઇનકાર કયો તે તુરંચ તકનીકી આધાર પર થયેલો જણાય છે. મધ્યસ્થીએ તા. ૨૯મી સપ્ટેમ્બર ૨૦૦૧ના રોજ નિર્ણય આપતા પહેલાં તેને પ્રાપ્ત થયેલી બધી સામગ્રીનો વિચાર કરવો જોઈએ હતો. એ સાચું છે કે જ્યાં કોઈ પક્ષકારને મુલતવી આપવાનો ઇનકાર કરવામાં આવે અને તેને પોતાનો કેસ રજૂ કરવામાં અવરોધ ન કરવામાં આવ્યો હોય, ત્યાં તે સામાન્ય રીતે પ્રાકૃતિક ન્યાયના ભંગ અને ન્યાયસંગત સંભળણીના ઇનકારનો દાવો કરી શકતો નથી. તેમ છતાં, વિલંબોમાંથી કેટલાક પ્રતિવાદીના વર્તનને આભારી ન હતા તે દ્રષ્ટિએ, સંબંધિત સામગ્રી સમયસર દાખલ કરવામાં થયેલી તેમની ખામી માફ કરવી ન્યાયસંગત હતી. તેથી, એવું કહી શકાય કે પ્રતિવાદીને ન્યાયસંગત સંભળણી મળી નહોતી અને તે પોતાનો કેસ અસરકારક રીતે રજૂ કરી શક્યો નહોતો. [૨૧૩-એચ, ૨૧૪-એ-બી]

હરિઓમ મહેશ્વરી વિ. વિનિત કુમાર પારીખ, (૨૦૦૫) ૧ એસ.સી.સી. ૩૭૯,
ભિન્ન ગણાવવામાં આવ્યો.

મિનિમેટલ જર્મની જી.એમ.બી.એચ. વિ. ફેરકો સ્ટીલ લિ., [૧૯૯૯]૧ ઓલ
ઈ.આર. કમ્. ૩૧૫, નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો.

૧.૨. ઉપરોક્તને ધ્યાનમાં લેતાં, અધિનિયમની કલમ ૪૮ને આધારે
આઈ.સી.સી.ના પંચનિર્ણયનો અમલ નકારવો જોઈએ. અનુરૂપે, કલકત્તા વડી
અદાલતની વિભાગીય ખંડપીઠનો ચુકાદો તેમજ એકલ ન્યાયાધીશનો ચુકાદો
પણ રદ કરવામાં આવવો જોઈએ અને મામલો બંને પક્ષોને તેમનો કેસ રજૂ કરવા
માટે ન્યાયસંગત અને ચુકિતસંગત તક આપ્યા બાદ કાયદા અનુસાર પંચીય
કાર્યવાહીનો નવેસરથી નિકાલ કરવા માટે આઈ.સી.સી. મધ્યસ્થ સમક્ષ પરત
મોકલવો જોઈએ. [૨૧૪-સી-ડી]

૨.૧. ૧૯૯૬ ના અધિનિયમ હેઠળ એવો કોઈ પ્રતિબંધ નથી કે પક્ષકારો
એવો કરાર ન કરી શકે જેના અનુસારે પ્રથમ લવાઈ કાર્યવાહી ૧૯૯૬ ના
અધિનિયમના ભાગ ૧ હેઠળ ચલાવવામાં આવે અને તેમાંથી ઉદ્ભવતી અપીલ
૧૯૯૬ ના અધિનિયમના ભાગ ૨ હેઠળ ચલાવવામાં આવે. વાસ્તવમાં, અગાઉ,
બે અલગ અલગ વિધાન, અર્થાત ૧૯૪૦ અને ૧૯૬૧ ના અધિનિયમો, અનુક્રમે

દેશીય પુરસ્કારો અને વિદેશી પુરસ્કારો સાથે સંબંધિત હતા. તેમ છતાં, વિધાનમંડળે દેશીય પુરસ્કારો તેમજ વિદેશી પુરસ્કારોના વહીવટમાં સમાનતા રહેવાની આવશ્યકતાને ધ્યાનમાં રાખીને, ૧૯૯૬ ના અધિનિયમમાં દેશીય અને વિદેશી પુરસ્કારો સંબંધિત કાયદાઓને એકત્રિત કર્યા છે, અને પરિણામે બંને પ્રકારના પુરસ્કારોને એક જ અધિનિયમ હેઠળ અમલપાત્ર બનાવ્યા છે. આને ધ્યાનમાં રાખીને, અને પક્ષકારોની સ્વાયત્તતા સર્વોપરી છે તે બાબતને ધ્યાને લઈને, ૧૯૯૬ ના અધિનિયમ હેઠળ એવો બંધોબસ્ત અગ્રાહ્ય નથી કે પુરસ્કારનો એક ભાગ ભાગ ૧ દ્વારા અને બીજો ભાગ ભાગ ૨ દ્વારા નિયંત્રિત થાય. વધુમાં, અપીલ મૂળ કાર્યવાહીની અંગભૂત કડી છે અને પ્રથમ પુરસ્કારો સામે અપીલ કરવામાં આવ્યા પછી જે અંતિમ પુરસ્કાર બહાર આવે છે, તે જ ૧૯૯૬ ના અધિનિયમના હેતુસર પ્રાસંગિક છે. તેથી, આથી સ્પષ્ટ થાય છે કે ૧૯૯૬ ના અધિનિયમમાં એવું કંઈ નથી જે પક્ષકારોને ક્ષિત્રીય લવાદની જોગવાઈ કરવાની મનાઈ કરે, જેમાં એક સ્તર ૧૯૯૬ ના અધિનિયમના ભાગ ૧ હેઠળ અને બીજું સ્તર ભાગ ૨ હેઠળ સંચાલિત થાય. એવો કરાર ૧૯૯૬ ના અધિનિયમની કલમ ૩૪ અને ૩૬ ની જોગવાઈઓનું ઉલ્લંઘન કરતો નથી અને તેને ભારતની જાહેર નીતિના વિરોધમાં હોવાને કારણે અમાન્ય કહેવાઈ શકે નહીં. તેથી, કરારની કલમ ૧૪ નો બીજો ભાગ અને તેના અનુસંધાનમાં થયેલી આઈ.સી.સી. લવાદી કાર્યવાહી ભારતની જાહેર નીતિના વિરોધમાં હોવાને કારણે અમાન્ય નથી. (૨૦૪-ડી-એચ, ૨૦૫-એ)

હેસકુમાર કિશન ચંદ વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા, એ.આઈ.આર. (૧૯૫૮)
એસ.સી. ૯૪૭, પર આધાર રાખવામાં આવ્યો.

હીરાલાલ અગરવાલા એન્ડ કંપની વિ. જાકિન નહોપિયર એન્ડ કંપની લિમિટેડ,
એ.આઈ.આર. (૧૯૨૭) કલ. ૬૪૭; ફઝલાહી જીવાજી રાજા વિ. ખીમજી પૂંજી
એન્ડ કંપની, એ.આઈ.આર. (૧૯૩૪) બોર્ન. ૪૭૬ અને એમ.એ. સન્સ વિ.
મદ્રાસ ઓઈલ એન્ડ સીડ્સ એક્સચેન્જ લિમિટેડ એન્ડ અનર., એ.આઈ.આર.
(૧૯૬૫) મદ. ૩૯૨, મંજૂર કરવામાં આવ્યા.

૨.૨. ૧૯૯૬ના અધિનિયમની સંબંધિત કલમ કલમ ૩૫ છે, જે માત્ર એટલું જ
જોગવાઈ કરે છે કે 'આ ભાગને આધીન, મધ્યસ્થીય નિર્ણય પક્ષકારો તથા તેમની
હેઠળ દાવો કરનાર વ્યક્તિઓ પર અનુક્રમે અંતિમ અને બંધનકારક રહેશે.' તે જ
રીતે, ૧૯૪૦ના અધિનિયમની પ્રથમ અનુસૂચિની શરત ક્રમાંક ૭માં એવી
જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી કે 'નિર્ણય પક્ષકારો તથા તેમની હેઠળ દાવો કરનાર
વ્યક્તિઓ પર અનુક્રમે અંતિમ અને બંધનકારક રહેશે'. કલમ ૩૫ અપીલીય
મધ્યસ્થી માટે અવરોધ નથી. આ કલમ માત્ર ત્યારે જ અમલમાં આવે છે જ્યારે
સમગ્રરૂપે મધ્યસ્થી કાર્યવાહી, જેમાં જો કોઈ હોય તો અપીલીય મધ્યસ્થી
કાર્યવાહીનો પણ સમાવેશ થવો જ જોઈએ, પૂર્ણ થઈ ગઈ હોય. અપીલીય

મધ્યસ્થીને મંજૂરી આપવી ૧૯૯૬ના અધિનિયમના હેતુઓ સાથે સંપૂર્ણપણે સુસંગત છે. (૨૦૩-ડી-ઈ, ૨૦૪-બી-સી)

૨.૩. એ સુસ્થાપિત રીતે માન્ય છે કે ૧૯૯૬ના અધિનિયમમાં સ્વાયત્તતા એક સર્વોપરી વિચારણા છે, જે માત્ર જાહેર હિતમાં આવશ્યક એવા સુરક્ષા ઉપાયો માટે આધીન છે. તેથી, પક્ષકારો વચ્ચે અપિલીય મધ્યસ્થતામાં પ્રવેશ કરવાનો કરાર, જ્યાં સુધી તે જાહેર હિતથી અપહરણ કરતો નથી, ત્યાં સુધી તે હંમેશા પરવાનગીપાત્ર છે. અધિનિયમની કલમ ૩૫નો હેતુ મધ્યસ્થ ચુકાદાઓમાં અદાલતી હસ્તક્ષેપની વ્યાપ્તિ મર્યાદિત કરવાનો છે અને અપિલીય મધ્યસ્થતાને મંજૂરી આપવાથી આ હેતુ પર કોઈ અસર થતી નથી. [૨૦૫-બી-સી)

આર્બિટ્રેશન અંગે રસેલ, ૨૨મી આવૃત્તિ, પાનું ૩૯૩, નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

૨.૪. પ્રતિવાદીએ રજૂ કર્યું કે અધિનિયમની કલમ ૩૪ માં આવેલા 'માત્ર' શબ્દનો ઉપયોગ એ વિધાનમંડળની એવી મનશા દર્શાવે છે કે દેશીય નિર્ણયને અધિનિયમની કલમ ૩૪ માં જોગવેલ રીત સિવાય અન્ય કોઈ રીતે પડકારવામાં આવી શકતો નથી. કરારની કલમ ૧૪ ના બીજા ભાગને ધ્યાનમાં લેતાં વર્તમાન કેસમાં સ્થિતિ એવી નથી. આ કેસમાં, પક્ષકારોએ જાગૃતપણે દેશીય નિર્ણય

પછી વિદેશી નિર્ણય મેળવવા માટે સંમતિ આપી હતી. બાબતને કોઈપણ દૃષ્ટિકોણથી જોવામાં આવે તો પણ, અધિનિયમની કલમ ૩૪ ની જોગવાઈઓનો હેતુ કરારકર્તા પક્ષકારોની પોતાની ઈચ્છા મુજબ કરાર કરવાની સત્તાઓને મર્યાદિત કરવાનો નથી. [૨૦૨-ડી-ઈ]

૩.૧. ક્રિસ્તીય મધ્યસ્થીઓ, જેમાં મૂળ મધ્યસ્થી કાર્યવાહી ઘરેલુ હોય અને તેથી ૧૯૯૬ના અધિનિયમના ભાગ ૧ દ્વારા શાસિત થતી હોય, અને અપીલીય કાર્યવાહી વિદેશી હોય અને તેથી અધિનિયમના ભાગ ૨ દ્વારા શાસિત થતી હોય, તેને માન્ય રાખી શકાય છે. વિલીનીકરણનો સિદ્ધાંત અપીલીય મધ્યસ્થીના કેસોમાં સમાન રીતે લાગુ પડે છે, જેથી અપીલીય પુરસ્કાર જાહેર થતાં મૂળ પુરસ્કાર તેમાં વિલીન થઈ જાય છે અને માત્ર અપીલીય પુરસ્કાર જ માન્ય રહે છે તથા અમલમાં મુકવા યોગ્ય બને છે. કરારની કલમ ૧૪ના ભાગ ૨ને સમાવતી વખતે પક્ષકારોની પણ આ જ મનશા હતી, જેમાં સ્પષ્ટપણે કહેવામાં આવ્યું છે કે આઈ.સી.સી.ના મધ્યસ્થી દ્વારા આપવામાં આવતો પુરસ્કાર જ પક્ષકારો પર બંધનકારક રહેશે અને તે પુરસ્કારના આધારે ચુકાદો અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતી કોઈપણ અદાલતમાં દાખલ કરી શકાય છે. (૨૦૫-ડી-એફ)

૩.૨. હવે એ સુસ્થાપિત છે કે મૂળ અને અપીલીય કાર્યવાહી જુદી જુદી કાનૂની કાર્યવાહી નથી, પરંતુ તે માત્ર એ જ કાનૂની કાર્યવાહીનું તબક્કાઓનું સ્વરૂપ ધારણ કરે છે, જે આંતરિક એકતા દ્વારા પરસ્પર સંકળાયેલ છે. (૨૦૭-એ-બી)

૪.૧. એવું જણાય છે કે મધ્યસ્થતા કરારનો પ્રથમ ભાગ ઇન્ડિયન કાઉન્સિલ ઓફ આર્બિટ્રેશનના મધ્યસ્થતા નિયમો અનુસાર મધ્યસ્થતા સાથે સંબંધિત છે. મધ્યસ્થતા કરારની કલમ ૧૪ નો આ ભાગ એવું કહેતો નથી કે મધ્યસ્થતાના પરિણામો બંને પક્ષકારો પર બંધનકારક રહેશે. તેમજ તેમાં એવું પણ જણાવેલ નથી કે પ્રથમ મધ્યસ્થતામાં આપવામાં આવેલા એવોર્ડના આધારે ચુકાદો અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતી કોઈ અદાલતમાં દાખલ કરી શકાય. બીજી તરફ, કરારની કલમ ૧૪ નો બીજો ભાગ સ્પષ્ટ રીતે જણાવે છે કે જો કોઈ પક્ષકાર ભારતની મધ્યસ્થતાના પરિણામથી અસહમત હોય, તો પીડિત પક્ષકારને લંડનમાં બીજી મધ્યસ્થતા સમક્ષ અપીલ કરવાનો અધિકાર રહેશે. કરારની કલમ ૧૪ ના આ ભાગમાં આવેલો ‘અપીલ’ શબ્દ મહત્વ ધરાવે છે. જો ‘ભારતમાં થયેલી મધ્યસ્થતા અંગે અસહમતિ’ આ વાક્યખંડ અને ‘અપીલ’ શબ્દને સાથે વાંચવામાં આવે, તો અનિવાર્ય નિષ્કર્ષ એ થાય છે કે આઈ.સી.સી.નો મધ્યસ્થ લંડનમાં સ્થિત અપીલીય મધ્યસ્થ તરીકે કાર્ય કરશે. વધુમાં, જો બીજી મધ્યસ્થતાને અપીલ તરીકે ન માનવામાં આવે, તો ભારતમાં આપવામાં આવેલા ‘શૂન્ય’ એવોર્ડથી અસંતુષ્ટ પક્ષકાર માટે મામલાને લંડનમાં બીજી મધ્યસ્થતા સમક્ષ મોકલવાનું નિર્ણયક બની જાય, કારણ કે એવો ‘શૂન્ય’ એવોર્ડ હંમેશા

આઈ.સી.સી.ના એવોર્ડ ઉપર પ્રબળ રહેશે. અનુસંધાને, આપું કરવાથી કલમ ૧૪ ના બીજા ભાગની જોગવાઈઓનો હેતુ નિષ્ફળ જશે, જેમાં સ્પષ્ટ રીતે જણાવેલ છે કે ‘આ બીજી મધ્યસ્થતાનું પરિણામ બંને પક્ષકારો પર બંધનકારક રહેશે’. [૨૦૬-ઈ-એચ, ૨૦૭-એ]

૪.૨. એવોર્ડ આપતી વખતે, આઈ.સી.સી.ના મધ્યસ્થએ પોતાના એવોર્ડમાં નિરીક્ષણ કર્યું હતું કે ભારતીય મધ્યસ્થ દ્વારા આપવામાં આવેલ એવોર્ડ ખોટો હતો. આઈ.સી.સી.ના મધ્યસ્થએ પ્રથમ એવોર્ડની શાસ્ત્રોક્તતા અંગે વિચારણા કરી હતી અને તે માત્ર બીજા મધ્યસ્થ તરીકે કાર્યરત ન હતા, પરંતુ તેના બદલે અપીલીય મંચ તરીકે કાર્ય કરી રહ્યા હતા. (૨૦૭-બી, એચ]

૫.૧. ૨૬ કરાયેલા વિદેશી એવોર્ડ્સ (ઓળખ અને અમલવારી) અધિનિયમ, ૧૯૬૧ હેઠળ કલમ ૯(બી) માં સ્પષ્ટપણે જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી કે ભારતના કાયદાથી નિયંત્રિત કરાર પર કરવામાં આવેલા કોઈપણ એવોર્ડ પર તેની જોગવાઈઓ લાગુ પડશે નહીં. પરંતુ આ ૧૯૬૧ના અધિનિયમના ૨૬ થવા પર, અધિનિયમની કલમ ૮૫ દ્વારા, ૧૯૬૧ના અધિનિયમની કલમ ૯(બી) ને અનુરૂપ કોઈ જોગવાઈ કરવામાં આવી નથી. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, વિદેશી એવોર્ડ્સ (ઓળખ અને અમલવારી) અધિનિયમ, ૧૯૬૧ ની કલમ ૯(બી) હેઠળની કાનૂની સ્થિતિનો વર્તમાન અધિનિયમમાં જાણપૂર્વક સમાવેશ કરવામાં

આવ્યો નથી. તેથી, વર્તમાન અધિનિયમ હેઠળ, ભારતીય કાયદાથી નિયંત્રિત મધ્યસ્થતા કરારના અનુસંધાનમાં આપવામાં આવેલ એવોર્ડ, જો કલમ ૪૪ હેઠળની શરતો પૂર્ણ થતી હોય, તો માત્ર એટલા કારણસર કે મધ્યસ્થતા કરાર ભારતના કાયદાથી નિયંત્રિત છે, વિદેશી એવોર્ડ રહેવાનું બંધ નહીં કરે. (૨૦૯-જી-એચ, ૨૧૦-એ]

સુમિતોમો હેવી ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિ. વિ. ઓ.એન.જી.સી. લિ., [૧૯૯૮] ૧ એસ.સી.સી. ૩૦૫ અને નેશનલ થર્મલ પાવર કોર્પોરેશન વિ. ધ સિંગર કંપની, એ.આઈ.આર. (૧૯૯૩)એસ.સી. ૯૯૮, લાગુ પડતાં નથી એવું ઠરાવવામાં આવ્યું.

પ.૨. આ બાબત વિવાદિત થઈ શકતી નથી કે અધિનિયમની કલમ ૪૪ માં નિર્ધારિત શરતો પૂર્ણ થઈ હતી, અર્થાત્ પક્ષકારો વચ્ચે વ્યાપારી સંબંધ અસ્તિત્વમાં છે, આઈ.સી.સી.નો નિણાય પક્ષકારો વચ્ચે થયેલા લેખિત કરારના અનુસંધાનમાં આપવામાં આવ્યો હતો અને નિણાય પરિષદ-દેશ યુ.કે.માં આપવામાં આવ્યો હતો. અધિનિયમની કલમ ૪૪ અનુસાર ઉપરોક્ત માપદંડો પૂર્ણ થયેલ હોય તો નિણાય વિદેશી ગણાય, 'જો સુધી પ્રસંગ અન્યથા આવશ્યક ન બનાવે'. (૨૦૯-સી-ડી)

. પ.૩. એવો પુરાવો રજૂ કરવો કે એવો એવોર્ડ તે દેશમાં, જેમાં અથવા જેના કાયદા હેઠળ તે બનાવવામાં આવ્યો હતો, ત્યાંની સક્ષમ સત્તા દ્વારા રદ કરવામાં આવ્યો છે અથવા સ્થગિત કરવામાં આવ્યો છે, તે એવોર્ડને સ્થાનિક એવોર્ડ બનાવતું નથી, પરંતુ માત્ર એટલું કરે છે કે તે એવો વિદેશી એવોર્ડ બને છે જેનો અમલ કરાવી શકાય તેમ ન હોય. [૨૧૦-ઈ-એફ)

પ.૪. અધિનિયમની કલમ ૨ ની ઉપકલમ (૨) સ્પષ્ટપણે કહે છે કે જ્યાં મધ્યસ્થતાનું સ્થળ ભારતમાં હોય ત્યાં અધિનિયમનો ભાગ લાગુ પડશે. અધિનિયમની કલમ ૨ ની ઉપકલમ (૭) કહે છે કે ભાગ હેઠળ આપવામાં આવેલ મધ્યસ્થ ચુકાદો સ્થાનિક ચુકાદો ગણવામાં આવશે. અધિનિયમની કલમ ૨ ની ઉપકલમો (૨) અને (૭) ને કલમ ૪૪ સાથે વાંચતા, આ બાબતે કોઈ શંકા રહી શકતી નથી કે આઈ.સી.સી. મધ્યસ્થ દ્વારા આપવામાં આવેલ ચુકાદો સ્થાનિક ચુકાદો હતો એવો વિભાગીય ખંડપીઠનો નિષ્કર્ષ ખોટો હતો. ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે વિદેશી ચુકાદો (ઓળખ અને અમલવારી) અધિનિયમ, ૧૯૬૧ ની કલમ ૯(બી), જેમાં એવી જોગવાઈ હતી કે ભારતના કાયદા દ્વારા શાસિત મધ્યસ્થતા કરાર અનુસાર આપવામાં આવેલ મધ્યસ્થ ચુકાદા પર તે લાગુ પડતો નથી, તેને ૧૯૯૬ના અધિનિયમની કલમ ૫૧ દ્વારા સ્પષ્ટપણે કાઢી નાખવામાં આવી છે. (૨૧૧-ઈ-જી)

પ.પ. કલમ ૪૮(૧)(ઈ) માં વપરાયેલ ‘અથવા જે દેશના કાયદા હેઠળ તે એવોર્ડ કરવામાં આવ્યો હતો’ એવો શબ્દપ્રયોગ તે દેશના કાયદાને સૂચવે છે જેમાં લવાઈ કાર્યવાહીનું સ્થાન નિર્ધારિત હતું, અને તે દેશના કાયદાને નહીં, જેના કાયદા દ્વારા મૂળભૂત કરાર શાસિત થાય છે. એ સાચું છે કે કરાર અને તેમાંની સમજૂતીની કલમ ભારતના મૂળભૂત કાયદા દ્વારા શાસિત છે. આ સ્વીકારેલી સ્થિતિ છે કે બીજી લવાઈ કાર્યવાહીનું સ્થાન ચુકેમાં હતું. તેથી, સંબંધિત દેશ ચુકે હતો, જેના પ્રક્રિયાત્મક કાયદા હેઠળ એવોર્ડ કરવામાં આવ્યો હતો. તેથી, કલમ ૪૮(૧)(ઈ) પોતે જ અધિનિયમની કલમ ૪૪ ના પ્રથમ ભાગને આકર્ષિત કરે છે એવું મનનમાં લેતી નથી. (૨૧૦-જી-એચ, ૨૧૧-એ)

દીવાની અપીલી અધિકારક્ષેત્ર દીવાની અપીલ ક્રમાંક ૨૫૬૨/૨૦૦૬.

કલકત્તાની વડી અદાલત દ્વારા એ.પી.ઓ.ટી. ક્રમાંક ૨૦૦૪ નું ૧૮૨ માં તા. ૨૮.૭.૨૦૦૪ના ચુકાદા/આદેશમાંથી.

સાથે

દીવાની અપીલ ક્રમાંક ૨૫૬૪ સન ૨૦૦૫.

અપીલકર્તા તરફથી એસ. સરકાર, ફૃશેન્દુ દત્તા, કે.વી. મોહન, કલ્યાણ વાદલમાની અને એસ.એસ. જૌહર.

દેવવ્રત રાય ચૌધરી, સુશ્રી નંદિની મુખર્જી અને દેબા પ્રસાદ મુખર્જી પ્રતિવાદી તરફથી.

અદાલતનો ચુકાદો નીચે મુજબ પ્રગટ કરવામાં આવ્યો હતો દ્વારા

એસ.બી. સિંહા, ન્યાયાધીશ. પરવાનગી આપવામાં આવી.

હિસ્તરીય લવાદની જોગવાઈ ધરાવતા કરારનું અર્થઘટન, લવાદ અને સુલેહ અધિનિયમ, ૧૯૯૬ (સંક્ષેપમાં, "૧૯૯૬ નો અધિનિયમ") ના ભાગ ૧ અથવા ભાગ ૨ ની લાગુપાડતીના સંદર્ભમાં, આ અપીલોમાં પ્રશ્નરૂપ છે; આ અપીલો એ.પી.ઓ.ટી. નં. ૧૮૨ ઓફ ૨૦૦૪ માં કલકત્તા વડી અદાલતની વિભાગીય ખંડપીઠ દ્વારા તા. ૨૮.૦૭.૨૦૦૪ ના રોજ આપવામાં આવેલા ચૂકાદા અને આદેશમાંથી ઉદ્ભવી છે.

એમ/એસ. સેન્ટ્રોટ્રેડ મિનરલ્સ એન્ડ મેટલ ઇન્ક. (સંક્ષેપમાં, "સેન્ટ્રોટ્રેડ"), એસએલપી (સી) ક્રમાંક ૧૮૬૧૧ ઓફ ૨૦૦૪ માં અપીલકર્તા અને હિંદુસ્તાન કોપર લિમિટેડ (સંક્ષેપમાં "એચસીએલ"), એસએલપી (સી) ક્રમાંક ૨૧૩૪૦ ઓફ ૨૦૦૪ માં અપીલકર્તા, એ ગુજરાત રાજ્યના કંડલા બંદરે બે અલગ જથ્થામાં પહોંચાડવા માટે ૧૫,૫૦૦ ડીએમટી કોપર કન્સન્ટ્રેટના વેચાણ માટે એક કરારમાં પ્રવેશ કર્યો હતો.

ઉક્ત માલસામાનનો અંતે રાજસ્થાન રાજ્યમાં આવેલ એચ.સી.એલ.ના ખેત્રી પ્લાન્ટ ખાતે ઉપયોગ થવાનો હતો. કરારની શરતો અનુસાર, વેચનારને પક્ષકારોને પરસ્પર સ્વીકાર્ય એવા આંતરરાષ્ટ્રીય ખ્યાતિપ્રાપ્ત મૂલ્યાંકનકાર પાસેથી ગુણવત્તા પ્રમાણપત્ર રજૂ કરવાનું આવશ્યક હતું. જથ્થાઓની ડિલિવરી થયા બાદ તે બાબતે ચુકવણીઓ કરવામાં આવી હતી. જોકે, સાંક્રિત તાંબાના સુકા વજન અંગે પક્ષકારો વચ્ચે વિવાદ ઊભો થયો.

કરારની કલમ ૧૪ માં મધ્યસ્થતા કરાર સમાયેલો હતો, જે નીચે મુજબ છે:

પક્ષકારો વચ્ચે કરારમાંથી ઉત્પન્ન થતો અથવા કરારના નિર્માણ, અર્થઘટન અને અમલ અથવા અસર, અથવા તેના ભંગને લગતો કોઈપણ પ્રકારનો વિવાદ અથવા મતભેદ ભારત ખાતે ઇન્ડિયન કાઉન્સિલ ઓફ આર્બિટ્રેશનના લવાઈ નિયમો અનુસાર ઇન્ડિયન કાઉન્સિલ ઓફ આર્બિટ્રેશનની લવાઈ મંડળી દ્વારા લવાઈથી નક્કી કરવામાં આવશે. જો કોઈપણ પક્ષકારને ભારત ખાતે થયેલા લવાઈના પરિણામ સાથે અસહમતિ હોય, તો કોઈપણ પક્ષકારને આ તારીખે અમલમાં રહેલા ઇન્ટરનેશનલ ચેમ્બર ઓફ કોમર્સના સમાધાન અને લવાઈના નિયમો અનુસાર યુ.કે., લંડન ખાતે દ્વિતીય લવાઈ માટે અપીલ કરવાનો હક રહેશે અને આ દ્વિતીય લવાઈનું પરિણામ બંને પક્ષકારો પર બંધનકારક રહેશે.

લવાઈ નિર્ણયના આધારે અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતી કોઈપણ અદાલતમાં ચૂકાઈ ઢાખલ કરી શકાશે.

સેન્ટ્રોટ્રેડે મધ્યસ્થતા કલમનો આશરો લીધો. ઇન્ડિયન કાઉન્સિલ ઑફ આર્બિટ્રેશન ઢ્વારા નિયુક્ત કરાયેલા મધ્યસ્થકર્તાએ શૂન્ય પુરસ્કાર આપ્યો. ત્યારબાદ સેન્ટ્રોટ્રેડે આશરે રૂ.૦૨.૨૦૦૦ના રોજ ઉક્ત મધ્યસ્થતા કરારના બીજા ભાગનો આશરો લીધો. તેના અનુસંધાને એક પુરસ્કાર આપવામાં આવ્યો.

એચ.સી.એલ.એ, મધ્યસ્થ સમક્ષ ચાલી રહેલી કાર્યવાહી દરમિયાન, રાજસ્થાન રાજ્યના ખેતી સ્થિત અદાલતમાં, ઇન્ટરનેશનલ ચેમ્બર ઑફ કોમર્સ સમક્ષ બીજી મધ્યસ્થતા કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં આવી તે બાબતને પડકારતી એક ઢાવો અરજ ઢાખલ કરી હતી અને અન્ય બાબતો ઉપરાંત એવો ઢાવો કર્યો હતો કે બીજી મધ્યસ્થતા માટેની જોગવાઈ અમાન્ય અને રદબાતલ હતી. પ્રાર્થના કરવામાં આવી હોવા છતાં તેમાં કોઈ વચગાળાનો આદેશ કરવામાં આવ્યો નહોતો, જેના પગલે એચ.સી.એલ. ઢ્વારા જિલ્લા ન્યાયાધીશ સમક્ષ અપીલ કરવામાં આવી, જે પણ નામંજૂર કરવામાં આવી. એચ.સી.એલ. ઢ્વારા ઢાખલ કરાયેલ પુનર્વિચાર અરજીમાં, વડી અદાલતે પ્રતિબંધાજ્ઞા મંજૂર કરી હતી. એ દરમિયાન એકમાત્ર મધ્યસ્થે મધ્યસ્થતા કાર્યવાહી શરૂ કરી ઢીધી હતી. સેન્ટ્રોટ્રેડે રાજસ્થાન વડી અદાલત ઢ્વારા આપવામાં આવેલા ઉક્ત પ્રતિબંધાજ્ઞાના આદેશને પડકારતાં આ સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ વિશેષ અનુમતિ અરજી ઢાખલ કરી હતી અને તા. ૮.૦૨.૨૦૦૧ના આદેશ ઢ્વારા ઉક્ત વચગાળાની પ્રતિબંધાજ્ઞાનો આદેશ રદ કરવામાં આવ્યો હતો.

શ્રી જેરેમી કુક, મધ્યસ્થે તેમની બેઠકઓ લંડનમાં યોજી હતી. એચ.સી.એલ.એ, ઈન્ટરનેશનલ અદાલત ઑફ આર્બિટ્રેશન તથા મધ્યસ્થને લખાયેલા પત્રોની શ્રેણીમાં, મધ્યસ્થી કરાર જાહેર નીતિના વિરોધમાં હોવાથી શૂન્ય છે તેવો પોતાનો અભિપ્રાય યથાવત્ રાખ્યો હતો. તેમ છતાં, તેમણે, તેમના એટર્ની મારફતે, મધ્યસ્થીની પ્રક્રિયાત્મક બાબતો અંગે પરામર્શ કર્યો હતો અને પ્રક્રિયા, વિવાદની પ્રગતિ અને તેના તાત્વિક મુદ્દાઓ સંબંધે પોતાની રજૂઆતો માગી હતી. એચ.સી.એલ.ને સેન્ટ્રોટ્રેડ અને મધ્યસ્થ વચ્ચે થયેલા તમામ પત્રવ્યવહારની તથા કરવામાં આવેલી તમામ રજૂઆતોની નકલો પણ પ્રાપ્ત થઈ હતી. તેમને પોતાના બચાવમાં જે કોઈ મુદ્દો ઉઠાવવો હોય તે ઉઠાવવા માટે દરેક તક આપવામાં આવી હતી. સેન્ટ્રોટ્રેડે મધ્યસ્થ દ્વારા ૨૦.૧૨.૨૦૦૦, ૧૯.૦૧.૨૦૦૧ અને ૩.૦૫.૨૦૦૧ના રોજ કરવામાં આવેલા આદેશો અનુસાર પોતાની રજૂઆતો અને ટેકાના પુરાવા તામિલ કર્યા હતા. નિર્ધારિત મુદતમાં એચ.સી.એલ. દ્વારા કોઈ બચાવલક્ષી રજૂઆત કે ટેકાનો પુરાવો રજૂ કરવામાં આવ્યો નહોતો, ત્યારે લર્નેડ મધ્યસ્થ દ્વારા ૩૦.૦૭.૨૦૦૧ના રોજ તેમને ફેક્સ મોકલીને, તેમની તરફથી બચાવ રજૂ કરવાની કોઈ મનશા હોય તો તે અંગે તરત જ તેમને જાણ કરવા અને તે માટે સમયવધારો માંગવા માટે એક અંતિમ તક આપવામાં આવી હતી. ત્યારબાદ ૯.૦૮.૨૦૦૧ના રોજ વધુ એક ફેક્સ મોકલવામાં આવ્યો, જેમાં મધ્યસ્થે પક્ષકારોને જાણ કરી હતી કે તેઓ એવોર્ડ સાથે આગળ વધી રહ્યા છે. ૧૧.૦૮.૨૦૦૧ના રોજ, મધ્યસ્થને ફોક્સ એન્ડ

મંડલ (એચ.સી.એલ.નું પ્રતિનિધિત્વ કરતા) તરફથી એક ફેક્સ પ્રાપ્ત થયો, જેમાં બચાવ રજૂ કરવા માટે એક મહિનાનો સમયવધારો માગવામાં આવ્યો હતો; જેના અનુસંધાને ૧૬ ઓગસ્ટના રોજ આ દિશા આપવામાં આવી કે બચાવ માટે સમયવધારાની અરજીના ટેકામાં કોઈ પણ રજૂઆત, તેમજ વિવાદના તાત્વિક ગુણદોષ અંગેની કોઈ પણ રજૂઆત, તથા અરજી સંબંધે આધાર લેવાયેલા કોઈ પણ પુરાવા અને તેના પર કરવામાં આવેલી કોઈ પણ રજૂઆતો, ૩૧.૦૮.૨૦૦૧ સુધીમાં તેમને પ્રાપ્ત થવી જોઈએ, નહીંતર તેઓ તેના પર કોઈ વિચારણા નહીં કરે. ૨૭.૦૮.૨૦૦૧ના રોજ, ફોક્સ એન્ડ મંડલે પોતાની રજૂઆતો કરવાની તથા ટેકાના પુરાવા તામિલ કરવાની મિયાદમાં વધુ ત્રણ અઠવાડિયાનો સમયવધારો માગ્યો હતો; જેના અનુસંધાને તે રજૂઆતો અને પુરાવા નોંધાવવા માટેનો સમય ૧૨.૦૯.૨૦૦૧ સુધી વધારવામાં આવ્યો હતો. અંદાજે પંચોતેર પાનાં ધરાવતી રજૂઆતો ૧૩.૦૯.૨૦૦૧ના રોજ મધ્યસ્થને પ્રાપ્ત થઈ હતી, પરંતુ તેની સાથે કોઈ ટેકાનો પુરાવો નહોતો કે તેમણે અગાઉ આપેલા આદેશોનું પાલન ન કરવા માટે કોઈ ચુકિતપૂર્ણ કારણ પણ દર્શાવવામાં આવ્યું નહોતું. તેમ છતાં, મધ્યસ્થે એવોર્ડ બનાવતી વખતે એચ.સી.એલ. દ્વારા કરવામાં આવેલી રજૂઆતોનો વિચાર કર્યો હતો.

ઉક્ત લવાદીએ ૨૯.૦૯.૨૦૦૧ના રોજ નીચે મુજબ ઠરાવ આપ્યો :

(૧) કરારની કલમ ૧૪ માં સમાવાયેલ મધ્યસ્થતા કલમ ન તો ગેરકાયદેસર છે અને ન તો અમાન્ય છે.

(૨) આઈ.સી.સી. નિયમોના કલમ ૮.૩ તેમજ ૧૯૯૬ના અધિનિયમની કલમ ૧૬ અનુસાર મધ્યસ્થને પોતાની જ અધિકારક્ષેત્ર બાબતે નિર્ણય કરવાની અધિકારિતા હતી.

(૩) ઈન્સ્પેક્ટોરેટ ટ્રિફિથના અહેવાલના આધારે સેન્ટ્રોટ્રેડનો દાવો યોગ્ય હતો. ૧૫.૦૬.૧૯૯૯ તારીખનો લવાઈ ચુકાદો સ્પષ્ટપણે ખોટો હતો. સેન્ટ્રોટ્રેડ દ્વારા દાવો કરાયેલ નુકસાનના વાસ્તવિક આંકડા અંગે કોઈ વિવાદ નથી. કરારની કલમ ૯.૨ મુજબ, જે ૨૪ અનુક્રમિક કલાકના પ્રતિ ડબલ્યુડબલ્યુડી દીઠ ૧૬૦૦ એમટીના ડિસ્ચાર્જિંગ દરના આધારે ગણવાનું છે, તે મુજબ ચૂકવવાપાત્ર ડેમરેજ અંગે પણ કોઈ વિવાદ નથી.

(૪) સેન્ટ્રોટ્રેડ વ્યાજ તેમજ ખર્ચ મેળવવાનો હકદાર છે.

તે માટે નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો હતો:

"(૧) એચસીએલ પ્રથમ જથ્થાની ખરીદીની કિંમત બાબતે, એવોર્ડની તારીખ સુધીના વ્યાજ સહિત, સેન્ટ્રોટ્રેડને \$૧૫૨,૧૧૨.૩૩ ની રકમ ચુકવે.

(૨) એચસીએલ પ્રથમ માલવહાણને લાગતા બાકી રહેલા ડિમરેજ બાબતે, આ નિવેડાની તારીખ સુધીના વ્યાજ સહિત, સેન્ટ્રોટ્રેડને \$૧૫,૮૧૫.૫૯ ની રકમ ચૂકવે.

(૩) એચસીએલ બીજા જથ્થાની ખરીદીની કીમત અંગે આ એવોર્ડની તારીખ સુધીના વ્યાજ સહિત યુએસ ડોલર ૨૮૪,૬૫૩.૫૩ ની રકમ સેન્ટ્રોટ્રેડને ચૂકવે.

(૪) એચસીએલ આ મધ્યસ્થતામાં સેન્ટ્રોટ્રેડને તેમની કાનૂની ખર્ચની રકમ \$૮૨,૭૩૩ અદા કરે અને તે ઉપરાંત આંતરરાષ્ટ્રીય મધ્યસ્થતા અદાલતના ખર્ચ, મધ્યસ્થતા માનધન અને ખર્ચ મળીને કુલ \$૨૯,૦૦૦ પણ અદા કરે.

(૫) એચસીએલ ઉપરોક્ત રકમો પર આ એવોર્ડની તારીખથી વાર્ષિક ૬%ના દરે ત્રિમાસિક ચક્રવૃદ્ધિ વ્યાજ, વાસ્તવિક ચુકવણીની તારીખ સુધી, સેન્ટ્રોટ્રેડને ચૂકવે."

એચસીએલે ૧૯૯૬ના અધિનિયમની કલમ ૪૮ હેઠળ હોવાનો કથિત દાવો કરીને કલકત્તાના અલીપોર ખાતેના જિલ્લા ન્યાયાધીશની અદાલતમાં એક અરજી દાખલ કરી. એચસીએલે અલીપોરના સિવિલ ન્યાયાધીશ, સિનિયર ડિવિઝન સમક્ષ પણ એક દાવો દાખલ કર્યો, જેને ટી.એસ. નં. ૭૮ ઓફ ૨૦૦૧ તરીકે નોંધવામાં આવ્યો હતો, જેમાં આઈસીસીનું પંચનિર્ણય શૂન્ય અને રદબાતલ છે તેવી ઘોષણા, તેમજ કાયમી પ્રતિબંધાજ્ઞા અને હર્જાનાની પ્રાર્થના કરવામાં આવી હતી.

દરમિયાન, સેન્ટ્રોટ્રેડે તા. ૨૯.૦૯.૨૦૦૧ના ઉક્ત એવોર્ડના અમલ માટે અલીપુરના જિલ્લા ન્યાયાધીશની અદાલતમાં અરજી દાખલ કરી, જેને અમલ કેસ ક્રમાંક ૧/૨૦૦૨ તરીકે નંબર આપવામાં આવ્યો. કલકત્તા વડી અદાલતના લેટર્સ પેટન્ટની કલમ ૧૩ મુજબ સેન્ટ્રોટ્રેડ દ્વારા કરવામાં આવેલી અરજીના અનુસંધાને, ઉક્ત અમલ કેસ કલકત્તા વડી અદાલતમાં બદલી કરવામાં આવ્યો।

ઉક્ત અદાલતના વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશે તા. ૧૦.૦૩.૨૦૦૪ના ચુકાદા અને આદેશ દ્વારા ઉક્ત અમલ અરજી મંજૂર કરી હતી. તેનાથી વ્યથિત તથા અસંતુષ્ટ થઈને એચસીએલે અપીલ દાખલ કરી, જે તા. ૨૦.૦૫.૨૦૦૪ના વિવાદિત આદેશના આધારે મંજૂર કરવામાં આવી. ઉક્ત ચુકાદાની યોગ્યતા અંગે પ્રશ્ન ઉઠાવતા બન્ને પક્ષકારો અમારી સમક્ષ હાજર છે. પોતાના ચુકાદામાં વડી અદાલતે આમ ઠરાવ્યું હતું:

(૧) ભલે ભારતમાં અનુસર્ત લવાઈ કાર્યવાહી પ્રતિબંધિત ન હોય, પરંતુ અનુક્રમે આપવામાં આવેલા બે ચુકાદાઓ પરસ્પર વિનાશક છે.

(૨) પોતાના પંચનિર્ણયમાં, શ્રી કૂકે એવું કોઈ નિવેદન કર્યું નહોતું કે તેઓ ભારતીય પંચનિર્ણયને નામંજૂર કરી રહ્યા હતા અથવા રદ કરી રહ્યા હતા અથવા કોઈપણ રીતે તેમાં ફેરફાર કરી રહ્યા હતા.

(૩) બીજો એવોર્ડ પક્ષકારો પર બાધ્યકારક હોવા છતાં, પ્રથમ એવોર્ડને ધ્યાનમાં લેતાં તે અમલમાં મૂકી શકાય એવો નથી.

(૪) બીજો ચુકાદાકીય એવોર્ડ ૧૯૯૬ના અધિનિયમની કલમ ૪૪ના અર્થમાં વિદેશી એવોર્ડ નથી અને તેથી, પ્રકરણના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓમાં, તેની ઉપર તેની જ કલમ ૩૪ લાગુ પડશે.

(૫) અધિનિયમનો ભાગ ૨ કે તેની કલમ ૫૧ પૈકી કોઈપણમાં ક્યાંય પણ, સ્પષ્ટ રીતે અથવા આવશ્યક અનુસંગથી, એવું જણાવવામાં આવ્યું નથી કે કલમ ૪૪માં સમાવાયેલ 'વિદેશી પંચનિર્ણય' ની વ્યાખ્યા, કરારનો યોગ્ય કાયદો ભારતીય કાયદો હોવા છતાં, લાગુ પડશે.

સેન્ટ્રોટ્રેડ તરફથી હાજર થયેલા વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી એસ. સરકારએ રજૂ કર્યું કે:

(૧) ક્રિસ્ટરીય લવાદમાં, બીજી લવાદી કાર્યવાહી લંડનમાં થઈ હોવાથી, શ્રી કુકનો નિર્ણયપત્ર અધિનિયમની કલમ ૪૪ ના અર્થમાં વિદેશી નિર્ણયપત્ર હતો.

(૨) વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશ આ બાબતે સંતુષ્ટ હતા કે એચસીએલ અધિનિયમની કલમ ૪૮(૧)(બી) ના અર્થમાં મધ્યસ્થી કાર્યવાહી દરમિયાન પોતાનો કેસ રજૂ કરવામાં અસમર્થ નહોતું અને આ નિષ્કર્ષ વિભાગીય ખંડપીઠ દ્વારા પલટવામાં આવ્યો ન હોવાથી, એવોર્ડ રદ કરવા માટે કોઈ મામલો ઉભો થયો નથી. અન્યથા પણ, મધ્યસ્થી દ્વારા મુલતવી રાખવાની અરજી નામંજૂર કરવી, મધ્યસ્થી એવોર્ડને પડકારવાનો કોઈ આધાર નથી.

શ્રી દેબદ્રત રાય ચૌધરી, એચસીએલ તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલે, બીજી તરફ, રજૂ કર્યું કે:

(૧) ૧૯૯૬ના અધિનિયમની કલમ ૨(૨) માં સમાયેલ પંચાટનિર્ણયની વ્યાખ્યા, પ્રશ્નાસ્પદ કરાર સંબંધે ભારતીય કાયદો લાગુ પડતો હતો તે હકીકતને ધ્યાનમાં રાખીને, તેની અન્ય જોગવાઈઓ, અર્થાત્ કલમો ૨(૫), ૨(૬) અને ૨(૭) તેમજ તેની કલમ ૪૨ સાથે વાંચવી આવશ્યક છે.

(૨) કરારની શરતો અને નિયમોના અમલીકરણ સંબંધે ભારતીય કાયદો લાગુ પડતો હોઈ, બંને ચુકાદાપત્રો ભારતીય કાયદા દ્વારા શાસિત છે.

(૩) કરારની કલમ ૧૪ માં સમાવિષ્ટ મધ્યસ્થતા કરારનો બીજો ભાગ જાહેર નીતિના વિરોધમાં હોવાથી શૂન્ય અને કોઈ અસરકારકતા વિનાનો છે. પ્રથમ ચુકાદો ભારતીય કાયદાના અનુસંધાનમાં આપવામાં આવ્યો હતો તે હકીકતને ધ્યાનમાં લેતા, બીજા મધ્યસ્થને સંદર્ભ મોકલવો અનુમત્ય નહોતો, કારણ કે ૧૯૯૬ નો અધિનિયમ માત્ર એક જ ચુકાદાની જ કલ્પના કરે છે.

(૪) અધિનિયમનો હેતુ એક સમગ્ર માળખું પ્રદાન કરવાનો હોવા અને પક્ષકારોએ ભારતીય કાયદો પસંદ કર્યો હોવા કારણે, અધિનિયમનો ભાગ ૧૧ લાગુ પડે છે એવું માન્ય રાખવામાં આવે તો પણ, આ અદાલતના ભાટિયા ઈન્ટરનેશનલ વિ. બલ્ક ટ્રેડિંગ એસ.એ. અને અન્યના નિર્ણયના પ્રકાશમાં, કલમ ૪૪ તે માટે સ્પષ્ટ અપવાદ નિર્ધારિત કરે છે.

(૫) કોઈપણ સ્થિતિમાં, લવાદીએ સાંભળણીની પૂરતી તક આપી નહોતી અને આઈ.સી.સી. નિયમોમાં નિર્ધારિત પ્રક્રિયાઓનું પાલન કરવામાં આવ્યું નહોતું, તેથી લવાદી ચુકાદો રદ કરવા પાત્ર છે. લવાદીએ, પોતાની સમક્ષ પક્ષકારોના

દાવાપત્રો વિના અને બીજી ભાગની રાહ જોયા વગર માત્ર લેખિત નિવેદનના પ્રથમ ભાગને ધ્યાનમાં લઈને લવાદી ચુકાદો તૈયાર કરવાની કાર્યવાહી કરતાં, કાર્યવાહી દરમ્યાન પોતાનું ગેરવર્તન કર્યું હતું. જો તક આપવામાં આવી હોત, તો એચ.સી.એલ. તે નિષ્ણાતનો જિરહ કરી શક્યું હોત, જેના અહેવાલના આધાર પર લવાદી ચુકાદો કરવામાં આવ્યો છે.

(૬) ન તો કોઈ મુદ્દો ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો, ન તો સુનાવણી માટે કોઈ તારીખ નિર્ધારિત કરવામાં આવી હતી અને, પક્ષકારોને સાક્ષીઓની તપાસ કરવાની તક આપવામાં આવી ન હોવાથી, ૧૯૯૬ ના અધિનિયમની કલમ ૪૮(૧)(બી) અનુસાર એવોર્ડ રદ કરવા પાત્ર છે.

(૭) વડી અદાલતનો ચુકાદો, જ્યાં સુધી મધ્યસ્થતા કલમને માન્ય ઠરાવવામાં આવી છે, તે હદ સુધી ભૂલભર્યો છે.

પક્ષકારો વચ્ચેના મધ્યસ્થતા કરારની માન્યતાના પ્રશ્ન સુધી જ્યાં સુધી સંબંધ છે, ત્યાં સુધી અમે આરંભે જ નોંધ લઈ શકીએ છીએ કે ઉક્ત પ્રશ્ન એચસીએલ દ્વારા વિજ્ઞાન એકલ ન્યાયાધીશ સમક્ષ તેમજ વડી અદાલતની વિભાગીય ખંડપીઠ સમક્ષ ખાસ કરીને ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો.

માનનીય એકલ ન્યાયાધીશ તેમજ ખંડપીઠે ઉક્ત મધ્યસ્થતા કરારને માન્ય ગણાવ્યો હતો. મધ્યસ્થકર્તાએ તેમજ વડી અદાલતે પણ, ઉક્ત પ્રશ્ન અંગે તેમના નિષ્કર્ષોને આધાર આપવા માટે, કલકત્તા વડી અદાલતના હીરાલાલ અગરવાલા એન્ડ કો. વિ. જોકિન નહોપિયર એન્ડ કો. લિ.ના નિર્ણય, બૉમ્બે વડી

અદાલતના ફઝલઅલી જીવાજી રાજા વિ. ખીમજી પૂંજી એન્ડ કો.ના નિર્ણય અને મદ્રાસ વડી અદાલતના એમ.એ. સન્સ વિ. મદ્રાસ ઓઈલ એન્ડ સીફ્ટ્સ એક્સચેન્જ લિ. એન્ડ અન્ય એકના નિર્ણય ઉપર આધાર રાખ્યો હતો.

અમે, પ્રારંભે, તે નિર્ણયો અને પ્રાધિકારોની નોંધ લઈએ છીએ, જેમનો આધાર વિદ્વાન લવાઈકર્તા તેમજ વડી અદાલતે આ પ્રસ્તાવના સમર્થનમાં લીધો હતો કે ખ્રિસ્તીય લવાઈ માન્ય કરાર રચે છે.

અમારા સમક્ષ મુખ્યત્વે પ્રશ્ન એ છે કે ૧૯૯૬ના અધિનિયમની જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં લેતાં, આવી મધ્યસ્થતા સંમતિની માન્યતા યથાવત્ રાખી શકાય કે કેમ.

હંસકુમાર કિશન ચંદ્ર વિ. ધ યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા કેસમાં, ડિક્લેરેશન ઓફ ઇન્ડિયા અધિનિયમ, ૧૯૩૯ ની કલમ ૧૯ ના અર્થઘટન અંગે વિચારણા માટે પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થયો હતો. કલમ ૧૯(૧) માં, જો ગવર્નમેન્ટ ઓફ ઇન્ડિયા અધિનિયમ, ૧૯૩૫ ની કલમ ૨૯૯ ની ઉપકલમ (૨) માં વર્ણવેલ સ્વરૂપની કોઈ કાર્યવાહી કરવામાં આવે, તો વળતર ચૂકવવાની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે. કલમ ૧૯(૧)(એ) મુજબ વળતરની રકમ કરાર દ્વારા નક્કી થવાની જોગવાઈ હતી, જ્યારે કલમ ૧૯(૧)(બી) મુજબ એવો કરાર ન થઈ શકે તેવી પરિસ્થિતિમાં મામલો લવાઈને સોંપવાની જોગવાઈ હતી, જેણીની લાયકાત ઉક્ત અધિનિયમની કલમ ૨૨૦ ની ઉપકલમ (૩) હેઠળ વડી અદાલતના ન્યાયાધીશ

તરીકે નિમણૂક માટે નિર્ધારિત કરવામાં આવી હતી. કલમ ૧૯(૧)(બી) નીચે મુજબ છે:

જ્યાં આવો કોઈ કરાર થઈ શકતો ન હોય, ત્યાં કેન્દ્રીય સરકાર ઉપરોક્ત અધિનિયમની કલમ ૨૨૦ ની ઉપકલમ (૩) હેઠળ વડી અદાલતના ન્યાયાધીશ તરીકે નિયુક્તિ માટે લાયક વ્યક્તિને મધ્યસ્થ તરીકે નિયુક્ત કરશે.

કલમ ૧૯(૧)(સી) માં, સંપાદિત કરાયેલ સંપત્તિના સ્વરૂપ વિષે વિશેષ જ્ઞાન ધરાવતા વ્યક્તિની કેન્દ્રીય સરકાર દ્વારા નિમણૂક કરવા તથા વળતર મેળવવાનો હક ધરાવતા વ્યક્તિ દ્વારા લવાદને સહાય કરવા માટે એક મૂલ્યાંકનની નિમણૂક કરવાનો પ્રાવધાન કરવામાં આવ્યો હતો. કલમ ૧૯(૧)(ઈ) એ વિચારેલું હતું કે લવાદક પોતાના એવોર્ડ આપતી વખતે જમીન સંપાદન અધિનિયમ, ૧૮૯૪ ની કલમ ૨૩ ની ઉપકલમ (૧) ની જોગવાઈઓને, જેટલી હદ સુધી તે લાગુ કરી શકાય તેટલી હદ સુધી, ધ્યાનમાં લેશે. કલમ ૧૯(૧)(એફ) ના નિયમો મુજબ, લવાદકના એવોર્ડ વિરુદ્ધ વડી અદાલતમાં અપીલ કરવી યોગ્ય રહેશે, સિવાય તેવા કેસોમાં જેમાં તેની રકમ આ બાબતમાં કેન્દ્રીય સરકારે બનાવેલા નિયમ દ્વારા નિર્ધારિત રકમથી વધુ ન હોય. કલમ ૧૯(૧)(જી) માં જોગવાઈ હતી કે, ઉક્ત કલમમાં તથા તેના હેઠળ બનાવાયેલા કોઈપણ નિયમોમાં જેવું પ્રાવધાન કરવામાં આવ્યું હોય તે સિવાય, તે સમયે અમલમાં રહેલા કોઈપણ કાયદાની કોઈ

જ જોગવાઈ તે કલમ હેઠળની લવાઈ કાર્યવાહી પર લાગુ પડશે નહીં. ઉપરોક્ત જોગવાઈઓનું અર્થઘટન કરતાં, આ અદાલતે ઠરાવ્યું:

આ સિદ્ધાંતો આમ સુસ્થાપિત થયેલા હોવાથી, હાલના કેસમાં આપણે જોવાનું છે કે અધિનિયમની કલમ ૧૯(૧)(એફ) હેઠળ વડી અદાલતમાં કરવામાં આવેલી અપીલ તેની સમક્ષ અદાલત તરીકે આવે છે કે મધ્યસ્થ તરીકે. કલમ ૧૯(૧) (બી) હેઠળનો સંદર્ભ નિર્વિવાદપણે મધ્યસ્થને છે. તે અદાલતનો ન્યાયાધીશ હોવો પણ આવશ્યક નથી. વડી અદાલતના ન્યાયાધીશ તરીકે નિમણૂક પામવા માટે તે લાયક હોય એટલું પૂરતું છે. અને કાયદા હેઠળ, આવા મધ્યસ્થના નિર્ણય સામે વડી અદાલતમાં કોઈ અપીલ જતી ન હોત. આથી, અધિનિયમની કલમ ૧૯(૧)(એફ) હેઠળ વડી અદાલતમાં અપીલની જોગવાઈનો અર્થ માત્ર નિયુક્ત સત્તાધિકારી તરીકે તેને કરાયેલા સંદર્ભ તરીકે જ કરવો શક્ય છે, અદાલત તરીકે નહિ. હાલના કેસમાં સંદર્ભ જિલ્લા ન્યાયાધીશને કરવામાં આવ્યો હતો તે હકીકતથી આ સ્થિતિમાં કોઈ ફરક પડતો નથી. વધુમાં, કલમ ૧૯(૧)(બી) હેઠળ નિયુક્ત મધ્યસ્થના નિર્ણયનો કલમ ૧૯(૧)(એફ) માં સ્પષ્ટપણે પંચનિર્ણય તરીકે ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. હવે, અપીલ મૂળ કાર્યવાહીનો સારરૂપે એક ચાલુ રહેલો તબક્કો છે, અને જો કલમ ૧૯(૧)(બી) હેઠળની કાર્યવાહી મધ્યસ્થતા કાર્યવાહી હોય, તો તે અપીલીય અધિકરણ સમક્ષ લાવવામાં આવે ત્યારે તેના સ્વરૂપમાં ફેરફાર કેવી રીતે થઈ શકે તે જોવું મુશ્કેલ છે. ધ સ્પેશિયલ ઓફિસર, સાલસેટ બિલ્ડિંગ સાઈટ્સ વિ. દોસાભાઈ બેઝોનજી, ધ

સ્પેશિયલ ઓફિસર સાલસેટ બિલ્ડિંગ સાઈટ્સ વિ. દાસાભાઈ બસાનજી મોટીવાળા, માનવિક્ષમન તિરુમલપાદ વિ. ધ કલેક્ટર ઓફ ધ નીલગિરિસ અને સેક્રેટરી ઓફ સ્ટેટ ફોર ઇન્ડિયા ઇન કાઉન્સિલ વિ. હિંદુસ્થાન કો-ઓપરેટિવ ઇન્શ્યોરન્સ સોસાયટી લિમિટેડના નિર્ણયો સર્વે આ દૃષ્ટિકોણ પર આધારિત છે કે પંચનિર્ણય સામેની અપીલ મૂળ મધ્યસ્થતા કાર્યવાહીનો જ ભાગ રહે છે અને તેનો વધુ એક તબક્કો બને છે. અમારાં મતે, જે કાર્યવાહીનો પ્રારંભ જ મધ્યસ્થતા કાર્યવાહી તરીકે થાય છે, તે અપીલમાં લેવામાં આવે ત્યારે પણ, જ્યાં આવું વિધાન દ્વારા પ્રદાન કરવામાં આવ્યું હોય, મધ્યસ્થતા તરીકેનું પોતાનું સ્વરૂપ જાળવી રાખવું આવશ્યક છે.

(ભાર મૂકવામાં આવ્યો)

હીરાલાલ અગરવાલા (ઉપરોક્ત) કેસમાં, લગભગ સમાન વિવાદનો વિચાર કરતી કલકત્તા વડી અદાલતની વિભાગીય ખંડપીઠ માટે બોલતા ઘોષ, ન્યાયાધીશે એવો અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો હતો કે અપીલ સમિતિ મધ્યસ્થતાનો બીજો ચક્ર ચલાવી શકે છે, ભલે તેને નવી મધ્યસ્થતા તરીકે વર્ણવવામાં આવે કે ન આવે, કારણ કે મુદ્દાનો સાર જોવાનો રહે છે; અને ભારતીય મધ્યસ્થતા અધિનિયમની કલમોને સર્વોત્તમ રીતે વિચારતાં, માનનીય ન્યાયાધીશને તેમાં એવું કશું મળતું નથી જે ચોક્કસ પરિસ્થિતિઓમાં પક્ષકારો દ્વારા અનુમાનિત સમિતિના ચુકાદાને અંતિમ ચુકાદો ગણાવી વડી અદાલતમાં દાખલ કરવામાં અવરોધ ઊભો કરે (-). એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે, ‘અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, કરારમાં જાણે બે રજૂઆતો છે અથવા રજૂઆતની અંદર

રજૂઆત છે'. જોકે, ઘોષ, ન્યાયાધીશે પ્રથમ ચુકાદો અદાલતમાં દાખલ કરી શકાય કે નહીં તે પ્રશ્નમાં પ્રવેશ કર્યો નહોતો. બકલેન્ડ, ન્યાયાધીશે, ઉક્ત ચુકાદા સાથે સંમતિ વ્યક્ત કરતાં, કાયદાની સ્થિતિ આ રીતે દર્શાવી હતી :

જે પ્રક્રિયા દ્વારા વિવાદ સમિતિ સમક્ષ આવે છે તેને અપીલ કહેવામાં આવે છે. તેને શું કહેવામાં આવે છે તેનો કોઈ પરિણામકારક મહત્વ નથી; હકીકત એ જ રહે છે કે સમિતિ ન્યાયની અદાલત સિવાયની એવી સંસ્થા છે જેને પક્ષકારોએ પોતાનો વિવાદ સંદર્ભિત કરવા સંમતિ આપી છે. આવી કાર્યવાહી કાનૂનમાં લવાદ તરીકે ઓળખાય છે અને જેઓમાં આ લવાદ નિહિત હોય તેઓ લવાદીઓ અથવા નિર્ણાયક તરીકે ઓળખાય છે.

ફઝલઅલી જીવાદી રાજા (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં, બોમ્બે વડી અદાલતે હીરાલાલ અગરવાલા (ઉપરોક્ત) ના નિર્ણયનું અનુસરણ કર્યું હતું. તેમાં ઉક્ત વડી અદાલતના અન્ય એક વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશના ચુકાદાનો પણ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો, જેમાં આ રીતે અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું :

આ પણ એવોર્ડ એટલો જ છે, જેના સંદર્ભમાં પક્ષકારો આબિટ્રેશન અધિનિયમ હેઠળ રાહત માંગી શકે, જેટલો કે તે અધિનિયમમાં કલ્પાયેલ મુજબ મધ્યસ્થો દ્વારા કરવામાં આવેલ સામાન્ય એવોર્ડ, જેના વિરુદ્ધ વર્તમાન કેસની જેમ કોઈ બોર્ડ સમક્ષ અપીલ થતી નથી. આ મુદ્દો ૧૮૯૩ ૧ ક્યુ.બી. ૪૦૫ માં અપીલ અદાલતના નિર્ણયથી આવરી લેવાયો છે, જેનો ઉલ્લેખ નીચલી અદાલતના ચુકાદામાં કરવામાં આવ્યો છે. તે ૧૮૮૯ના અંગ્રેજી અધિનિયમ હેઠળનો નિર્ણય

છે, જે આર્બિટ્રેશન અધિનિયમને અનુરૂપ છે, અને અહીં અપીલકર્તાઓ તરફથી શ્રી દેસાઈ દ્વારા જે મુદ્દો દલીલરૂપે રજૂ કરવામાં આવ્યો છે તે મુદ્દો તે કેસમાં ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો અને નામંજૂર કરવામાં આવ્યો હતો.

તેમ છતાં ફરી એકવાર એમ.એ. સન્સ (ઉપરોક્ત) માં, હીરાલાલ અગરવાલા (ઉપરોક્ત) ને અનુસરીને મદ્રાસ વડી અદાલતની ક્લિસ્ટસીય પીઠે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું :

યોગ્ય લવાઈ કરાર અનુસાર આપવામાં આવેલો નિર્ણય, નિઃસંદેહ, કરારની એવી કોઈ જોગવાઈના પરિણામોને આધીન રહીને અંતિમ હોય છે. અહીં, કરારમાં એવી જોગવાઈ હતી કે પક્ષકારો બાય-લોઝમાં થયેલા કોઈપણ સુધારા અથવા ફેરફારને, જ્યારે કરાર અમલમાં હતો અથવા પક્ષકારો વચ્ચે વિવાદાધીન હતો ત્યારે, કરારને નિયંત્રિત કરનારી જોગવાઈ તરીકે માન્ય રાખશે. તેથી, અમારે એવું ઠરાવવું પડે છે કે બીજા પ્રતિવાદીને અપીલ કરવાનો અધિકાર હતો.

એસ.ડી. સિંહ દ્વારા લખાયેલ આર્બિટ્રેશન વિષયક કાયદાના ૭મી આવૃત્તિના પાનું ૩૫૯ પર આ મુજબ જણાવવામાં આવ્યું છે :

અપીલ સમિતિઓ સમક્ષ સુનાવણી. કેટલીક ચેમ્બર્સના નિયમોમાં એવોર્ડ વિરુદ્ધ તે ચેમ્બર્સના લવાઈ નિયમો હેઠળ રચાયેલી અપીલ સમિતિ સમક્ષ અપીલની જોગવાઈ કરવામાં આવે છે, આ ચેમ્બર્સની વ્યવસ્થાપક સમિતિઓ પોતે જ અપીલ સમિતિઓ તરીકે કાર્ય કરે છે અને નિયમોમાં એવોર્ડ વિરુદ્ધ અપીલોની સુનાવણી કરવા માટે આ સમિતિઓના ગણપૂર્તિની પણ જોગવાઈ

કરવામાં આવે છે. જ્યારે આવી અપીલો માટે જોગવાઈ કરવામાં આવે છે, ત્યારે એવોર્ડ વિરુદ્ધ અપીલની સુનાવણી માટેની કાર્યવાહી, સંદર્ભની કાર્યવાહીના ભાગરૂપ બને છે.

અમારા માટે ઉક્ત નિર્ણયોનું યોગ્યતા કે અન્યથા વિષે ટિપ્પણી કરવી આવશ્યક નથી, સિવાય એટલું નોંધવાનું કે તે ૧૯૪૦ના અધિનિયમની જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં રાખીને નક્કી કરવામાં આવ્યા હતા, ૧૯૯૬ના અધિનિયમને નહીં. પ્રશ્ન એ છે કે શું ઉક્ત મધ્યસ્થી ૧૯૯૬ના અધિનિયમની જોગવાઈઓના અનુસંધાને માન્ય ગણાશે, અને ખાસ કરીને ત્યારે, જ્યારે મધ્યસ્થીઓના બે નિણાયપત્રો તેના બે અલગ અલગ ભાગો દ્વારા શાસિત થાય છે.

સંયુક્ત રાષ્ટ્રના આંતરરાષ્ટ્રીય વેપાર કાયદા અંગેના આયોગે (યુએનસીઆઈટીઆરએલ) ૧૯૮૫માં આંતરરાષ્ટ્રીય વાણિજ્યિક મધ્યસ્થતા અંગેનો મોડેલ કાયદો સ્વીકાર્યો હતો. સંયુક્ત રાષ્ટ્રની મહાસભાએ ભલામણ કરી હતી કે બધા દેશો તેને યોગ્ય માન્યતા આપે. ૧૯૯૬નો અધિનિયમ, જેમનો અહીં અગાઉ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે, તેનો હેતુ ઉક્ત યુએનસીઆઈટીઆરએલ મોડેલ કાયદા અને નિયમોને ધ્યાનમાં રાખીને દેશીય મધ્યસ્થતા, આંતરરાષ્ટ્રીય વાણિજ્યિક મધ્યસ્થતા, વિદેશી મધ્યસ્થ ચુકાદાઓના અમલીકરણ અને સુલેહ સંબંધિત કાયદાને સંકલિત અને સુધારવાનો તેમજ તેની વ્યાખ્યા નિર્ધારિત કરવાનો છે.

સામાન્ય કાનૂની પરિભાષામાં ન્યૂ યોર્ક કન્વેન્શન તરીકે ઓળખાતું “વિદેશી લવાઈ એવોર્ડ્સની માન્યતા અને અમલીકરણ અંગેનું યુનાઈટેડ નેશન્સ કન્વેન્શન (ન્યૂ યોર્ક, ૧૦ જૂન, ૧૯૫૮)” ભારત દ્વારા ૧૩.૦૭.૧૯૬૦ના રોજ અનુમોદિત કરવામાં આવ્યું છે. તેના અનુચ્છેદ ૭ના બળે, ૧૯૨૩નો આર્બિટ્રેશન કલોઝિસ અંગેનો જીનેવા પ્રોટોકોલ અને ૧૯૨૭નું વિદેશી લવાઈ એવોર્ડ્સના અમલીકરણ અંગેનું જીનેવા કન્વેન્શન, કરારબંધ રાજ્યો વચ્ચે અમલમાં રહેતું નથી. ન્યૂ યોર્ક કન્વેન્શન ૧૦૮ રાષ્ટ્રો દ્વારા અનુમોદિત કરવામાં આવ્યું છે અને જીનેવા કન્વેન્શનના પાંચથી ઓછા સર્વભૌમ કરારબંધ રાજ્યો ન્યૂ યોર્ક કન્વેન્શનના હસ્તાક્ષરી બન્યા નથી, તે હકીકતને ધ્યાનમાં લેતાં, ૧૯૯૬ના અધિનિયમના ભાગ ૨ના અધ્યાય ૨નું પ્રયોગક્ષેત્ર પહેલેથી જ અત્યંત મર્યાદિત રહ્યું છે અને ટૂંક સમયમાં કદાચ કશી જ રીતે બાકી નહીં રહે, જેના પરિણામે તે અધ્યાય વધારાની જોગવાઈ સમાન બની જાય છે.

૧૯૯૬નો અધિનિયમ અમલમાં આવવા પહેલાં, મધ્યસ્થતા સંબંધિત તમામ બાબતો, દેશીય તેમજ વિદેશી બંને, અનેક અધિનિયમો દ્વારા સંચાલિત થતી હતી, અર્થાત્ મધ્યસ્થતા અધિનિયમ, ૧૯૪૦ (સંક્ષેપમાં “૧૯૪૦નો અધિનિયમ”), મધ્યસ્થતા (પ્રોટોકોલ અને કન્વેન્શન) અધિનિયમ, ૧૯૩૭ અને વિદેશી એવોર્ડ્સ (ઓળખ અને અમલ) અધિનિયમ, ૧૯૬૧ (સંક્ષેપમાં “૧૯૬૧નો અધિનિયમ”). ભારત યુ.એન. કન્વેન્શનનો હસ્તાક્ષરકાર દેશ છે. ૧૯૯૬નો અધિનિયમ, ભારત સરકારની યુ.એન.સી.આઈ.ટી.આર.એલ. મોડેલ

કાયદા અને નિયમોના અનુસંધાને કાયદામાં યોગ્ય સુધારો કરી તેને એકત્રિત કરવાની પ્રતિબદ્ધતા અનુસાર ઘડવામાં આવ્યો હતો.

૧૯૯૬ના અધિનિયમની કલમ ૨ની ઉપકલમ (૨) પરથી જે પ્રગટ થાય છે તે મુજબ, જ્યાં મધ્યસ્થીનું સ્થળ ભારતમાં હોય ત્યાં અધ્યાય ૧નો ભાગ ૧ લાગુ પડે છે. કલમ ૨ની ઉપકલમ (૩) મુજબ, ઉક્ત ભાગનો એવો પ્રભાવ નહિ થાય કે જેના કારણે તત્કાલીન અમલમાં રહેલા અન્ય કોઈ કાયદા, જેના બળે કેટલાક વિવાદો મધ્યસ્થીને સુપરત ન કરી શકાય, તે પ્રભાવિત થાય. કલમ ૨ની ઉપકલમ (૪) નીચે મુજબ છે:

આ ભાગ, કલમ ૪૦ની ઉપકલમ (૧), કલમો ૪૧ અને ૪૩ સિવાય, હાલ અમલમાં રહેલા કોઈપણ અન્ય અધિનિયમ હેઠળની દરેક લવાદ પ્રક્રિયા પર એવો લાગુ પડશે જાણે તે લવાદ પ્રક્રિયા લવાદ કરાર અનુસાર હોય અને જાણે તે અન્ય અધિનિયમ લવાદ કરાર હોય, પરંતુ જ્યાં સુધી આ ભાગની જોગવાઈઓ તે અન્ય અધિનિયમ સાથે અથવા તેના હેઠળ બનાવાયેલા કોઈપણ નિયમો સાથે અસંગત હોય ત્યાં સુધી નહીં.

કલમ ૨ ની ઉપકલમ (૭) એ જોગવાઈ કરે છે કે ઉક્ત ભાગ હેઠળ કરવામાં આવેલ મધ્યસ્થતા નિર્ણયને દેશીય નિર્ણય તરીકે માનવામાં આવશે. કલમ ૨ માં સમાવિષ્ટ અર્થઘટન કલમમાં ‘જ્યાં સુધી સંદર્ભ અન્યથા આવશ્યક ન બનાવતો હોય’ એવા શબ્દો વપરાયા છે. ૧૯૯૬ ના અધિનિયમની કલમ ૨(બી) માં “મધ્યસ્થતા કરાર” ની વ્યાખ્યા કલમ ૭ માં ઉલ્લેખિત કરાર તરીકે કરવામાં આવી

છે. કલમ ૭, અધ્યાય ૧ ના હેતુસર, મધ્યસ્થતા કરારની વ્યાખ્યા એવી કરે છે કે તે પક્ષકારો વચ્ચે નિર્ધારિત કાનૂની સંબંધ અંગે, ભલે તે કરારાત્મક હોય કે ન હોય, ઊભા થયેલા અથવા ઊભા થઈ શકે એવા તમામ અથવા કેટલાક વિવાદોને મધ્યસ્થતા સમક્ષ સુપરત કરવા માટે પક્ષકારો વચ્ચેનો કરાર છે. કલમ ૨(સી) માં મધ્યસ્થતા નિર્ણયની વ્યાખ્યા એવી કરવામાં આવી છે કે તેમાં આંતરિક નિર્ણયનો પણ સમાવેશ થાય છે, જ્યારે કલમ ૪૪ માં વિદેશી નિર્ણયની વ્યાખ્યા એવી કરવામાં આવી છે કે તે ભારત ખાતે અમલમાં રહેલા કાયદા હેઠળ વાણિજ્યિક ગણાતા કાનૂની સંબંધોમાંથી, ભલે તે કરારાત્મક હોય કે ન હોય, વ્યક્તિઓ વચ્ચે ઊભા થયેલા મતભેદો અંગેનો મધ્યસ્થતા નિર્ણય છે, અને જે મધ્યસ્થતા માટેના લેખિત કરારના અનુસરણમાં આપવામાં આવ્યો હોય, જેના પર પ્રથમ અનુસૂચિમાં નિર્દિષ્ટ સંમેલન લાગુ પડે છે. મધ્યસ્થકર્તાની નિમણૂક અધિનિયમની કલમ ૧૧ મુજબ કરવામાં આવે છે, જેમાં અન્ય બાબતો સાથે એવી જોગવાઈ છે કે પક્ષકારો, તેની ઉપકલમ (૬) ના અધીન રહી, મધ્યસ્થકર્તા અથવા મધ્યસ્થકર્તાઓની નિમણૂક માટેની પ્રક્રિયા અંગે સંમતિ કરવા માટે મુક્ત છે, જે બાબત સાથે વર્તમાન કેસમાં આપણો કોઈ સંબંધ નથી. કલમ ૧૨ નિર્ણયને પડકારવાના આધાર નિર્ધારિત કરે છે; તેની ઉપકલમ (૩) માં નીચે મુજબ જોગવાઈ કરવામાં આવી છે :

"(૩) મધ્યસ્થને પડકારવામાં આવી શકે માત્ર ત્યારે જ જો

(એ) એવી પરિસ્થિતિઓ અસ્તિત્વમાં હોય જે તેની સ્વતંત્રતા અથવા નિષ્પક્ષતા અંગે વાજબી શંકાઓ ઊભી કરે, અથવા

(બી) તેની પાસે પક્ષકારોએ મંજૂર કરેલી લાયકાતો નથી."

કલમ ૧૩માં જોગવાઈ છે કે પક્ષકારો મધ્યસ્થ લવાદના નિર્ણયને પડકારવા માટેની પ્રક્રિયા અંગે પરસ્પર સંમતિ કરવા માટે સ્વતંત્ર છે, જેના અનુસાર કલમ ૧૨ની ઉપકલમ (૩) હેઠળ નિર્દિષ્ટ આધારોથી મધ્યસ્થની અધિકારિતા અંગેનો પ્રશ્ન મધ્યસ્થ સમક્ષ જ ઉઠાવી શકાય છે. કલમ ૧૬ મધ્યસ્થ લવાદ મંડળને પોતાની જ અધિકારિતા વિષે નિર્ણય કરવાનો અધિકાર આપે છે. અધિનિયમનો અધ્યાય ૬ વિવાદના સારભૂત મુદ્દાઓ પર લાગુ પડતા નિયમો નિર્ધારિત કરે છે, જેના અનુસાર મધ્યસ્થ લવાદ મંડળને મધ્યસ્થતા માટે સોંપવામાં આવેલ વિવાદનો નિર્ણય ભારત દેશમાં તે સમય માટે અમલમાં રહેલા સારભૂત કાયદા અનુસાર કરવાનો રહે છે.

અધિનિયમની કલમ ૨૮ ની ઉપકલમ (૨) એ જોગવાઈ કરે છે કે મધ્યસ્થી અધિકરણ માત્ર ત્યારે જ ન્યાય અને સદ્વિવેકના આધારે અથવા મૈત્રીપૂર્ણ સમન્વયકર્તા તરીકે નિર્ણય કરશે, જ્યારે પક્ષકારોએ તે માટે તેને સ્પષ્ટ રીતે અધિકૃત કર્યું હોય. તેની ઉપકલમ (૩) મધ્યસ્થી અધિકરણ પર એ ફરજ નિર્ધારિત કરે છે કે તે તમામ મામલાઓનો નિર્ણય કરારની શરતો અનુસાર કરે અને વ્યવહારને લાગુ પડતા વેપારી પ્રયત્નોને ધ્યાનમાં લે. કલમ ૩૧ મધ્યસ્થી ચુકાદાના સ્વરૂપ અને વિષયવસ્તુ માટે જોગવાઈ કરે છે. કલમ ૩૨ કાર્યવાહી સમાપ્તિ માટે જોગવાઈ કરે છે; જેની ઉપકલમ (૧) મુજબ, મધ્યસ્થી કાર્યવાહીનો અંતિમ મધ્યસ્થી ચુકાદા દ્વારા અથવા ઉપકલમ (૨) હેઠળ મધ્યસ્થી અધિકરણના આદેશ દ્વારા અંત આવશે.

૧૯૯૬ના અધિનિયમના ભાગ ૭માં આવેલ કલમ ૩૪ મુજબ લવાઈ ચુકાદો રદ કરાવવા માટેની અરજી દાખલ કરી શકાય છે. કલમ ૩૪ની ઉપકલમ (૨)માં તે આધાર દર્શાવવામાં આવ્યા છે જેના આધારે એવો લવાઈ ચુકાદો રદ કરી શકાય. આવી અરજી, અરજી કરનાર પક્ષોએ લવાઈ ચુકાદો પ્રાપ્ત કર્યો તે તારીખથી ત્રણ મહિનાની અંદર દાખલ કરવી આવશ્યક છે. તેમ છતાં, અદાલતને આવી અરજી વધુમાં વધુ ત્રીસ દિવસની વધુ અવધિમાં સ્વીકારવાની અધિકારિતા છે, પરંતુ તે પછી નહીં.

કલમ ૩૫ મધ્યસ્થી નિર્ણયની અંતિમતા નિર્ધારિત કરે છે. એવો નિર્ણય માત્ર પક્ષકારો પર જ નહીં, પરંતુ અનુક્રમે તેમના હેઠળ હક્કનો દાવો કરનાર વ્યક્તિઓ પર પણ બંધનકારક હોય છે. ૧૯૯૬ ના અધિનિયમની કલમ ૩૬ નીચે મુજબ છે:

અમલવારી.— જ્યાં કલમ ૩૪ હેઠળ લવાઈ ચુકાદો રદ કરાવવા માટે અરજી કરવાની મુદત સમાપ્ત થઈ ગઈ હોય, અથવા એવી અરજી કરવામાં આવી હોવા છતાં તે નામંજૂર કરવામાં આવી હોય, ત્યાં તે ચુકાદાનો અમલ નાગરિક કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૯૦૮ (૧૯૦૮નો ૫) હેઠળ એ જ રીતે કરવામાં આવશે, જાણે કે તે અદાલતની ડિક્રી હોય.

'પંચાટીય એવોર્ડ' શબ્દપ્રયોગની વ્યાખ્યા ભાગ ૧ માં કરવામાં આવી નથી, પરંતુ 'વિદેશી એવોર્ડ' શબ્દપ્રયોગની વ્યાખ્યા ભાગ ૨ ની કલમ ૪૪ માં કરવામાં આવી છે, જે નીચે મુજબ છે:

"૪૪. વ્યાખ્યા.- આ અધ્યાયમાં, સંદર્ભથી અન્યથા આવશ્યક ન હોય ત્યાં સુધી, "વિદેશી ચૂકાદો" નો અર્થ એવો લવાદી ચૂકાદો થાય છે, જે ભારત ખાતે અમલમાં રહેલા કાયદા હેઠળ વ્યાપારી તરીકે માનવામાં આવતા, કરારજન્ય હોય કે ન હોય એવા કાનૂની સંબંધમાંથી ઉદ્ભવેલા વ્યક્તિઓ વચ્ચેના વિવાદો અંગે, ૧૧.૧૦.૧૯૬૦ના રોજ અથવા તે પછી આપવામાં આવેલ હોય

(એ) પ્રથમ અનુસૂચિમાં નિર્ધારિત પરિસંમેલન લાગુ પડે છે તેવી લેખિત પંચનિર્ણય કરારના અનુસરણમાં, અને

(બી) એવા પ્રદેશોમાંથી કોઈ એકમાં, જેને વિષે કેન્દ્ર સરકારને આ બાબતે સંતોષ થયો હોય કે પરસ્પર જોગવાઈઓ કરવામાં આવી છે, તે સત્તાવાર ગેઝેટમાં જાહેરનામા દ્વારા તેવા પ્રદેશો તરીકે જાહેર કરી શકે છે કે જેઓ પર ઉક્ત પરિસંમેલન લાગુ પડે છે."

જ્યાં ભાગ ૧ ઘરઆંગણેના લવાદ સાથે સંબંધિત છે, ત્યાં ભાગ ૨ કેટલાક વિદેશી પંચાટોના અમલ સાથે સંબંધિત છે.

૩૭. અમે નોંધ લઈ શકીએ છીએ કે ૧૯૬૧ના અધિનિયમની કલમ ૯(બી)માં એ જોગવાઈ હતી કે ભારતના કાયદા દ્વારા સંચાલિત મધ્યસ્થી કરાર હેઠળ આપવામાં આવેલ કોઈપણ એવોર્ડ પર તે અધિનિયમની કોઈ જોગવાઈ લાગુ પડશે નહીં. ૧૯૯૬ના અધિનિયમનો ભાગ ૨ એક અપવાદરૂપ જોગવાઈ કરે છે, જેના પરિણામે ૧૯૬૧ના અધિનિયમની કલમ ૯(બી)થી ભિન્ન રીતે, એ બાબત

સંપૂર્ણપણે સ્પષ્ટ કરવામાં આવી છે કે એવોર્ડનું સ્વરૂપ તે જ્યાં આપવામાં આવે છે તે સ્થળ દ્વારા નિર્ધારિત થાય છે.

કલમ ૪૮ વિદેશી મધ્યસ્થ એવોર્ડના અમલીકરણ માટેની શરતો અંગે જોગવાઈ કરે છે. કલમ ૪૯ એ નિર્ધારિત કરે છે કે જ્યાં અદાલતને સંતોષ થાય કે ઉક્ત પ્રકરણ હેઠળ વિદેશી એવોર્ડ અમલપાત્ર છે, ત્યાં તે એવોર્ડ તે અદાલતની હુકમનામા સમાન ગણાશે.

૧૯૯૬ નો અધિનિયમ એક સુસંગત અને આદર્શ માળખું ધરાવે છે. તે એક જ નિયમસમૂહ હેઠળ માત્ર એક જ નિષ્પત્તિનો અનુમાન કરે છે. તે ભિન્ન નિયમસમૂહો દ્વારા શાસિત બહુસ્તરીય નિર્ણયોનો વિચાર કરતો નથી. તેમાં અનેક ફેરફારો રજૂ કરવામાં આવ્યા છે, જેમાંથી ત્રણ વિશેષ નોંધ લેવા યોગ્ય છે: (૧) કોઈપણ અનાવશ્યક વિલંબ અથવા ખર્ચ વિના, નિષ્પક્ષ મંડળ દ્વારા વિવાદનો ન્યાયસંગત ઉકેલ; (૨) જાહેર હિતમાં આવશ્યક એવા રક્ષણાત્મક ઉપાયો અધિન માત્ર, પક્ષકારોની સ્વાયત્તતા સર્વોપરી છે; અને (૩) લવાઈ મંડળ પર ન્યાયસંગત અને નિષ્પક્ષ રીતે કાર્ય કરવાની ફરજ નિર્ધારિત કરવામાં આવી છે.

મધ્યસ્થતા અને સમાધાન અધિનિયમ, ૧૯૯૬ના સાદા વાચનથી જ જે મહત્વપૂર્ણ ખામીઓ સ્પષ્ટપણે પ્રગટ થાય છે, તે નીચે મુજબ કહી શકાય:

(૧) નિર્ણયોને ત્વરિત કરવા અથવા નિર્ણયોને રદ કરવા માટે અરજીઓ દાખલ કરવામાં આવે ત્યાં અનુસંચિત અદાલતી કાર્યવાહી ત્વરિત કરવા અંગે કોઈ જોગવાઈ કરવામાં આવી નથી.

(૨) પીડિત પક્ષકારે એવોર્ડને પડકારવા માટે જિલ્લા અદાલતથી ફરીથી કાર્યવાહી શરૂ કરવી પડે છે.

આ સંદર્ભમાં આર્બિટ્રેશન એન્ડ કન્સિલિએશન (સંશોધન) બિલ, ૨૦૦૩ અંગે ઉલ્લેખ કરવો યોગ્ય રહેશે. તે ભારતીય વિધિ આયોગ દ્વારા તેના ૧૭૬મા અહેવાલમાં હાથ ધરવામાં આવેલી આર્બિટ્રેશન એન્ડ કન્સિલિએશન અધિનિયમ, ૧૯૯૬ની વ્યાપક સમીક્ષા પર આધારિત હતું. બિલની કેટલીક મુખ્ય વિશેષતાઓ નીચે મુજબ છે:

(૧) તેમાં એવી જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે જ્યાં મધ્યસ્થતાનું સ્થળ ભારતમાં હોય, ત્યાં ભારતીય પક્ષકારો વચ્ચેની મધ્યસ્થતા હોય કે ભારતમાં આંતરરાષ્ટ્રીય મધ્યસ્થતા હોય, બંને સ્થિતિમાં ભારતીય કાયદો લાગુ પડશે.

(૨) તે વડી અદાલતોમાં પણ મધ્યસ્થતા વિભાગની જોગવાઈ કરે છે અને મધ્યસ્થતા અધિનિયમ, ૧૯૪૦ હેઠળ કરવામાં આવેલા નિર્ણયો, જેમાં ભારતની બહાર કરવામાં આવેલા નિર્ણયોનો પણ સમાવેશ થાય છે, તેમની અમલવારી માટે તેની અધિકારિતા તથા વિશેષ પ્રક્રિયા અંગે પણ જોગવાઈ કરે છે.

૧૯૯૬નું અધિનિયમ ૧૯૪૦ના અધિનિયમથી મૂળભૂત રીતે ભિન્ન જોગવાઈ કરે છે. તેમાં આધુનિક કાયદાના સંબંધિત નિયમોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે, પરંતુ તેની તમામ જોગવાઈઓ તેમાં સમાવિષ્ટ નથી. જોકે, ૧૯૯૬નું અધિનિયમ ઇંગ્લિશ લવાઈ અધિનિયમ જેટલું વ્યાપક નથી.

૧૯૯૬ના અધિનિયમ અમલમાં આવતાં પહેલાં, સ્થાનિક પુરસ્કાર અને વિદેશી પુરસ્કાર સંબંધિત ક્ષેત્રમાં અલગ અલગ અધિનિયમો અમલમાં હતા, અર્થાત્, ૧૯૪૦નો અધિનિયમ, ૧૯૩૭નો મધ્યસ્થી (પ્રોટોકોલ અને કન્વેન્શન) અધિનિયમ અને ૧૯૬૧નો વિદેશી પુરસ્કારો (માન્યતા અને અમલવારી) અધિનિયમ. ઉપરોક્ત તમામ અધિનિયમો ૧૯૯૬ના અધિનિયમ દ્વારા રદ કરવામાં આવ્યા છે અને તેમાં અનુક્રમે સ્થાનિક પુરસ્કાર અને વિદેશી પુરસ્કાર સંબંધિત બાબતો માટે બે જુદા જુદા ભાગોમાં જોગવાઈ કરવામાં આવી છે.

૧૯૯૬ના અધિનિયમની યોજના ૧૯૪૦ના અધિનિયમ તથા ૧૯૬૧ના અધિનિયમથી સંપૂર્ણપણે અલગ અને ભિન્ન છે.

૧૯૪૦ના અધિનિયમમાં, અન્યથા સહમતી ન થઈ હોય તો મધ્યસ્થ નિણયલો કારણ દર્શાવવું આવશ્યક ન હતું. ૧૯૯૬ના અધિનિયમમાં, પક્ષકારોએ અન્યથા સહમતી દર્શાવી ન હોય તો કારણો દર્શાવવું આવશ્યક છે. ૧૯૯૬ના અધિનિયમની જોગવાઈઓ હેઠળ અદાલતના હસ્તક્ષેપને શક્ય તેટલો ઓછો રાખવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે; અને તે માત્ર મધ્યસ્થતા કાર્યવાહી દરમિયાન વિલંબ અંગે આંતરરાષ્ટ્રીય સમુદાયમાં વ્યક્ત થયેલી ચિંતાઓને ધ્યાનમાં રાખીને જ નહીં, પરંતુ એ હકીકતને પણ ધ્યાનમાં રાખીને કે ૧૯૯૬ના અધિનિયમ હેઠળનો મધ્યસ્થ નિણય કારણસભર હોવો જરૂરી છે. અનેક ચુકાદાઓમાં આ અદાલતે ભારપૂર્વક જણાવ્યું છે કે કારણસભર મધ્યસ્થ નિણય અને બિનકારણસભર મધ્યસ્થ નિણય સંબંધે અદાલતના હસ્તક્ષેપની સત્તાનો વ્યાપ ભિન્ન રહેશે. જ્યારે બિનકારણસભર મધ્યસ્થ નિણયના સંબંધમાં મધ્યસ્થ

નિણયમાં દખલ કરવાની અદાલતની અધિકારિતા સંપૂર્ણપણે મર્યાદિત હતી, ત્યારે કારણસભર મધ્યસ્થ નિણયના સંબંધમાં વધુ વિશાળ અવકાશ આપવામાં આવ્યો હતો.

૧૯૯૬ નો અધિનિયમ અમલમાં આવ્યા પછી, અધિનિયમની કલમ ૧૬ મુજબ મધ્યસ્થના અધિકારક્ષેત્ર અંગે પ્રશ્ન ઉઠાવનાર પક્ષ પર એવો પ્રશ્ન મધ્યસ્થ સમક્ષ ઉઠાવવાની ફરજ છે. એવો અધિકારક્ષેત્રનો પ્રશ્ન, જો તે તેની સત્તાની હદ બહારનો હોય, તો ઉઠાવી શકાય. એવો પ્રશ્ન પ્રાથમિક મુદ્દા તરીકે મધ્યસ્થતા કાર્યવાહી દરમિયાન અથવા તેની શરૂઆત થયા બાદ તરત જ ઉઠાવવાનો આવશ્યક હતો. એવો નિર્ણય અધિનિયમની કલમ ૩૪ મુજબ પડકારને આધીન રહેતો. જો મધ્યસ્થે એવો અભિપ્રાય આપ્યો હોય કે તેને તે સંબંધમાં અધિકારક્ષેત્ર નથી, તો તેની વિરુદ્ધ અધિનિયમની કલમ ૩૭ મુજબ અપીલની જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી.

૧૯૪૦ના અધિનિયમ મુજબ, નિર્ણયને અદાલતનો નિયમ બનાવવો આવશ્યક હતો. આવી કાર્યવાહી દરમિયાન, ૧૯૪૦ના અધિનિયમની કલમ ૩૦ મુજબની વાંધાની અરજી સ્વીકારવામાં આવતી હતી. ૧૯૯૬ના અધિનિયમની કલમ ૩૦ની ઉપકલમ (૨) અનુસાર સમાધાનને પ્રોત્સાહન આપવાનો કર્તવ્ય મધ્યસ્થ ઉપર ફરમાવવામાં આવ્યો છે. આવી અરજી મર્યાદા અધિનિયમ, ૧૯૬૩ હેઠળ તે માટે નિર્ધારિત અવધિની અંદર દાખલ કરવી આવશ્યક હતી.

૧૯૯૬ના અધિનિયમની કલમ ૩૧ મોડેલ કાયદાની કલમ ૩૧ સાથે સુસંગત છે. તેમાં સમાવાયેલ આવશ્યકતાઓ, જેમાંથી મોટાભાગની ફરજિયાત છે, તેમાં જ નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવી છે. જ્યારે ૧૯૪૦ના અધિનિયમ હેઠળ માત્ર અંતરિમ પુરસ્કાર અથવા અંતિમ પુરસ્કાર જ આપવામાં આવી શકતો હતો; ત્યારે ૧૯૯૬ના અધિનિયમ હેઠળ ચાર પ્રકારના પુરસ્કારોનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે, એટલે કે, અંતરિમ પુરસ્કાર, વધારાનો પુરસ્કાર, સમાધાન અથવા સહમતિથી થયેલો પુરસ્કાર અને અંતિમ પુરસ્કાર.

૧૯૯૬ના અધિનિયમની કલમ ૩૩ સ્પષ્ટ રીતે પ્રતિપાદિત કરે છે કે મધ્યસ્થને એવોર્ડમાં સુધારો કરવા અને તેનું અર્થઘટન કરવાની અધિકારિતા છે, જેના અનુસંધાને તે પોતાના મૂળ એવોર્ડમાં સુધારો કરી શકે છે.

અધિનિયમની કલમ ૩૪માં તે રીત અને પ્રકારે જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે જેના દ્વારા મધ્યસ્થ ચુકાદાને પડકારવામાં આવી શકે. એવો ઉપાય માત્ર અરજી દાખલ કરીને જ અપનાવી શકાય અને તેવી અરજી ઉપકલમ (૨) અને ઉપકલમ (૩) અનુસાર હોવી જરૂરી છે. તેથી, ચુકાદાના ભારતીય ભાગમાં આવેલો ચુકાદો માત્ર અરજી દાખલ કરીને જ રદ કરાવી શકાય. તેથી કાનૂન એવું અનુમાન કરતું નથી કે અધિનિયમની કલમ ૩૪ની કડકતા હોવા છતાં, જે ચુકાદાને પડકારવામાં આવ્યો નથી અને જે અમલપાત્ર તથા અમલમાં મૂકી શકાય તેવો બની ગયો છે, તે હજી પણ વિદેશી ચુકાદાનો વિષય બની શકે. કોઈ ચુકાદો જેમ જ અમલપાત્ર બને છે, તેમ તે અધિનિયમની કલમ ૩૫ના અર્થમાં અંતિમ અને બંધનકારક બની જાય છે.

આ એવોર્ડ, જેનો અંતે આંશિક એવોર્ડ અથવા અંતિમ એવોર્ડરૂપે નિર્માણ થાય છે, તે ૧૯૯૬ના અધિનિયમની કલમ ૩૬ મુજબ ત્રીસ દિવસની અવધિ પૂર્ણ થયા પછી હુકમનામું બની જાય છે. જ્યારે એવોર્ડ કરવામાં આવ્યો હોય, તેના પર હસ્તાક્ષર કરવામાં આવ્યા હોય અને તે પક્ષકારોને પહોંચાડવામાં આવ્યો હોય, ત્યારે તે સંબંધિત પક્ષકારો તથા તેમના હેઠળ હક દાવો કરતા વ્યક્તિઓ પર અંતિમ અને બંધનકારક બને છે.

૧૯૯૬ના અધિનિયમની કલમ ૩૬ના કારણે એવો કાનૂની અનુમાન ઉપજાવવામાં આવ્યો છે કે અધિનિયમની કલમ ૩૪ હેઠળ કલ્પાયેલ મુજબ એવોર્ડને રદ કરાવવા માટે નિર્ધારિત અવધિ પૂર્ણ થતાં, તે એવોર્ડ અમલમાં મુકવા અને અમલવારી કરવા યોગ્ય બની જાય છે. એવોર્ડ વિરુદ્ધ અન્ય મંચ સમક્ષ અપીલની જોગવાઈનો સિદ્ધાંત, અને તે પણ એવી સ્થિતિમાં કે એવોર્ડનો એક ભાગ દેશીય એવોર્ડ હોય અને બીજો ભાગ વિદેશી એવોર્ડ હોય, ૧૯૯૬ના અધિનિયમ હેઠળ કલ્પાયેલ નથી.

કરારની શરતો અનુસાર આપવામાં આવેલા નિર્ણય સામેની અપીલ અધિનિયમની કલમ ૩૪ હેઠળ નિર્ધારિત સમયમાં દાખલ કરવામાં આવે અથવા ન પણ કરવામાં આવે. અપીલીય મધ્યસ્થકર્તા પણ (જો અમને આ શબ્દપ્રયોગ વાપરવાની મંજૂરી હોય તો) મૂળ મધ્યસ્થકર્તાના નિર્ણયની અમલવારીને સ્થગિત રાખવા માટે પ્રતિબંધાજ્ઞાનો આદેશ પસાર કરવાની અધિકારિતા ધરાવતો નથી. ૧૯૯૬ નો અધિનિયમ એ વાતની કલ્પના કરતો નથી કે માત્ર નિર્ણય સામે અપીલ દાખલ કરવામાં આવી છે એટલા માટે કલમ ૩૪ હેઠળ

વિચારાયેલ સમયગાળો ચાલતો બંધ થઈ જાય. કહેવાતી અપીલ લંબિત હોય તે દરમિયાન જો કોઈ નિર્ણય હુકમનામું બની જાય, તો અપીલીય મધ્યસ્થકર્તા તે હુકમનામું રદ કરી શકતો નથી. અપીલ એ કલ્પના કરે છે કે બંને સત્તાધિકારીઓ સમક્ષની પ્રક્રિયા એકસરખી હશે. અપીલ એ એ જ કાર્યવાહીનો અનુસર્ગ છે. તેમાં બે અલગ પ્રક્રિયાઓ અથવા પુરાવાના બે જુદા સમૂહોની કલ્પના આવતી નથી. અપીલ નિર્ણયના સ્વરૂપને દૂર કરતી નથી. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, માત્ર અપીલની જોગવાઈ છે એટલા માટે નિર્ણયોના બે ભિન્ન સ્વરૂપોની કલ્પના કરાતી નથી. અમને આ હકીકતથી અજાણ નથી કે કેટલીક ચેમ્બરોનાં નિયમોમાં આવી જોગવાઈનો સમાવેશ થાય છે, પરંતુ એવી સ્થિતિમાં પ્રથમ મધ્યસ્થકર્તા દ્વારા આપવામાં આવેલ નિર્ણય અંતિમ બનતો નથી. અપીલ સમિતિ એ જ પ્રક્રિયાનું અનુસરણ કરે છે અને પક્ષકારોની સંમતિથી અથવા અન્યથા વધારાના પુરાવા સ્વીકારવાની મંજૂરી આપવામાં આવે નહીં ત્યાં સુધી એ જ પુરાવા પર આધાર રાખે છે. આવી પ્રક્રિયાના કારણે જુદા નિયમસમૂહની લાગુ પડતાની કલ્પના કરવામાં આવેલી નથી. તે એ જ અધિકારક્ષેત્રની અંદર આવે છે. તેમાં બે જુદા અને સ્વતંત્ર અધિકારક્ષેત્રોની કલ્પના કરવામાં આવેલી નથી. પરંતુ વર્તમાન પ્રકરણમાં, પક્ષકારો વેપાર અથવા સમુદાય સંઘની એવી કોઈ સંમતિથી બંધાયેલાં ન હતાં. કારણ કે પક્ષકારો વ્યક્તિગત કંપનીઓ હતાં અને માત્ર તેમના કરારથી માર્ગદર્શન પામતાં હતાં, ઉપરોક્ત સ્થિતિ લાગુ પડતી ન હોઈ શકે.

એ બાબતમાં કોઈ વિવાદ નથી કે ૧૯૯૬ ના અધિનિયમના ભાગ ૧ અને ભાગ ૨ માં સમાયેલ જોગવાઈઓ સ્વતંત્ર અને ભિન્ન છે. આવા પુરસ્કારોના

અમલીકરણ માટેની પ્રક્રિયાઓ ભિન્ન છે. બે અલગ અલગ ભાગો હેઠળ આપવામાં આવેલા પુરસ્કારોના પરિણામો સંપૂર્ણપણે ભિન્ન છે.

યુ.એન.સી.આઈ.ટી.આર.એલ.ના મોડેલ નિયમ હેઠળ જેનો વિચાર કરી શકાય તે મેડ-આર્ન કરારો અથવા તેવા સમાન કરારો છે, વર્તમાન સ્વરૂપનો કરાર નથી.

૧૯૯૬ ના અધિનિયમની કલમ ૩૪(૩) અનુસાર, અરજી કરવાની મર્યાદા માટેની મહત્તમ અવધિ એ તારીખથી ત્રણ મહિના છે, જેણે દિવસે અરજદારને લવાઈ ચુકાદો પ્રાપ્ત થયો હોય અથવા કલમ ૩૩ હેઠળની વિનંતીનો નિકાલ કરવામાં આવ્યો હોય, અને ત્રીજા મહિનાના છેલ્લા દિવસથી વધુમાં વધુ બીજા ત્રીસ દિવસ. “લવાઈ ચુકાદાને પડકાર” નો ઉલ્લેખ કરતી કલમ ૩૪, ઝડપ અને કાર્યક્ષમતાના હેતુ સાથે પક્ષોની સ્વાયત્તતા અને લવાઈ પરિણામ પરના ન્યાયિક નિયંત્રણ વચ્ચે સમતોલન સાધવાનો પ્રયત્ન કરે છે. આ સમતોલન અંતિમતા તરફ દબાવણે ઝુકતું હોવું જોઈએ અને થોડા અપવાદરૂપ સંજોગોને છોડીને ન્યાયિક પુનર્વિલોકનના વિરોધમાં હોવું જોઈએ. તેથી, આ જોગવાઈનો મુખ્ય હેતુ એ નક્કી કરવાનો છે કે ચુકાદો અંતિમ અને બંધનકારક બન્યો છે કે નહીં. આ રીતે, આ કલમ એવી સ્થિતિ દર્શાવે છે કે જેમાં લવાઈ ચુકાદાને પ્રથમ અવસરે જ, વધુ વિલંબ વિના, તેને રદ કરાવવાના હેતુસર પડકારવામાં આવી શકે છે. અદાલત માત્ર નિશ્ચિત સંજોગોમાં જ લવાઈ ચુકાદો રદ કરશે. તેથી, વિધાનમંડળનો આશય એવો છે કે આવા વિષયનો નિકાલ વધુ વિલંબ વિના અથવા અદાલતના વધુ હસ્તક્ષેપ વિના થઈ જાય. તેથી, ૧૯૯૬ ના

અધિનિયમની કલમ ૩૪ હેઠળ પડકારવામાં આવેલા ચુકાદાની અંતિમતા અદાલત દ્વારા નિર્ધારિત કરવામાં આવશે અને અધિનિયમની કલમ ૩૭ હેઠળ નિશ્ચિત આધાર પર અદાલતો અથવા અધિકરણોના નિશ્ચિત આદેશો સામે અપીલો માન્ય છે [વધુમાં, કલમ ૩૭(૩) માં જોગવાઈ છે કે અપીલમાં પસાર થયેલા આદેશ સામે બીજી અપીલ નહિ ચાલે, જોકે તે સર્વોચ્ચ અદાલતમાં અપીલ કરવાનો અધિકાર દૂર કરતી નથી]. સમગ્ર જોગવાઈઓમાં ક્યાંય એવો ઉદ્દેશ નથી કે લવાઈ ચુકાદા સામે અલગ લવાઈ મંડળ અથવા મંચ સમક્ષ અપીલ કરી શકાય અથવા અરજી દાખલ કરી શકાય. તેથી, જો એવો પડકાર કરવામાં આવે તો તેની અંતિમતા અને કાનૂની માન્યતા અદાલત દ્વારા જ નિર્ધારિત થવાની છે. અન્યથા, બીજા લવાઈ પંચને સંદર્ભ મોકલવાથી વધુ સમય લાગશે, કારણ કે લવાઈઓ વિવાદને ફરીથી સાંભળી પછી વિષયનો નિર્ણય કરશે. જો એમ માનીએ કે લવાઈને બીજી વાર સંદર્ભ આપવામાં આવે અને ત્યારબાદ લવાઈ ચુકાદો આપવામાં આવે, તો પ્રથમ ચુકાદાની માન્યતા બીજા ચુકાદા સાથે પડકારવામાં આવે ત્યારે તે વધુ સમયખાઉ અને જટિલ બનશે. તેથી, ૧૯૯૬ ના અધિનિયમની રચનાને અનુસરીને, બીજી વાર લવાઈ અપનાવવાને બદલે પ્રથમ લવાઈ ચુકાદાને સ્વીકારી લેવું અને ત્યારબાદ, જો તે પડકારવામાં આવે, તો તેના વિષે નિર્ણય કરવો વધુ વ્યવહારુ અને સુવિધાજનક છે.

એવી પરિસ્થિતિ ઊભી થઈ શકે છે કે જેમાં વિદેશી પુરસ્કાર અંગે વિદેશમાં નિર્ણય અને પતાવટ કરવામાં આવ્યા હોય અને તે વિરુદ્ધ અપીલ આપણા દેશના

આંતરિક અધિનિયમ અનુસાર ભારતમાં કરવામાં આવે. ઉદાહરણ તરીકે, જ્યારે પક્ષકારોમાંથી કોઈ એક આંતરરાષ્ટ્રીય કંપની અથવા સંસ્થા હોય, ત્યારે પ્રથમ મધ્યસ્થી કાર્યવાહી વિદેશી દેશમાં ન્યૂ યોર્ક કન્વેન્શન અનુસાર કરવામાં આવશે અને ત્યારબાદ, જો પુરસ્કાર વિરુદ્ધ કોઈ ફરિયાદ હોય, તો ૧૯૯૬ ના અધિનિયમ હેઠળ ભારતમાં પડકાર ઉઠાવી શકાય છે.

નાગરિક પ્રક્રિયા સંહિતાના આદેશ ૪૧, નિયમ ૧ સમાન સિદ્ધાંતો પણ એવું અનુમાન કરે છે કે અપીલ દાખલ થવાથી ડિકીના અમલ પર આપોઆપ સ્થગનનો અર્થ થતો નથી. આ દ્રષ્ટિએ, માત્ર અપીલ દાખલ થવાથી એવોર્ડ અમલાતીત બની જતો નથી. એવોર્ડના અમલ પર સ્થગન માટે કોઈ પ્રાર્થના કરવામાં આવી નહોતી અને અપીલીય મધ્યસ્થએ પણ એવોર્ડના અમલ પર સ્થગન આપવાનો કોઈ નિર્દેશ આપ્યો નહોતો. ૧૯૯૬નું અધિનિયમ એવું માને છે નહીં કે મધ્યસ્થને અમલમાં મૂકી શકાય તેવી ડિકી સામે અપીલમાં બેસવાનો અધિકાર હશે. વિલીનીકરણનો સિદ્ધાંત પણ લાગુ પડશે નહીં, કારણ કે ઉક્ત સિદ્ધાંત એવી અપીલીય સત્તાને અનુમાન કરે છે જે મૂળ સત્તા દ્વારા પસાર કરી શકાય તેવા જ પ્રકારનો આદેશ આપી શકે. જો કાનૂની કલ્પના દ્વારા અદાલતના હસ્તક્ષેપ વિના એવોર્ડ ડિકી બની જાય, તો અપીલીય મધ્યસ્થ દ્વારા પસાર કરી શકાય તેવા એવોર્ડનું સ્વરૂપ એવોર્ડ તરીકેનો તેનો સ્વભાવ ગુમાવી બેસશે. તેથી, વિલીનીકરણનો સિદ્ધાંત લાગુ પડશે નહીં. ડિકી, ભલે તે કાયદાની જોગવાઈને કારણે હોય કે કાયદા હેઠળ સર્જાયેલ કાનૂની કલ્પનાના કારણે, એવોર્ડની સરખામણીએ જુદો અને સ્વતંત્ર અર્થ ધરાવે છે. પક્ષકારોના કરાર દ્વારા, ખાનગી

ન્યાયનિર્ણાયક અમલમાં મૂકી શકાય તેવી ડિક્રી સામે અપીલમાં બેસી શકતો નથી. કાનૂનસર અદાલત દ્વારા આપવામાં આવેલી ડિક્રી તે જ અદાલત પોતાની પુનર્વિચાર અધિકારિતાનો ઉપયોગ કરીને અથવા અધિનિયમની જોગવાઈઓ મુજબ રચાયેલ અપીલીય અદાલત દ્વારા રદ કરી શકાય છે. ફરીથી જણાવવું યોગ્ય છે કે ખાનગી ન્યાયનિર્ણાયક કાનૂની કલ્પના દ્વારા સર્જાયેલી ડિક્રીને ઉલટાવી શકતો નથી. કાનૂની કલ્પનાને, જેમ કે સુસ્થાપિત છે, તેનો સંપૂર્ણ અસરકારક પ્રભાવ આપવો જ જોઈએ.

વૈધાનિક યોજનાને ધ્યાનમાં લેતાં, દેશીય એવોર્ડ કાયદાની અદાલતની દેખરેખને આધીન છે. તેનો અધિકારક્ષેત્ર તેની વ્યાપ્તિમાં મધ્યસ્થીની સમગ્ર પ્રક્રિયાને આવરી લે છે. એવોર્ડ અંતે, કોઈ પક્ષકાર ૧૯૯૬ના અધિનિયમની કલમ ૩૪ની જોગવાઈઓનો આશરો લેવા સંમત થાય ત્યારે, તેની આધીન રહે છે અને તે હુકમનામું બની જાય છે. એવોર્ડને માત્ર ત્યારે જ રદ કરી શકાય જ્યારે અદાલત આ નિષ્કર્ષે પહોંચે કે અધિનિયમની કલમ ૩૪માં સમાવિષ્ટ એક અથવા અન્ય આધાર અસ્તિત્વમાં છે. તેથી, દેશીય એવોર્ડને પડકાર માત્ર અધિનિયમ દ્વારા પોતે નિયત કરાયેલ રાષ્ટ્રીય અદાલત સમક્ષ અને અધિનિયમની કલમ ૩૪માં નિર્દિષ્ટ આધારો પર જ કરી શકાય. તેથી તો વધુ જોરપૂર્વક, દેશીય એવોર્ડની માન્યતા કોઈપણ અન્ય મંચ સમક્ષ, જેમાં પક્ષકારોએ પસંદ કરેલો મંચ પણ સમાવેશ પામે છે, જો હોય તો, પ્રશ્નિત કરી શકાતી નથી.

અમે આ બાબત પણ નોંધ લઈ શકીએ છીએ કે અંગ્રેજી મધ્યસ્થતા અધિનિયમની કલમ ૬૬ એવોર્ડના અમલ માટે અદાલત પાસેથી પરવાનગી મેળવવાની જોગવાઈ કરે છે. ભારતીય કાયદામાં આવી કોઈ જોગવાઈ નથી. તેથી, જો પરવાનગી આપવામાં ન આવે, તો દાવેદાર સ્વતંત્ર કાર્યવાહીના કારણનો આશ્રય લઈ શકે છે, જે એવોર્ડનો સન્માન ન કરવામાં આવે ત્યારે ઉપજતું હોય છે. અંગ્રેજી મધ્યસ્થતા અધિનિયમની કલમ ૬૬ની ઉપકલમ (૩) એવી જોગવાઈ કરે છે કે અમલ માટેની પરવાનગી ત્યાં, અથવા જેટલી હદ સુધી, આપવામાં આવશે નહીં જ્યાં તે વ્યક્તિ, જેના વિરુદ્ધ તેનો અમલ કરાવવા માગવામાં આવે છે, એ દર્શાવે કે એવોર્ડ આપવા માટે ટ્રિબ્યુનલને મૂળભૂત અધિકારક્ષેત્રનો અભાવ હતો. ભારતીય મધ્યસ્થતા અધિનિયમની કલમ ૩૪ આવી કોઈ જોગવાઈ કરતી નથી. પરંતુ, ભારતીય કાયદાનું અર્થઘટન પણ મોડલ નિયમના પ્રકાશમાં કરવાનું રહે છે. મોડલ નિયમોને આધારિત ૧૯૯૬ના અધિનિયમમાં આ બાબતે કોઈ વિશિષ્ટ જોગવાઈ નથી, અને તેથી જ્યાં સ્થાનિક કાયદો મૌન છે ત્યાં અદાલત આંતરરાષ્ટ્રીય અભિસમયો ના પ્રકાશમાં કોઈ જોગવાઈનું અર્થઘટન કરી શકે છે. યુએનસીઆઈટીઆરએલ મોડલ નિયમ આવી પરિસ્થિતિનું પરિકલ્પન કરતો નથી.

અમાન્ય કરારના આધાર પર કરવામાં આવેલ એવોર્ડ રદબાતલ ગણાશે. એવોર્ડ એવોર્ડ અધિકારક્ષેત્ર વિનાની અદાલત સમક્ષ થયેલો ગણાશે. આ બાબતમાં ભારતમાં કાયદો સ્પષ્ટ અને નિર્વિવાદ છે. આંતરિક અધિકારક્ષેત્રના અભાવવાળા ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા પસાર કરાયેલ આદેશ રદબાતલ ગણાશે. જ્યાં આવા

અધિકારક્ષેત્રના અભાવની સ્થાપના થાય છે, ત્યાં તે મુદ્દાની મૂળભૂત જડ સુધી પહોંચે છે. બલવંત એન. વિશ્વામિત્રા અને અન્ય વિ. ચાદવ સદાશિવ મુલે (મૃત) તેમના કાનૂની વારસદારો દ્વારા અને અન્ય.

૧૯૯૬નો અધિનિયમ, સ્થાનિક એવોર્ડો અને વિદેશી એવોર્ડોને બે અલગ અને ભિન્ન વિભાગોમાં મૂકે છે, અલબત્ત, કેટલીક આવરી લેતી જોગવાઈઓને આધિન, જેમ કે આ અદાલતના કેટલાક નિર્ણયોમાં નોંધવામાં આવ્યું છે.

તેથી, એવું માનવું શક્ય ન હોઈ શકે કે ૧૯૯૬નો અધિનિયમ એવો વિચાર કરે છે કે મધ્યસ્થતા એવોર્ડ દેશી એવોર્ડ અને વિદેશી એવોર્ડનું મિશ્રણ હોઈ શકે.

૧૯૯૬નો અધિનિયમ નિર્વિવાદ શબ્દોમાં મધ્યસ્થતા કરાર અંગે જ કહે છે, જેમ કે તેની કલમ ૨(બી) માં સમાવિષ્ટ અર્થઘટન જોગવાઈ તેમજ તેની કલમ ૭ પરથી સ્પષ્ટ થાય છે, જે બે જુદા પ્રકરણો હેઠળ અમલમાં મુકાવી શકાય તેવી દ્વિસ્તરીય મધ્યસ્થતાની સંકલ્પનાને બહાર કરે છે.

જ્યારે બહુ-સ્તરીય મધ્યસ્થતા માત્ર ૧૯૪૦ના અધિનિયમ અથવા ૧૯૬૧ના અધિનિયમ દ્વારા જ શાસિત હતી, ત્યારે તેને કાર્યક્ષમ અને માન્ય માનવામાં આવી શકતી હતી, કારણ કે આવી સ્થિતિમાં તેમાં નિર્ધારિત પ્રક્રિયાનું પાલન કરી શકાય તેમ હતું. પરંતુ બીજી તરફ, ૧૯૯૬નો અધિનિયમ માત્ર ૧૯૪૦ના અધિનિયમને જ નહીં પરંતુ ૧૯૬૧ના અધિનિયમને પણ રદ કરીને તેના સ્થાને આવ્યો છે અને મધ્યસ્થ દ્વારા વિવાદના નિવારણ માટે ભિન્ન મંચો અને ભિન્ન પ્રક્રિયાઓની જોગવાઈ કરે છે. એવો વિચાર અર્થિત્ય છે કે મધ્યસ્થતા કરારનો

એક ભાગ દેશીય પુરસ્કાર તરીકે અમલમાં મૂકી શકાય અને બીજો ભાગ વિદેશી પુરસ્કાર તરીકે અમલમાં મૂકી શકાય. એક મધ્યસ્થતા કરારની શરતો મુજબ આપવામાં આવેલ પુરસ્કાર અથવા તો દેશીય પુરસ્કાર હોઈ શકે અથવા વિદેશી પુરસ્કાર; જેના માટે ભિન્ન પ્રક્રિયાઓ નિર્ધારિત કરવામાં આવી છે, ભલે આવા પુરસ્કારોના પરિણામો જુદા હોય અને તેના આધારભૂત કારણો પણ જુદા અને સ્વતંત્ર હોય. તેથી, ૧૯૯૬ના અધિનિયમ દ્વારા પ્રકાશિત થયેલી મૂળભૂત વિધાનકીય નીતિ, બે ભિન્ન જોગવાઈઓથી શાસિત અને બે જુદા કાયદાઓ હેઠળ આવતી તથા જુદી જુદી પ્રક્રિયાઓને આધીન એવી દ્વિ-સ્તરીય મધ્યસ્થતાની કલ્પનાને અનુરૂપ નથી; તેથી, અમારા મત મુજબ, તે માન્ય નથી. જ્યારે શ્રી કુકે દ્વારા આધાર રાખવામાં આવેલા નિર્ણયો અને પ્રાધિકારોમાં, બીજી મધ્યસ્થતા પણ એ જ દેશના કાયદાઓથી શાસિત એ જ સંસ્થા સમક્ષ હતી, ત્યારે હાલના પ્રકરણમાં મધ્યસ્થતાના પ્રથમ ભાગ, અર્થાત્ ઇન્ડિયન કાઉન્સિલ ઓફ આર્બિટ્રેશન, સંબંધે ભારતીય કાયદો લાગુ પડશે, જ્યારે તેનો બીજો ભાગ ઇન્ટરનેશનલ ચેમ્બર ઓફ કોમર્સ, પેરિસના નિયમોથી શાસિત રહેશે. તેથી, મધ્યસ્થતા કાર્યવાહીના બન્ને ભાગો એક જ સંસ્થા હેઠળ ચલાવવામાં આવ્યા નથી. જુદા જુદા તબક્કાઓએ જુદી જુદી પ્રક્રિયાઓની કલ્પના કરતો મધ્યસ્થતા કરાર ૧૯૯૬ના અધિનિયમ હેઠળ સ્વીકાર્ય ગણાવી શકાય નહીં. જો અપીલની જોગવાઈ ઇન્ડિયન કાઉન્સિલ ઓફ આર્બિટ્રેશનની જ રચનામાં, નિર્ધારિત સમયમર્યાદાના પાલનને આધીન રાખીને કરવામાં આવી હોત, તો કદાચ એવો કરાર માન્ય હોત. પરંતુ અહીં તેવી સ્થિતિ નથી. હીરાલાલ અગરવાલા

(ઉપરોક્ત) માં નિરીક્ષણ કરાયું છે તેમ, આવી રજૂઆત રજૂઆતની અંદર જ હોવી આવશ્યક છે. આવી સ્થિતિમાં પ્રથમ પુરસ્કાર અદાલતમાં દાખલ કરી શકાય તેવો ન પણ હોય, જે પ્રશ્નમાં ઘોષ, ન્યાયાધીશે પ્રવેશ કર્યો નહોતો.

કોઈ વ્યક્તિ પોતાના અધિકારનો પરિત્યાગ કરી શકે છે. કાયદા હેઠળ આપવામાં આવેલ લાભ સંબંધે પણ આવા અધિકારનો પરિત્યાગ માન્ય છે. પરંતુ, જ્યાં જાહેર નીતિ અથવા જાહેર હિત સંકળાયેલ હોય ત્યાં કોઈ અધિકારનો પરિત્યાગ થઈ શકતો નથી, એ એક સુસ્થાપિત સિદ્ધાંત છે. ટ્રિબ્યુનલ/અદાલતને અધિકારક્ષેત્ર કાનૂનની જ જોગવાઈનું સર્જન છે. મધ્યસ્થતા પર અધિકારક્ષેત્ર પક્ષકારો વચ્ચેના કરાર દ્વારા પ્રદાન કરી શકાય છે. પરંતુ પક્ષકારો વચ્ચેનો કરાર કાયદાનું પાલન કરતાં થયેલો હોવો જોઈએ અને તેના વિરુદ્ધ ન હોવો જોઈએ. કરારમાંથી પોતાના માટે બહાર રહેવાની વ્યવસ્થા માન્ય છે, શરતે કે તે જાહેર નીતિના વિષય સાથે સંબંધિત ન હોય. કોઈપણ પરિસ્થિતિમાં કરાર જાહેર નીતિનું ઉલ્લંઘન કરી શકતો નથી.

તેથી, અપીલિય મધ્યસ્થ એવો એવોર્ડ આપી શક્યો ન હોત, જેના આધારે ભારતની અદાલતે પસાર કરેલી અને ૧૯૯૬ના અધિનિયમની કલમ ૩૪ના પ્રાવધાનો મુજબ અમલમાં મૂકી શકાય તેવી અનુમાનિત ડિક્રી રદ થયેલી ગણાય. તેથી, ઉક્ત એવોર્ડ ભારતમાં વિધાનની નીતિના વિરુદ્ધ છે.

અધિકારક્ષેત્રનો મુદ્દો બે રીતથી ઉઠાવી શકાય છે. મધ્યસ્થી કાર્યવાહીનો કોઈ પક્ષકાર મધ્યસ્થી નટપટીઓમાં ભાગ લઈ શકે છે અને મધ્યસ્થી ન્યાયાધિકરણ

સમક્ષ અધિકારક્ષેત્રનો પ્રશ્ન ઉઠાવી શકે છે. તે મધ્યસ્થી નટપટીઓમાં ભાગ લીધા વિના પણ મધ્યસ્થીના અધિકારક્ષેત્રને પડકારી શકે છે.

અંગ્રેજી મધ્યસ્થતા અધિનિયમ હેઠળ, અધિકારક્ષેત્ર અંગેની અપીલમાં અદાલત દ્વારા મામલાની પુનઃસુનાવણી સમાવેશ પામે છે, જેમાં પક્ષકાર પુરાવા રજૂ કરી શકે છે અને પુરાવા સંબંધિત સમગ્ર મુદ્દે ફરીથી દલીલ કરી શકે છે. ઉપરોક્ત સિદ્ધાંત ભારત પર લાગુ ન પડે તે માટે સર્વથા કોઈ કારણ નથી. જો અધિકારક્ષેત્ર સંબંધિત મુદ્દો અદાલત સમક્ષ પ્રથમ વખત પણ ઉઠાવી શકાય, તો અદાલતને નવા સુનાવણીના પ્રસંગે પણ રેકૉર્ડ પર સામગ્રી સ્વીકારવાનો અધિકાર રહેશે; તેથી સ્વાભાવિક છે કે તેને અધિકારક્ષેત્ર સંબંધિત તથ્યનું નિર્ધારણ કરવાનો પણ અધિકાર રહેશે.

પ્રાઈમટ્રેડ એજ વિ. ઇથાન લિ. માં, પક્ષકારો દ્વારા અમલમાં મૂકાયેલા દસ્તાવેજોના અર્થઘટનના આધારે અધિકારક્ષેત્રનો પ્રશ્ન, કારેજ ઓફ ગુડ્સ બાય સી અધિનિયમ, ૧૯૯૨ ની જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં રાખીને વિચારણા માટે ઉપસ્થિત થયો હતો. તેમાં એવો ઠરાવ કરવામાં આવ્યો હતો કે ત્યાંના અપીલકર્તા બિલ્સ ઓફ લેડિંગના ધારક બન્યા ન હતા અને વૈકલ્પિક રીતે કલમ ૨(૨) માં નિર્ધારિત શરતો પૂર્ણ થઈ ન હતી, તેથી લવાઈને પક્ષકારો વચ્ચેના વિવાદો અને મતભેદોમાં લવાઈ કાર્યવાહી ચલાવવાનો કોઈ અધિકારક્ષેત્ર ન હતો.

લોર્ડ મસ્ટિલે એક વખત જણાવ્યું હતું કે "મધ્યસ્થતાનો મહાન લાભ એ છે કે તે દઢતા સાથે લવચીકતાનું સંયોજન કરે છે.....લવચીક એટલા માટે કે તે પક્ષકારોને વિવાદના સ્વરૂપ અને જે વ્યાવસાયિક પરિસ્થિતિમાં તે ઊભો થાય છે તેના અનુરૂપ પ્રક્રિયા પસંદ કરવાની મંજૂરી આપે છે." મધ્યસ્થતા વિવાદના સમાધાન માટેની ઝડપી, ત્વરિત અને ખર્ચ-અસરકારક પદ્ધતિ તરીકે અભિપ્રેત હતી. તેથી, વૈકલ્પિક વિવાદ નિવારણ આંદોલનનો પ્રાથમિક હેતુ હેરાનગતિ, ખર્ચ અને વિલંબથી બચાવ કરવાનો તથા "ન્યાય સુધી પહોંચ" ના આદર્શને પ્રોત્સાહન આપવાનો છે.

પરંતુ, ત્યારે કરાર કાનૂની માળખાની અંદર હોવો આવશ્યક છે.

ભારતમાં આ ક્ષેત્રને શાસન કરતા કાયદાઓના અનુસંધાને, પક્ષકારો અધિનિયમને બાજુ પર મૂકી એવો ઉપાય અપનાવી શકતા નથી, જે કરારાત્મક વ્યવસ્થા કરીને અથવા અન્યથા, સર્વથા અને હેતુસર, ૧૯૯૬ના અધિનિયમની કલમો ૩૪ અને ૩૬ના ઉપબંધોને નિષ્ફળ બનાવી દે. ૧૯૯૬નો અધિનિયમ એવો અનુમાન કરતો નથી કે પક્ષકારો તેની જોગવાઈઓમાંથી બહાર જઈ કરાર કરી શકે. તેથી, પક્ષકારોનો મધ્યસ્થતા કરાર ૧૯૯૬ના અધિનિયમની જોગવાઈઓ અનુસાર કડક રીતે કરવામાં આવવો જોઈએ.

કેનેડાનો આર્બિટ્રેશન અધિનિયમ, ૧૯૯૧, જેને ઓન્ટારિયોના ૨૦૦૬ના અધિનિયમો દ્વારા સુધારવામાં આવ્યો છે, તેમાં "કોન્ટ્રેક્ટિંગ આઉટ" અંગે સ્પષ્ટ જોગવાઈ કરવામાં આવી છે, જેના હેઠળ મધ્યસ્થી કરારના પક્ષકારો સમતા અને

ન્યાયસંગતતા, એવોર્ડને રદ કરવો, એવોર્ડનું અમલીકરણ વગેરે જેવી થોડાક પરિસ્થિતિઓ સિવાય, આ અધિનિયમની કોઈપણ જોગવાઈમાં ફેરફાર કરવા અથવા તેને બાકાત રાખવા માટે સ્પષ્ટ રીતે અથવા તાત્પર્યથી સંમત થઈ શકે છે.

આર્બિટ્રેશન અધિનિયમ, ૧૯૯૬ (યુ.કે.) હેઠળના તમામ કેસોમાં, કોઈપણ વિવાદ ઊભો થાય તે પહેલાં અપીલની પ્રક્રિયાથી બહાર રહેવા અંગે કરાર કરવો શક્ય છે. અધિનિયમમાં સ્પષ્ટ જોગવાઈ છે કે દરેક એવોર્ડમાં કારણો સમાવિષ્ટ હોવા જોઈએ, સિવાય કે તે સંમતિથી થયેલો એવોર્ડ હોય અથવા પક્ષકારોએ કારણો આપવાથી સ્પષ્ટપણે મુક્તિ આપવા સંમતિ વ્યક્ત કરી હોય (કલમ ૫૨). જો કોઈપણ પક્ષ અપીલ કરવાનો વિચાર ધરાવતો ન હોય અને તેઓ સંકળાયેલા વધારાના ખર્ચનો ભાર ઉઠાવવા ઈચ્છતા ન હોય, તો પક્ષકારો કારણો આપવાથી મુક્તિ આપવા ઈચ્છી શકે. આ રીતે, કારણો આપવાં જોઈએ કે નહીં તે અંગેનો નિયંત્રણ આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ અથવા અદાલતના હાથમાં રહેવાના બદલે પક્ષકારોના હાથમાં મૂકવામાં આવશે.

અધિનિયમ દ્વારા, પક્ષકારો દ્વારા અન્યથા સંમતિ ન થયેલી હોય તો, લવાદ મંડળને અનેક સત્તાઓ પ્રદાન કરવામાં આવી છે. ઉદાહરણરૂપે, ધારા ૪૮ હેઠળ, ધારા ૩૫ હેઠળ, અને ધારા ૩૯ હેઠળ. અદાલતને પણ કેટલીક સત્તાઓ પ્રદાન કરવામાં આવી છે, પરંતુ તે છતાં તે પક્ષકારોની વિરુદ્ધ સંમતિને આધીન રહે છે, જેમ કે મર્યાદિત લવાદમાં કાયદાના પ્રશ્નો અંગે અપીલો સ્વીકારવાની, તેમજ જ્યારે કોઈ પક્ષકાર ધારા ૪૭ હેઠળના નિર્વિવાદ આદેશનું પાલન કરવામાં

નિષ્ફળ જાય ત્યારે અરજી રદ કરવાની કાર્યવાહીથી ઓછાં એવા કેટલાક અન્ય પગલાં લેવા, તથા જુદા જુદા મુદ્દાઓ અંગે નિર્ણયપત્રો આપવા.

પરંતુ ભારતીય કાયદો, અર્થાત્ ૧૯૯૬ નો અધિનિયમ, આવી "કરાર દ્વારા બહાર રાખવાની" જોગવાઈ કરતો નથી કે જેથી પક્ષકારો, તેમના કરારની શરતો દ્વારા, પુરસ્કાર આપવામાં આવ્યા પછીની અપીલની પ્રક્રિયા નક્કી/નિર્ધારિત કરી શકે.

ભારતીય કરાર અધિનિયમની કલમ ૨૩ માં સમાયેલ જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં લેતા, આવી કરારાત્મક વ્યવસ્થા જાહેર નીતિના વિરોધમાં હોવાને કારણે શૂન્ય ગણાશે. એ તો સ્થાપિત સિદ્ધાંત છે કે પક્ષકારો કરાર દ્વારા અથવા અન્ય કોઈ રીતે ભારતમાં અમલમાં રહેલા કાયદા દ્વારા પ્રતિબંધિત એવા મંચને અધિકારક્ષેત્ર સોંપી શકતા નથી. ભારતમાં અમલમાં રહેલો કાયદો વૈધાનિક જોગવાઈઓના અમલને મર્યાદિત કરવા અથવા ટાળવાની મંજૂરી આપતો નથી.

ભારતમાં 'જાહેર નીતિ' શબ્દપ્રયોગનો ઉપયોગ ત્રણ ભિન્ન પરિસ્થિતિઓ માટે કરવામાં આવ્યો છે, એટલે કે, (૧) ૧૯૯૬ના અધિનિયમની કલમ ૩૪(૨) (બી) હેઠળ જો લવાઈ નિર્ણય ભારતની જાહેર નીતિ સાથે સંઘર્ષમાં હોય, તો તેને રદ કરી શકાય; (૨) વિદેશી નિર્ણય (ન્યૂ યોર્ક કન્વેન્શન નિર્ણય)ના અમલીકરણને કલમ ૪૮(૨)(બી) હેઠળ નકારવામાં આવી શકે, જો તે નિર્ણયનું અમલીકરણ ભારતની જાહેર નીતિ વિરુદ્ધ હોય; અને (૩) વિદેશી નિર્ણય (જિનીવા કન્વેન્શન નિર્ણય) કલમ ૫૭(૧)(બી) હેઠળ અમલપાત્ર બની શકે, જો તે નિર્ણયનું અમલીકરણ ભારતની જાહેર નીતિ અથવા કાયદા વિરુદ્ધ ન હોય.

'જાહેર નીતિ' આ અભિવ્યક્તિનો અર્થ લવાઈ કરાર અથવા એવોર્ડના સંદર્ભમાં સમાન જ રહેશે. આવા મુદ્દાઓમાં ન્યાયિક હસ્તક્ષેપ ક્યારેય મુશ્કેલીથી મુક્ત રહ્યો નથી. લવાઈ એવોર્ડના અમલીકરણનો ઇનકાર કરવો ઘણાં સંદેહ સાથે જોવામાં આવ્યો છે, ત્યારે પણ ઇંગ્લિશ અદાલતો મોટા ભાગે જાહેર નીતિના આધાર પર વિદેશી એવોર્ડના અમલીકરણનો ઇનકાર કરતી આવી છે, એમ માનતા કે કોમન લો એ માન્ય રાખે છે કે ઇંગ્લિશ જાહેર નીતિ સર્વોપરી છે. કેટલીક અધિકારક્ષેત્રોમાં તો લવાઈ કાર્યવાહી દરમિયાન થયેલી ગંભીર પ્રક્રિયાત્મક ખામીઓ પણ વિદેશી એવોર્ડ આપવાનો ઇનકાર કરવા માટે પૂરતું ન્યાયસંગત કારણ પૂરું પાડે છે એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું. (લવાઈ વિષયક રસેલ, ૨૨મી આવૃત્તિ, ૨૦૦૩, પાનું ૩૮૯, પરિચ્છેદ ૮-૦૪૬ અને કરાર વિષયક ચિટી, ૨૯મી આવૃત્તિ, ૨૦૦૪, પાનું ૯૬૧, પરિચ્છેદ ૧૬-૦૪૫). ભારતીય કાયદાને અલગ માનવાનો કોઈ કારણ અમને દેખાતો નથી.

૧૯૪૦ના અધિનિયમ હેઠળ પણ, આ અદાલતે રેણુસાગર પાવર કો. લિ. વિ. જનરલ ઇલેક્ટ્રિક કો. માં પ્રતિપાદિત કર્યું હતું કે મધ્યસ્થ ચુકાદો રદ કરી શકાય છે જો તે નીચે મુજબના મુદ્દાઓને વિરુદ્ધ હોય: (એ) ભારતીય કાનૂનની મૂળભૂત નીતિ, (બી) ભારતના હિતો; અથવા (સી) ન્યાય અથવા નૈતિકતા. તેમાં 'જાહેર નીતિ' શબ્દપ્રયોગને સંકુચિત અર્થ આપવામાં આવ્યો હતો, કારણ કે મધ્યસ્થ ચુકાદા અંગેની ન્યાયિક સમીક્ષા/હસ્તક્ષેપનો વ્યાપ માત્ર ત્યારે જ મર્યાદિત રાખવામાં આવ્યો હતો જ્યારે ઉપરોક્ત ત્રણ આધાર તેમાં સ્થાપિત થાય. જોકે, આ અદાલતના ઓઈલ એન્ડ નેચરલ ગેસ કોર્પોરેશન લિ. વિ. સો

પાઈપ્સ લિ. (ટૂંકમાં ‘ઓ.એન.જી.સી.’) ના નિર્ણયથી એક સ્પષ્ટ ફેરફાર નોંધપાત્ર બને છે. તેમાં આ અદાલતે આ અદાલતના અગાઉના નિર્ણય સેન્ટ્રલ ઇનલેન્ડ વોટર ટ્રાન્સપોર્ટ કોર્પોરેશન લિ. વિ. બ્રોજો નાથ ગાંગુલીનો ઉદ્દેશ કર્યો હતો, જેમાં ભારતીય કરાર અધિનિયમની કલમ ૨૩ અને ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૪ના કસોટીપથ્થર પર ‘જાહેર નીતિ’ શબ્દપ્રયોગની લાગુ પડતાની વિચારણા કરવામાં આવી હતી. તેમાં આ અદાલત કામદારો અને નિયોજક વચ્ચેની અસમાન સોદાકીય શક્તિ સાથે સંબંધિત મુદ્દે કાર્યરત હતી અને એ નિષ્કર્ષે પહોંચી હતી કે કરારની કોઈપણ એવી શરત, જે સ્પષ્ટપણે મનમાની હોય અને/અથવા અસમાન સોદાકીય શક્તિના કારણે સ્વીકારવામાં આવી હોય, તે માત્ર ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૪થી પરેધિકારિત જ નહીં ગણાય, પરંતુ ભારતીય કરાર અધિનિયમની કલમ ૨૩ હેઠળ પણ આઘાત પામે. ઓ.એન.જી.સી. (ઉપરોક્ત) માં, આ અદાલતે રેણુસાગર (ઉપરોક્ત) માં દર્શાવાયેલા ત્રણ આધારોથી ઉપરાંત, જો ચુકાદો સ્પષ્ટપણે મનમાનીપૂર્ણ હોય તો તેને રદ કરવા માટે અદાલતના અધિકારક્ષેત્રના ઉપયોગ માટે વધુ એક આધાર ઉમેર્યો અને જણાવ્યું કે:

"...જાહેર હિત માટે શું અનુકૂળ છે અથવા જાહેર હિતમાં શું છે, અથવા જાહેર હિતને શું હાનિકારક કે નુકસાનકારક બને, તે સમયાંતરે બદલાતું આવ્યું છે. તેમ છતાં, જે પંચનિર્ણય ઉપરથી જ સ્પષ્ટપણે કાયદાકીય જોગવાઈઓના ઉદ્બંધનમાં હોય, તેને જાહેર હિતમાં હોવાનું કહી શકાય નહીં. એવો પંચનિર્ણય/ચુકાદો/નિર્ણય ન્યાયના વહીવટને પ્રતિકૂળ અસર પહોંચાડવાની

સંભાવના ધરાવે છે. તેથી, અમારા મત મુજબ, રેનુસાગર કેસમાં "જાહેર નીતિ" શબ્દને આપવામાં આવેલા સંકુચિત અર્થ ઉપરાંત, એવું ઠરાવવું આવશ્યક છે કે જો પંચનિર્ણય સ્પષ્ટપણે ગેરકાયદેસર હોય, તો તેને રદ કરી શકાય. પરિણામે, જો પંચનિર્ણય નીચે મુજબના વિરુદ્ધ હોય, તો તેને રદ કરી શકાય:

(એ) ભારતીય કાયદાની મૂળભૂત નીતિ; અથવા

(બી) ભારતના હિત; અથવા

(સી) ન્યાય અથવા નૈતિકતા, અથવા

(ડી) વધુમાં, જો તે સ્પષ્ટપણે ગેરકાનૂની હોય. ગેરકાનૂનીપણું વિષયના મૂળ સુધી જવું જોઈએ અને જો ગેરકાનૂનીપણું તુરંચ સ્વરૂપનું હોય, તો એ માનવામાં આવી શકતું નથી કે પંચનિર્ણય જાહેર નીતિ વિરુદ્ધ છે. જો પંચનિર્ણય એટલો અયોગ્ય અને અતાર્કિક હોય કે તે અદાલતના અંતરાત્માને આઘાત પહોંચાડે, તો તે પણ રદ કરી શકાય. એવો પંચનિર્ણય જાહેર નીતિનો વિરોધી છે અને તેને રદબાતલ ગણવો આવશ્યક છે."

ઉપરોક્ત નિર્ણયોનો ઉલ્લેખ કરીને અમારો એવો અર્થ નથી કે તેમાં પ્રતિપાદિત કાનૂન સાથે અમે સહમત છીએ, પરંતુ અમે તેનો ઉલ્લેખ માત્ર એ નિર્ધારિત કરવા માટે કર્યો છે કે 'જાહેર નીતિ' શબ્દપ્રયોગનું અર્થઘટન સંકુચિત રીતે કરવામાં આવે છે કે વ્યાપક રીતે. તેમ છતાં, પ્રશ્નના નિર્ધારણ માટે તેનાથી કોઈ તાત્વિક ફરક પડતો નથી, એ અર્થમાં કે કલમ ૧૪ માં સમાવાયેલ મધ્યસ્થતા કરાર ભારતીય કાયદાઓનું ઉલ્લંઘન કરતો હોવાથી જાહેર નીતિના વિરુદ્ધ છે.

ભારતીય કરાર અધિનિયમ, ૧૮૭૨ ની કલમ ૨૩ માં સામાન્ય કાયદા દ્વારા વિકસિત જાહેર નીતિના સિદ્ધાંતને સમાવવામાં આવ્યો છે. તે પોતાના વ્યાપમાં નીચે મુજબના વ્યવહારોનો સમાવેશ કરે છે:

(૧) જે પ્રતિફળ અથવા ઉદ્દેશ કાયદા દ્વારા નિષિદ્ધ હોય; અથવા

(૨) તેવા સ્વરૂપનો હોય કે, જો તેને અનુમતિ આપવામાં આવે, તો તે કોઈપણ કાયદાની જોગવાઈઓને નિષ્ફળ બનાવે; અથવા

(૩) જો તે કપટપૂર્ણ હોય અથવા તેમાં અન્ય વ્યક્તિના શરીર અથવા સંપત્તિને હાનિનો સમાવેશ થતો હોય અથવા તેનો તાત્પર્ય નીકળતું હોય, જ્યાં અદાલત તેને અનૈતિક અથવા જાહેર નીતિના વિરુદ્ધ માને.

વિવિધ ચુકાદાઓમાં, આ અદાલતે આ પ્રશ્નના નિર્ધારણ માટે કે શું કાર્યપાલિકાને એ નક્કી કરવાની સત્તા આપી શકાય કે જાહેર નીતિ શું ગણાશે, કેટલાક સુપ્રસિદ્ધ અધિકારપ્રમાણોને ધ્યાનમાં લીધા છે.

ગોદાવત પાન મસાલા પ્રોડક્ટ્સ આઈ.પી. લિ. વિ./સ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા માં, એવો નિર્ધાર કરવામાં આવ્યો હતો કે કોઈ નિશ્ચિત સમયબિંદુએ નૈતિકતા શું છે તેનું અર્થઘટન કરવું હંમેશા ન્યાયતંત્રના કાર્યક્ષેત્રમાં આવે છે.

જાહેર નીતિનો સિદ્ધાંત નિઃસંદેહ પૂર્વનિર્ણયો દ્વારા નિયંત્રિત થાય છે. તેના સિદ્ધાંતો વિવિધ મથાળાઓ હેઠળ સુસ્પષ્ટ રીતે સ્થિર કરવામાં આવ્યા છે.

૧૯૪૦ના અધિનિયમમાં, આર્બિટ્રેશનના એવોર્ડને ભારતની જાહેર નીતિ સાથે વિરુદ્ધ હોવાનું કારણ દર્શાવી રદ કરવા માટે કોઈ વિશિષ્ટ જોગવાઈ નહોતી. કલમ ૩૦(સી) ને “જાહેર નીતિ” શબ્દપ્રયોગથી સામાન્ય રીતે આવરી લેવાતા મુદ્દાઓને આવરી લેવા માટે પૂરતી વ્યાપક માનવામાં આવી હતી.

ધર્મ પ્રથિષ્ઠાનમ વિ. મધોક કન્સ્ટ્રક્શન પ્રા. લિ. માં, આ અદાલતની ૩-ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે ઠરાવ્યું હતું કે જ્યાં મધ્યસ્થની નિયુક્તિ અને તેની સમક્ષ વિવાદનો સંદર્ભ આરંભથી જ રદબાતલ હોય, ત્યાં તેના પરિણામ સ્વરૂપે આવેલો પંચાટ પણ સંપૂર્ણપણે અધિકારવિહિન અથવા અમાન્ય હોવાથી રદ કરવા પાત્ર બને છે. તેથી, જો અમલમાં મૂકવા માટેના પંચાટને રદ કરવામાં આવ્યો હોય, તો તે રદબાતલ છે અને તેનો અમલ કરવામાં અસમર્થ છે, એ કારણસર તેનો અમલ નકારવામાં આવી શકે.

જે કરાર ગેરકાયદેસર હોય તે મધ્યસ્થતા કરારને તેમજ પુરસ્કારને પણ અવૈધ બનાવી દેશે, પરંતુ કેટલાક કેસોમાં મધ્યસ્થતા કરાર માન્ય હોઈ શકે છે અથવા મધ્યસ્થ પણ કરારની ગેરકાયદેસરતાનો પ્રશ્ન નિર્ધારિત કરી શકે છે. જોકે, આવી ગેરકાયદેસરતાનું સ્વરૂપ શું હશે તે સંબંધિત દેશના અમલમાં રહેલા કાયદા પર નિર્ભર રહેશે.

લવાઈ કરાર લવાઈ અધિનિયમની કલમ ૭ માં સમાવિષ્ટ તેની વ્યાખ્યાની આવશ્યકતાઓને પૂર્ણ કરતો હોવો આવશ્યક છે. કલમ ૭ ના અર્થક્ષેત્રમાં, લવાઈ કરારનો અર્થ માન્ય લવાઈ કરાર એવો જ થાય. લવાઈ અધિનિયમની

કલમ ૪૪ વિદેશી એવોર્ડની વ્યાખ્યા કરે છે. જોકે, જ્યાં 'જો સંદર્ભ અન્યથા આવશ્યક બનાવે નહીં' એવી જોગવાઈ આકર્ષિત થાય છે, ત્યાં ઉક્ત વ્યાખ્યા લાગુ પડશે નહીં.

તેથી, વ્યાખ્યા કલમ ૪૩રી નથી કે મળતો શબ્દ જે તેનાં તમામ સંભવિત સંદર્ભોમાં લાગુ પડે જ. આ અભિવ્યક્તિ પર આ અદાલતના બેનેટ કોલમેન એન્ડ કો. (પી) લિ. વિ. પુણ્ય પ્રિયા દાસ ગુપ્તા ના નિર્ણયમાં વિચાર કરવામાં આવ્યો હતો, જેમાં એવું ધારણ કરવામાં આવ્યું હતું કે 'સમાચારપત્ર કર્મચારી' અને 'કાર્યરત પત્રકાર' ની વ્યાખ્યાઓનું અર્થઘટન, અન્યથા આવશ્યક ન હોય ત્યાં સુધી, સંદર્ભના પ્રકાશમાં અને તેને આધીન રહીને કરવું જોઈએ.

ભારતની બહાર આપવામાં આવેલું એવોર્ડ, ભલે તે ભારતીય કાયદા દ્વારા શાસિત હોય, તો પણ તે વિદેશી એવોર્ડ હોઈ શકે, પરંતુ તેને બે શરતો પૂર્ણ કરવી આવશ્યક છે, અર્થાત્, તે (૧) ન્યૂ યોર્ક કન્વેન્શન લાગુ પડે તેવી લેખિત મધ્યસ્થતા સંધિ અનુસાર આપવામાં આવેલું હોવું જોઈએ અને (૨) કેન્દ્ર સરકારે સત્તાવાર ગેઝેટમાં એવી ભૂમિ તરીકે જાહેર કરેલ પ્રદેશોમાંથી કોઈ એક પ્રદેશમાં આપવામાં આવેલું હોવું જોઈએ, જ્યાં ન્યૂ યોર્ક કન્વેન્શન લાગુ પડે છે. વર્તમાન મામલામાં, એવું જણાય છે કે ન્યૂ યોર્ક કન્વેન્શન તેની સંપૂર્ણતા સાથે લાગુ પડતું નથી, એ અર્થમાં કે એવોર્ડનો પ્રથમ ભાગ આઈ.સી.એ. નિયમો દ્વારા શાસિત રહેશે, જ્યારે બીજો ભાગ પેરિસ નિયમો દ્વારા શાસિત રહેશે.

તેથી, મધ્યસ્થતા કરારના સંદર્ભમાં ધારાસભ્ય નીતિ વિષયક પ્રશ્નનો ઉપરોક્ત દષ્ટિકોણથી વિચાર કરવો પડશે.

મોન્ટ્રોઝ કેન્ડ ફૂડ્સ લિ. વિ. એરિક વેલ્સ (મર્ચન્ટ્સ) લિ. કેસમાં, જેમાં ખરીદદારો દ્વારા મધ્યસ્થતા કાર્યવાહી દરમિયાન વિવિધ પ્રક્રિયાત્મક ખામીઓનો આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો હતો અને પુરસ્કારને રદ કરવા અથવા પરત મોકલવા માટે અદાલત સમક્ષ આદેશ માગતી અરજી કરવામાં આવી હતી, ત્યાં મેગો ન્યાયાધીશે એવું ધારણ કર્યું હતું કે અપીલની પ્રક્રિયા ઉપલબ્ધ હોવા છતાં તેમને આદેશ આપવા અધિકારક્ષેત્ર હતું અને તેમણે પોતાના વિવેકાધિકારનો ઉપયોગ કરીને પુરસ્કાર પરત મોકલ્યો હતો. મેગો ન્યાયાધીશે આ આધાર પર આગળ વધ્યા હતા કે ખરીદદારોને પુનર્વિચાર માટે અદાલતનો આશરો લેતા પહેલાં અપીલ પ્રક્રિયા પૂર્ણ કરવાની ફરજ પાડતી કોઈ કરારાત્મક જોગવાઈ નહોતી. તેથી એવો પ્રશ્ન ઉદ્ભવી શકે છે કે અપીલની સુનાવણી બાકી હોય ત્યાં સુધી અદાલતો સુધી પહોંચવાના કોઈપણ અધિકારને બાકાત રાખવો અનુમત્ય છે કે નહીં. મેગો ન્યાયાધીશે એવું માની લીધું હતું કે આવી જોગવાઈ માન્ય રહેશે. પરંતુ એવો પ્રશ્ન ઊભો થવો જોઈએ કે આ પ્રકારના નિયમો એ જાહેર નીતિના નિયમ સામે ટકી શકે કે નહીં, જેમાં પક્ષકારો અદાલતોના અધિકારક્ષેત્રને બાકાત રાખી શકતા નથી.

મોનરોવિયા, બર્મ્યુડાની બ્રેસ ટ્રાન્સપોર્ટ કોર્પોરેશન વિ. ઓરિયન્ટ મિડલ ઈસ્ટ લાઈન્સ લિ., સાઉદિયા અરેબિયા અને અન્યમાં, આ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે જ્યારે કોઈ અદાલતને કોઈ ચુકાદાપત્રના અમલ માટે વિનંતી કરવામાં આવે છે,

ત્યારે તેની કાનૂની અસરને માત્ર માન્યતા આપવી પૂરતી નથી, પરંતુ તેનો અમલ થાય તેની ખાતરી કરવા માટે કાનૂની દંડાત્મક પરિણામો પણ મંજૂર કરવા આવશ્યક છે. જો કોઈ ચુકાદાપત્ર રદબાતલ હોય, તો તેના અમલીકરણનો પ્રશ્ન, તેથી, ઊભો થતો નથી.

નોંધવા યોગ્ય કેટલીક મહત્વપૂર્ણ બાબત એ છે કે ૧૯૯૬ના અધિનિયમની કલમ ૪૫ મુજબ, જો અદાલતને એવું ન જણાય કે ઉક્ત કરાર રદબાતલ અને અમાન્ય છે, તો અદાલત પક્ષકારોને લવાદ માટે મોકલી શકે છે. તેથી, જો ૧૯૯૬ના અધિનિયમની કલમ ૪૫ હેઠળ પોતાની અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરતી વખતે અદાલતે લવાદ કરારની માન્યતા અંગે નિષ્કર્ષ પર પહોંચવું આવશ્યક હોય, તો પછી એવોર્ડનો અમલ કરતી વખતે તે તેમ કરી શકતી નથી એવું માનવા માટે કોઈ જ કારણ નથી.

જો પક્ષકારોએ મધ્યસ્થતા કરારને શાસન કરનાર કાયદા અંગે સ્પષ્ટપણે કોઈ પસંદગી ન કરી હોય, તો એવો અનુમાન ઉદ્ભવે કે મધ્યસ્થતાને શાસન કરનાર યોગ્ય કાયદો તે જ રહેશે જે તે દેશમાં લાગુ કાયદો છે જેમાં મધ્યસ્થતા યોજવાની સંમતિ આપવામાં આવી છે. ૧૯૯૬ના અધિનિયમની કલમ ૨ની ઉપકલમ (૨) સ્પષ્ટપણે જણાવે છે કે જ્યાં મધ્યસ્થતાનું સ્થળ ભારતમાં હોય ત્યાં ભાગ ૧ લાગુ પડશે અને, તેથી, આવશ્યક અભિપ્રાયરૂપે, જો મધ્યસ્થતાનું સ્થળ ભારતની બહાર હોય તો તેની લાગુ પડતાશને બહાર કરે છે, હા, કદાચ, ન્યાયસંગત અપવાદોને આધિન.

કરારની કલમ ૧૬ નીચે મુજબ છે:

૧૬. અર્થઘટન: આ કરારનું અર્થઘટન ભારતના કાયદાઓ અનુસાર કરવામાં આવેલ કરાર તરીકે કરવાનું રહેશે અને તે તે મુજબ અસરકારક ગણાશે.

વર્તમાન કેસમાં, નિર્ણય રીતે, કરારની કલમ ૧૬ને ધ્યાનમાં લેતાં, જે કાયદો લવાઈ કરારને શાસિત કરશે તે ભારતીય કાયદો છે.

અમે આ બાબતે અજાણ નથી કે આ અદાલતનો ઓઈલ એન્ડ નેચરલ ગેસ કોર્પોરેશન લિ. વિ./એસ. સૌ પાઈપ્સ લિ. (સુપ્રા) માં આપેલો નિર્ણય પર ઘણાં પ્રમાણમાં પ્રતિકૂળ ટિપ્પણીઓ કરવામાં આવી હતી, પરંતુ ઉક્ત નિર્ણયની યોગ્યતા કે અન્યથા તે અમારા સમક્ષ વિચારાધીન પ્રશ્ન નથી. ઉક્ત નિર્ણયની યોગ્યતા કે અન્યથા પર વિચાર કરવાનો અધિકાર માત્ર વિશાળ પીઠને જ છે. ઉક્ત નિર્ણય અમારે માટે બંધનકર્તા છે. ઉક્ત નિર્ણયનો અનુસરો ઘણાં મોટા પ્રમાણમાં કેસોમાં કરવામાં આવ્યો છે.

ઉક્ત ગ્રંથમાં, વિદ્વાન લેખકે ઓ.એન.જી.સી. (ઉપરોક્ત) ની યોગ્યતાનો વ્યાપક દૃષ્ટિકોણથી વિચાર કરીને પૃષ્ઠ ૧૧૮૪-૧૧૮૫ પર આ મત વ્યક્ત કર્યો છે:

આધુનિક અંગ્રેજી તથા ભારતીય અધિકૃત નિર્ણયોનું આ સર્વેક્ષણ ઓએનજીસીમાં કોઈ દોષારોપણ કરવા માટે કોઈ ન્યાયસંગત આધાર દર્શાવતું નથી. તે તુલનાત્મક કાયદા અંગેના સંશોધન અને દૃઢ ચુકિતથી સમર્થિત એક કાળજીપૂર્વક સંતુલિત ચુકાદો છે. આ નિર્ણય માત્ર રેનુસાગર પ્રકરણમાં

રૂપરેખાંકિત ભારતની જાહેર નીતિના વ્યાપમાં ફેરફાર કરે છે અને તેનો વિસ્તાર કરે છે. તે તેમાં વધુ એક આધાર ઉમેરે છે, અર્થાત્, મધ્યસ્થ નિર્ણયની સ્પષ્ટ ગેરકાયદેસરતા, શરતે કે આવી ગેરકાયદેસરતા મુદ્દાના મૂળ સુધી પહોંચતી હોય અથવા એવી અન્યાયી અને અયોગ્ય હોય કે તે અદાલતના અંતઃકરણને ઝંઝોડી નાખે. વિપરીત રીતે, તે શબ્દ અને ભાવ બંને અર્થમાં રેનુસાગરને સમર્થન આપે છે. જો અદાલતે આ રીતે કાયદામાં ફેરફાર ન કર્યો હોત, તો સામાજિક હેતુઓના અવમૂલ્યનને રોકવા અને જાહેર હિતને જોખમમાં મુકાતું અટકાવવાની પોતાની ફરજ બજાવવામાં તે નિષ્ફળ ગઈ હોત.

વિદ્વાન લેખકના ઉપરોક્ત અભિપ્રાય સાથે કોઈ સંમત થઈ શકે અથવા ન પણ થઈ શકે, પરંતુ હાલની સ્થિતિમાં અમારે ઓએનજીસી (ઉપરોક્ત) ના નિર્ણયનું પાલન કરવું જરૂરી છે અને, તેથી, જાહેર નીતિનો સિદ્ધાંત લવાઈ કરાર અને પરિણામે પારિતોષિકને રદ કરવા માટેનો એક આધાર માનવો જ પડશે.

તેમ છતાં, આવી સ્પષ્ટ ગેરકાયદેસરતા મુદ્દાના મૂળ સુધી જતી હોવી જોઈએ. જાહેર નીતિ નિર્વિવાદપણે એવી અયોગ્ય અને અતાર્કિક હોવી જોઈએ કે અદાલતના અંતરાત્માને આઘાત પહોંચે. જોકે, જ્યાં મધ્યસ્થએ કરારના સ્પષ્ટ કાયદા વિરુદ્ધ અથવા તેની મર્યાદાથી બહાર જઈ કાર્યવાહી કરી હોય અથવા વિવાદમાં ન હોય એવા મુદ્દામાં રાહત મંજૂર કરી હોય, ત્યાં તે અધિનિયમની કલમ ૩૪ના વ્યાપક્ષેત્રમાં આવશે.

શું જાહેર નીતિ ગણાશે તે ફરીથી વ્યવહારના સ્વરૂપ અને કાનૂનની પ્રકૃતિ પર આધારિત વિષય રહેશે. ઉક્ત હેતુસર, સંબંધિત સમયે શું જાહેર હિત અથવા લોકહિત હતું, અથવા કોઈ નિશ્ચિત સરકારની નીતિથી ભિન્ન રીતે શું અન્યથા લોકહિતને હાનિકારક ગણાય, તે બાબતનો નિર્ણય અદાલત કરી શકે તે માટે પક્ષકારોની અરજીઓ અને નોંધપોથી પર લાવવામાં આવેલ સામગ્રી પ્રાસંગિક રહેશે.

વર્તમાન કેસમાં ૧૯૯૬ના અધિનિયમના ભાગ ૨ ને લાગુ કરવા માટેની પૂર્વશરતો પૂર્ણ થયેલી નથી, તે બાબતે કોઈ વિવાદ નથી. તેની કલમ ૫૧, જેના તરફ સંદર્ભ કરવામાં આવ્યો છે, પક્ષકારને પ્રાપ્ત થયેલા અધિકાર સંબંધે સંરક્ષણ જોગવાઈ માટે પ્રાવધાન કરે છે. 'લાગુ પડતા યોગ્ય કાયદાનું નિર્ધારણ કરવું' અને 'યોગ્ય અદાલતી મંચનું નિર્ધારણ કરવું' વચ્ચે સૂક્ષ્મ ભેદ અસ્તિત્વમાં છે. વિદેશી ચુકાદા-પંચના પ્રભાવ અને સ્થાનિક ચુકાદા-પંચના પ્રભાવમાં ભિન્નતા છે. અધિનિયમની કલમ ૪૬ અનુસાર, વિદેશી ચુકાદા-પંચ બંધનકારક છે.

આ તબક્કાએ બારમાં ઉદ્ઘૂત થયેલ કેટલાક નિર્ણયોનો અમે ઉલ્લેખ કરી શકીએ છીએ.

નેશનલ થર્મલ પાવર કોર્પોરેશન વિ./સ. ધ સિંગર કંપની અને અન્યમાં, આ સર્વોચ્ચ અદાલત ૧૯૬૧ના અધિનિયમની જોગવાઈઓનું અર્થઘટન કરી રહી હતી. મધ્યસ્થી કાર્યવાહી સંદર્ભે યોગ્ય કાયદો શું ગણાય તે આ પ્રમાણે જણાવાયું હતું: "આથી, યોગ્ય કાયદો તે કાયદો છે, જેને પક્ષકારોએ સ્પષ્ટ રીતે અથવા

અનુમાનિત રીતે પસંદ કર્યો હોય, અથવા જેનો કરાર સાથેનો સૌથી નજીકનો અને અતિ ઘનિષ્ઠ સંબંધ હોવાને કારણે તેમ પર આરોપિત થાય છે. તેમ છતાં, એ સ્પષ્ટ કરવું આવશ્યક છે કે 'યોગ્ય કાયદો' શબ્દપ્રયોગ પસંદ કરાયેલ પ્રણાલીના દેશીય કાયદાના મૂળભૂત સિદ્ધાંતોને સૂચવે છે અને તેના કાયદાઓના સંઘર્ષ સંબંધિત નિયમોને નહીં. રેન્વોઈના સિદ્ધાંતથી કરારનો કાયદો પ્રભાવિત થતો નથી."

સુમિતોમો હેવી ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ વિ. ઓએનજીસી લિમિટેડ અને અન્યમાં આ સર્વોચ્ચ અદાલત ૧૯૯૬ ના અધિનિયમ અમલમાં આવવા પૂર્વેના એક મામલા સાથે વ્યવહાર કરી રહી હતી. તે મામલામાં આ સર્વોચ્ચ અદાલતે ૧૯૪૦ ના અધિનિયમની કલમ ૪૭ અને ૧૯૬૧ ના અધિનિયમની કલમ ૯(બી) માં સમાવાયેલ જોગવાઈઓ ધ્યાનમાં લીધી હતી અને આ રીતે જણાવ્યું હતું:

૧૭....કલમ ૯(બી) ના કારણે, ૧૯૬૧ નો અધિનિયમ ભારતના કાયદા દ્વારા શાસિત લવાઈ કરાર પર કરવામાં આવેલા કોઈપણ એવોર્ડને લાગુ પડતો નથી. તેથી, ૧૯૬૧ નો અધિનિયમ અપીલકર્તા અને પ્રથમ પ્રતિવાદી વચ્ચેના લવાઈ કરારને લાગુ પડતો નથી. ૧૯૪૦ નો અધિનિયમ તેને લાગુ પડે છે અને તેની કલમ ૧૪(૨) ના કારણે, ભારતમાં આવેલી અદાલતો બીજા પ્રતિવાદી દ્વારા કરવામાં આવેલ એવોર્ડ સ્વીકારવા હકદાર છે. પૂર્ણતા હિતે અમે એટલું ઉમેરવું આવશ્યક માનીએ છીએ કે બોમ્બે સ્થિત વડી અદાલતને એવું કરવા માટે પ્રાદેશિક અધિકારક્ષેત્રનો અભાવ હતો, એવો અપીલકર્તાનો મામલો નથી.

ભાટિયા ઇન્ટરનેશનલ વિ. બલ્ક ટ્રેડિંગ એસ.એ. અને અન્ય (ઉપરોક્ત) મામલામાં આ અદાલત પૂર્વ-એવોર્ડની પરિસ્થિતિ પર વિચારણા કરી રહી હતી. તેમાં અદાલત અંતરિમ આદેશ પસાર કરવાની અદાલતની સત્તા વિષે સંબંધિત હતી અને તે સંદર્ભમાં આ વિચારણા માટે આવ્યું હતું કે ૧૯૯૬ના અધિનિયમના ભાગ ૧ માં આવેલી કલમો ૯ અને ૧૭ ભાગ ૨ હેઠળ આવતી લવાઈ કાર્યવાહી પર લાગુ પડશે કે નહીં. એવું મત પ્રગટ કરવામાં આવ્યું હતું:

૨૬... સામાન્ય જોગવાઈઓ બધા અધ્યાયો અથવા ભાગો પર લાગુ પડશે, જો સુધી અધિનિયમ સ્પષ્ટ રીતે એવું ન કહે કે તે લાગુ પડવાની નથી, અથવા જ્યાં કોઈ વિષયના સંબંધમાં જુદા અધ્યાય અથવા જુદા ભાગમાં અલગ જોગવાઈ કરવામાં આવી હોય. ભાગ ૨ વિદેશી એવોર્ડોના અમલીકરણ અંગે છે. તેથી કલમ ૪૪ (અધ્યાય ૧ માં) અને કલમ ૫૩ (અધ્યાય ૨ માં) અનુક્રમે ન્યૂ યોર્ક કન્વેન્શન અને જિનીવા કન્વેન્શન હેઠળના લવાઈ દ્વારા આવરી લેવાયેલા એવોર્ડ તરીકે વિદેશી એવોર્ડોની વ્યાખ્યા આપે છે. ત્યારબાદ ભાગ ૨ માં "વિદેશી એવોર્ડો" ના અમલીકરણ માટેની જોગવાઈઓ સમાવિષ્ટ છે, જે સ્વભાવતઃ ભિન્ન હોવી જ જોઈએ. એ કારણસર વિદેશી એવોર્ડોના અમલીકરણ માટે વિશેષ જોગવાઈઓ ભાગ ૨ માં કરવામાં આવી છે. જેટલી હદ સુધી ભાગ ૨ માં લવાઈ એવોર્ડોની અલગ વ્યાખ્યા અને વિદેશી એવોર્ડોના અમલીકરણ માટે અલગ જોગવાઈઓ આપવામાં આવી છે, તેટલી હદ સુધી ભાગ ૧ માં આ પાસાંઓ સાથે સંબંધિત જોગવાઈઓ આવા વિદેશી એવોર્ડો પર લાગુ નહીં પડે. તાત્કાલિક રીતે આ સ્પષ્ટ કરવું જરૂરી છે કે લવાઈ ભારતમાં ન યોજાયો હોવાથી, પક્ષકારો

વચ્ચેના સ્પષ્ટ અથવા નિહિત કરાર દ્વારા ભાગ ૧ ની તમામ અથવા કેટલીક જોગવાઈઓ પણ બાકાત થઈ શકે છે. પરંતુ જો તેવી રીતે બાકાત કરવામાં આવી ન હોય, તો ભાગ ૧ ની જોગવાઈઓ "વિદેશી એવોર્ડો" પર પણ લાગુ પડશે. કલમો ૪૫ અને ૫૪ ના પ્રારંભિક શબ્દો, જે ભાગ ૨ માં છે, આ પ્રમાણે છે: "ભાગ ૧ માં સમાવિષ્ટ કોઈપણ બાબત હોવા છતાં". આવી અગ્રપ્રભાવ કલમ સામેલ કરવી આવશ્યક હતી, કારણ કે ભાગ ૧ ની જોગવાઈઓ ભાગ ૨ પર લાગુ પડે છે.

[ભાર મુકેલ]

જોકે ઉક્ત નિર્ણયની શૂદ્ધતા પ્રશ્નાસ્પદ છે, તેમ છતાં હાલની પરિસ્થિતિમાં તે મુદ્દામાં જવાની અમને આવશ્યકતા નથી.

ફ્યુરેસ્ટ ડે લોસન લિ. વિ. જિંદાલ એક્સપોર્ટ્સ લિ., માં, આ અદાલતે એવો અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો હતો કે "એકવાર અદાલત એ નિર્ણય કરે કે વિદેશી પંચાટનો નિર્ણય અમલમાં મૂકી શકાય એવો છે, ત્યારબાદ તે તેના અમલ માટે આગળના અસરકારક પગલાં લેવા આગળ વધી શકે છે. વિદેશી પંચાટના નિર્ણયને ફરીથી અદાલતનો નિયમ/હુકમનામું બનાવવાનો કોઈ પ્રશ્ન ઊભો થતો નથી"; પરંતુ તેની અમલક્ષમતા પંચાટ કરારની વૈધતા પર નિર્ભર રહેશે.

સુન્દરમ ફાઈનાન્સ લિ. વિ. એન.ઈ.પી.સી. ઇન્ડિયા લિ., માં, આ અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું :

૧૯૯૬ નો અધિનિયમ, ૧૯૪૦ ના આર્બિટ્રેશન અધિનિયમથી અત્યંત ભિન્ન છે. તેથી, આ અધિનિયમની જોગવાઈઓનું અર્થઘટન અને નિર્માણ સ્વતંત્ર રીતે કરવું આવશ્યક છે અને પ્રાથમિક દૃષ્ટિએ ૧૯૪૦ ના અધિનિયમનો સંદર્ભ લેવાથી વાસ્તવમાં ખોટું અર્થઘટન થવાની શક્યતા રહે છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, ૧૯૯૬ ના અધિનિયમની જોગવાઈઓનું અર્થઘટન ૧૯૪૦ ના અધિનિયમના આધારભૂત સિદ્ધાંતોથી અપ્રભાવિત રહીને કરવું જોઈએ. આ જોગવાઈઓના અર્થઘટનમાં સહાય મેળવવા માટે, ૧૯૪૦ ના અધિનિયમ કરતાં યુએનસીઆઈટીઆરએએલ મોડેલ કાયદાનો સંદર્ભ લેવો વધુ યોગ્ય છે.

સુંદરમ ફાઈનાન્સ (ઉપરોક્ત) માં, આ અદાલતે સ્પષ્ટપણે નિર્ધારિત કર્યું હતું કે ૧૯૯૬ના અધિનિયમ હેઠળ કલમ ૯ મુજબ વચગાળાનો આદેશ માત્ર મધ્યસ્થતા કાર્યવાહી દરમિયાન અથવા મધ્યસ્થતા કાર્યવાહી શરૂ થાય તે પહેલાં જ પસાર કરી શકાય; જ્યારે ૧૯૪૦ના અધિનિયમ હેઠળ, અદાલત સમક્ષ કોઈ બાબત બાકી ન હોય ત્યારે પણ પક્ષકાર મધ્યસ્થની નિમણૂક માટે અરજી કરી શકતો હતો।

થિસેન સ્ટાલયુનિયન જીએમબીએચ વિ. સ્ટીલ ઓથોરિટી ઓફ ઇન્ડિયા લિ. માં, એવો નિર્ધાર કરવામાં આવ્યો હતો :

વર્તમાનકાળની અદાલતો જૂના કાયદાને રદ કરનાર કાયદાનું અર્થઘટન કરતી વખતે હેતુલક્ષી અભિગમ અપનાવવાની વૃત્તિ ધરાવે છે અને તે હેતુસર નવા અધિનિયમના અમલમાં આવવા માટે કારણભૂત બનેલા ઉદ્દેશો અને કારણોને

ધ્યાનમાં લે છે. ઉપર અમે જોયું છે કે એમ.એમ.ટી.સી. લિ. ના કેસમાં આ અભિગમ આ અદાલતે અપનાવ્યો હતો. જૂના અને નવા, બંને અધિનિયમોની જોગવાઈઓ એકબીજાથી ખૂબ જ ભિન્ન છે અને સુંદરમ ફાઇનાન્સ લિ. ના કેસમાં એવો જ અભિપ્રાય નોંધવામાં આવ્યો હતો. તે કેસમાં આ અદાલતે એમ પણ જણાવ્યું હતું કે નવા અધિનિયમની જોગવાઈઓનું અર્થઘટન અને નિર્માણ સ્વતંત્ર રીતે કરવાનું રહે છે અને હકીકતમાં જૂના અધિનિયમનો ઉલ્લેખ નવા અધિનિયમની જોગવાઈઓના ગેરઅર્થઘટન તરફ દોરી શકે છે. અદાલતે જણાવ્યું હતું કે નવા અધિનિયમની જોગવાઈઓનું નિર્માણ કરતી વખતે જૂના અધિનિયમ કરતાં યુ.એન.સી.આઈ.ટી.આર.એ.એલ. મોડેલ લોનો ઉલ્લેખ કરવો વધુ પ્રાસંગિક રહેશે. કુવૈત મિનિસ્ટર ઓફ પબ્લિક વર્ક્સ વિ. સર ફ્રેડરિક સ્નો એન્ડ પાર્ટનર્સ ના કેસમાં, ઇંગ્લેન્ડમાં ઓર્ડર ઇન કાઉન્સિલ દ્વારા માન્ય બનેલી ન્યૂ યોર્ક કન્વેન્શનમાં કુવૈત પક્ષકાર બન્યું તે પહેલાં જ નિર્ણય આપવામાં આવ્યો હતો. હાઉસ ઓફ લોર્ડ્સે ઠરાવ્યું હતું કે, ભલે વિદેશી નિર્ણય ઇંગ્લેન્ડમાં (યુ.કે.) આનિર્દેશન એક્ટ, ૧૯૭૫ હેઠળ અમલમાં મૂકી શકાય એવો હતો, કારણ કે ઇંગ્લેન્ડમાં તે નિર્ણયના અમલ માટેની કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં આવી ત્યારે સુધીમાં કુવૈત કન્વેન્શનનો પક્ષકાર બની ચૂક્યું હતું. અદાલતે આ દલીલ નકારી કાઢી હતી કે જે તારીખે નિર્ણય આપવામાં આવ્યો હતો તે તારીખે કુવૈત ન્યૂ યોર્ક કન્વેન્શનનો પક્ષકાર ન હતું.

આ અવસરે, અમે એડમ વિ./એસ. કેપ ઇન્ડસ્ટ્રીઝના નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કરી શકીએ, જેમાં, યદ્યપિ અદાલત વિદેશી ચુકાદાઓના અમલીકરણ સાથે વ્યવહાર

કરી રહી હતી, તેમ છતાં તેણે ન્યૂ યોર્ક કન્વેન્શન પુરસ્કારોના અમલીકરણ માટે સંબંધિત સિદ્ધાંતો પ્રતિપાદિત કરતાં જણાવ્યું હતું કે જ્યાં એવો આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો હોય કે ન્યૂ યોર્ક કન્વેન્શનનો કોઈ પુરસ્કાર અમલમાં મૂકવો નહીં જોઈએ કારણ કે એવો અમલ ગંભીર અન્યાય સર્જશે અને તેથી તે જાહેર નીતિના વિરોધમાં છે, ત્યાં સામાન્ય રીતે નીચેની બાબતો સંબંધિત વિચારણાઓમાં સામેલ થવી આવશ્યક હતી: પ્રક્રિયાગત અન્યાયનું સ્વરૂપ; અમલીકરણનો વિરોધ કરતી પક્ષકારે લવાદના બેઠકસ્થાનની દેખરેખી અધિકારિતા આહ્વાન કરી હતી કે નહીં; તે અધિકારિતા હેઠળ કોઈ ઉપાય ઉપલબ્ધ હતો કે નહીં; તે અધિકારિતાની અદાલતોએ ફરિયાદનો પુરસ્કારને યથાવત્ રાખવાના પક્ષમાં અંતિમરૂપે નિરાકરણ કર્યો હતો કે નહીં; જો અમલીકરણનો વિરોધ કરતી પક્ષકારે તે ઉપચારાત્મક અધિકારિતાનો આશરો લેવામાં નિષ્ફળ ગઈ હોય, તો કયા કારણસર; અને વિશેષ કરીને, એવું ન કરવાથી તે ગેરવાજબી રીતે વર્તી રહી હતી કે નહીં.

એ બાબતે કોઈ વિવાદ નથી કે એચ.સી.એલ.નો શરૂઆતથી જ એવો મુદ્દો હતો કે મધ્યસ્થીની બીજી ભાગમાં સમાવિષ્ટ જોગવાઈ આરંભથી જ શૂન્ય છે અને તેનો કોઈ પ્રભાવ નથી. અગાઉ અહીં નોંધવામાં આવ્યું છે તેમ, મધ્યસ્થી દ્વારા સંદર્ભમાં પ્રવેશ કરતાં પહેલાં જ તેણે એક દાવો પણ દાખલ કર્યો હતો. એવોર્ડ પસાર થયા પછી પણ યોગ્ય અદાલતો સમક્ષ કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં આવી હતી. મધ્યસ્થી પંચ સમક્ષ દાખલ કરાયેલા તેના લેખિત જવાબમાં, મધ્યસ્થીના અધિકારક્ષેત્ર બાબતનો પ્રશ્ન તેણે ઉઠાવ્યો હતો. વિદ્વાન મધ્યસ્થીએ, અગાઉ

અહીં ઉલ્લેખિત નિર્ણયો પર અથવા તેમના આધારે નિર્ભર રહીને, તેમજ આ અદાલતના ભૂતપૂર્વ ન્યાયાધીશ દ્વારા આપવામાં આવેલા એક અભિપ્રાયના આધારે, એવો નિષ્કર્ષ આપ્યો હતો કે આવી મધ્યસ્થી સંધિ કાયદેસર રીતે માન્ય છે. ૧૯૯૬ ના અધિનિયમની કલમ ૧૬ મુજબ, પોતાના અધિકારક્ષેત્ર સંબંધિત પ્રશ્ન ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો તે હકીકતને ધ્યાનમાં રાખીને, મધ્યસ્થી પર એ પ્રશ્નનો નિર્ણય વિષયના ગુણદોષમાં પ્રવેશ કરતાં પહેલાં કરવો બાંધકિય હતો. માત્ર તેવા પ્રસંગે જ, જ્યારે તે આ નિષ્કર્ષ પહોંચે કે મધ્યસ્થી પંચને આવશ્યક અધિકારક્ષેત્ર પ્રાપ્ત છે, ત્યારે જ તે વિષયના ગુણદોષ નક્કી કરવા આગળ વધી શક્યો હોત. અમે આપું એટલા માટે કહીએ છીએ કે જો મધ્યસ્થી એવો અભિપ્રાય રાખતો કે તેને આ બાબતમાં અધિકારક્ષેત્ર નથી, કારણ કે મધ્યસ્થી કલમ કાયદેસર રીતે અમાન્ય છે, તો સેન્ટ્રોટ્રેડ ૧૯૯૬ ના અધિનિયમની કલમ ૩૭ ની ઉપ-કલમ (૨) મુજબ અપીલ કરી શક્યું હોત.

મધ્યસ્થતા કલમના બીજા ભાગનો જાહેર નીતિનો વિરોધી હોવાને કારણે મધ્યસ્થકર્તાને મૂળભૂત અધિકારક્ષેત્રનો અભાવ હતો કે કેમ તે અંગેનો પ્રશ્ન, એચ.સી.એલ. દ્વારા ૧૯૯૬ના અધિનિયમની કલમ ૩૪ના અનુસંધાનમાં ઉઠાવી શકાયો હોત.

જો એવું માનવામાં આવે કે ક્રિસ્તીય મધ્યસ્થી માન્ય છે, તો પણ ૧૯૯૬ના અધિનિયમ હેઠળ તે અસંગતિ ઊભી કરી શકે છે. કરાર દ્વારા કાયદેસર અધિકારક્ષેત્રનો ત્યાગ કરી શકાતો નથી, તેથી કરાર અધિનિયમની કલમ ૨૩ને ધ્યાનમાં લેતાં ૧૯૯૬ના અધિનિયમના પરિપ્રેક્ષ્યમાં ક્રિસ્તીય મધ્યસ્થી

કાયદેસર રીતે અમાન્ય છે. તેથી, આ સંપૂર્ણપણે સ્પષ્ટ છે કે ૧૯૯૬ના અધિનિયમની મૂળ યોજનામાં આ પ્રકારના ક્ષિસ્તરીય મધ્યસ્થી કરારની કલ્પના કરવામાં આવી નથી.

અમારા મત મુજબ, લવાઈ કરારના અસ્તિત્વના અભાવ અથવા તેની અવૈધતા અંગેની શરતો વિદેશી લવાઈ ફેંસલોના અમલનો પ્રતિકાર કરતી વખતે ઉઠાવી શકાય છે. ૧૯૯૬ના અધિનિયમની કલમ ૪ લવાઈ કરારના અસ્તિત્વનો વિચાર કરે છે, જેનો અર્થ માન્ય લવાઈ કરાર એવો થાય. જો લવાઈ કરાર શૂન્ય અને અસરોપિહોણો હોય, તો કાયદાની નજરે તે અસ્તિત્વહીન ગણાય છે અને તેથી તેનો અમલ કરાવી શકાય નહીં. લવાઈકર્તા પોતાની અધિકારિતા સંદર્ભ પરથી મેળવે છે, જેનો અર્થ એવો થાય છે કે માન્ય લવાઈ કરારના અનુસરણમાં અથવા તેની આગળવધીરૂપે નિર્ણય માટે રજૂ થયેલો વિવાદ અને મતભેદ. એ વિવાદાસ્પદ નથી કે પક્ષકારોએ ભારતીય કાયદો લાગુ પડશે એમ સંમતિ આપી હતી. તેથી, કરારની માન્યતા અથવા કાનૂનીતા ભારતીય કરાર અધિનિયમની કલમ ૨૩ની કસોટી પર ૪ પરખવી પડશે. જો કોઈ કરાર જાહેર નીતિના વિરોધમાં હોય, તો એવો કરાર શૂન્ય અને અસરોપિહોણો ગણાય છે.

કલકત્તા, બોમ્બે અને મદ્રાસ વડી અદાલતના નિર્ણયો, જો વર્તમાન સ્વરૂપની પરિસ્થિતિ ત્યાં ઉદ્ભવી હોત, એટલે કે, જુદા જુદા સમયબિંદુઓએ કરવામાં આવેલ બે જુદા જુદા એવોર્ડના સંબંધમાં ૧૯૪૦ અને ૧૯૬૧ એમ બન્ને અધિનિયમો લાગુ પડતા હોત, તો તેઓને માન્ય ઠરાવી શકાય હોત કે કેમ તે શંકાસ્પદ છે. તેથી, ઉક્ત નિર્ણયો ૧૯૪૦ના અધિનિયમ અથવા ૧૯૬૧ના

અધિનિયમની જોગવાઈઓના પરિપ્રેક્ષ્યમાં જ સારા કાયદા તરીકે ગણાયા હોઈ શકે, પરંતુ તેમનો સિદ્ધાંત ૧૯૯૬ના અધિનિયમના બંને ભાગો હેઠળ આવતાં મામલાઓ સુધી વિસ્તારી શકાય નહીં.

બાબતમાં સ્પષ્ટતા લાવવા માટે, અહીંથી ઊભી થતી દ્વિધા પર ધ્યાન દોરવું યોગ્ય રહેશે. જો પ્રથમ નિર્ણય અમલમાં મૂકવાનો હોત (જોકે તે માટે કોઈ પ્રસંગ ઉપસ્થિત થયો નહોતો), તો તે ફક્ત અધિનિયમના ભાગ ૧ ના અનુસંધાને જ થઈ શક્યો હોત. મધ્યસ્થતા કરારના બીજા ભાગનો આશ્રય લેવામાં આવ્યો હોવા છતાં, જ્યાં સુધી તેની અમલવારી પર સ્થિતિ આપવાનો આદેશ ન કરવામાં આવ્યો હોય ત્યાં સુધી, તે અધિનિયમની કલમ ૩૬ મુજબની હુકમનામું બંધ કરવાનું નથી. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, મધ્યસ્થ અધિકરણનો પ્રથમ નિર્ણય, નિર્ણયને પડકારવા માટે નિર્ધારિત અવધિ પૂર્ણ થતા, તેના બીજા ભાગનો આશ્રય લેવામાં આવ્યો હોવા છતાં, હુકમનામું બંધ થયો હતો. નિર્ણયનો એક ભાગ અદાલતના હુકમનામા તરીકે બંધ થયો હોવા છતાં, તે જ મધ્યસ્થ અધિકરણ પર બાધ્યકારક ન રહે એવું સમજવું દુષ્કર છે. ૧૯૯૬ ના અધિનિયમની કલમ ૩૪ દેશીય ભારતીય નિર્ણયને રદ કરવા માટે જોગવાઈ કરે છે. અંગ્રેજી મધ્યસ્થતા અધિનિયમથી ભિન્ન રીતે, તે પક્ષકારોને વૈધાનિક જોગવાઈઓના પ્રવર્તનને મર્યાદિત કરવા અથવા ટાળવાની પરવાનગી આપતું નથી.

વધુમાં, દેશીય અવોર્ડને પડકારવાના આધારભૂતો અને વિદેશી અવોર્ડને પડકારવાના આધારભૂતો ભિન્ન છે. ૧૯૯૬ના અધિનિયમના સંદર્ભમાં, પક્ષકારો

વચ્ચેના કરારને નિયંત્રિત કરતાં કાયદાની જોગવાઈઓના વિરુદ્ધ હોય તેવી મધ્યસ્થી કરારની જોગવાઈ, અન્યથા, જાહેર નીતિના વિરોધમાં હોવાથી રદબાતલ ગણાશે.

તેથી, મારા સુવિચારિત મત મુજબ, વડી અદાલતનો ચુકાદો કાયમ રાખી શકાય તેમ નથી.

તેથી, બારમાં ઉઠાવવામાં આવેલા અન્ય પ્રશ્નો તરફ ધ્યાન દોરવાની અમને જરૂર નથી. જો કે, વડી અદાલત દ્વારા આપેલા કારણો સાથે અમે સહમત નથી, તેમ છતાં અમે તેના નિષ્કર્ષને ભિન્ન આધારોથી યથાવત્ રાખીએ છીએ.

ઉપરોક્ત કારણોસર, એમ/એસ સેન્ટ્રોટ્રેડ મિનરલ્સ એન્ડ મેટલ ઇન્ક. દ્વારા દાખલ કરાયેલ એસએલપી (સિવિલ) નં. ૧૮૬૧૧ ઓફ ૨૦૦૪ માંથી ઉદ્ભવેલી સિવિલ અપીલ ફગાવી દેવામાં આવે છે અને હિંદુસ્તાન કોપર લિ. દ્વારા પ્રસ્તુત એસએલપી (સિવિલ) નં. ૨૧૩૪૦ ઓફ ૨૦૦૫ માંથી ઉદ્ભવેલી સિવિલ અપીલ મંજૂર કરવામાં આવે છે. કેસના વિશિષ્ટ હકીકતો અને પરિસ્થિતિઓમાં, પક્ષકારો પોતપોતાનો ખર્ચ પોતે ચૂકવશે અને વહન કરશે.

તરુણ ચેટર્જી, ન્યાયાધીશ.

મને મારા વિદ્વાન ભાઈ એસ.બી. સિન્હા, જે., દ્વારા આપવામાં આવેલ/પ્રસ્તાવિત ચુકાદાનો અવલોકન કરવાની તક મળી છે. હું મારા વિદ્વાન ભાઈના નિષ્કર્ષ તેમજ કારણો સાથે સહમત થઈ શકતો નથી અને તે દૃષ્ટિએ હું મારા પોતાના કારણો આપવા વધુ યોગ્ય માનું છું. મારા મત મુજબ, કલકત્તા

વડી અદાલતની વિભાગીય ખંડપીઠ તથા વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશનો ચુકાદો અને આદેશ રદ કરવામાં આવવો જોઈએ અને મામલો અહીં નીચે દર્શાવેલ રીત મુજબ લંડનમાં આર્બિટ્રેશન કાર્યવાહીનું નવેસરથી નિરાકરણ કરવા માટે ઇન્ટરનેશનલ ચેમ્બર ઓફ કોમર્સના લવાદને પરત મોકલવો જોઈએ.

બંને એસએલપીમાં અનુમતિ મંજૂર કરવામાં આવે છે.

આ બે અપીલો છે, જે કલકત્તા વડી અદાલતની વિભાગીય ખંડપીઠ દ્વારા તે જ વડી અદાલતના વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશના ચુકાદા અને આદેશને ઉલટાવતાં આપવામાં આવેલા ચુકાદા અથવા આદેશમાંથી ઉદ્ભવે છે, જેના દ્વારા અને જેના અનુસંધાને હિંદુસ્તાન કોપર લિમિટેડ (સંક્ષેપમાં 'એચસીએલ') ને સેન્ટ્રોટ્રેડ મિનરલ્સ એન્ડ મેટલ્સ ઇન્ક. (સંક્ષેપમાં "સેન્ટ્રોટ્રેડ") ને ચુકવણી કરવા માટે નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો હતો.

સેન્ટ્રોટ્રેડ યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ ઓફ અમેરિકા માં સ્થાપિત એક સંસ્થા છે, જે તાંબા સહિતના ગેર-મૂલ્યવાન ધાતુઓના વેચાણ અને ખરીદીનો વ્યવહાર કરે છે. જ્યારે એચ.સી.એલ. ભારત સરકારનું એક ઉપક્રમ છે અને તેના વ્યવસાયમાં તાંબાના કન્સન્ટ્રેટની ખરીદીનો સમાવેશ થાય છે. તેમણે ૧૬.૦૧.૧૯૯૬ના રોજ એક કરાર કર્યો હતો, જેમાં સેન્ટ્રોટ્રેડ વેચનાર હતું અને એચ.સી.એલ. તાંબા કન્સન્ટ્રેટનો ખરીદદાર હતો. કરારની કલમ ૧૪માં પક્ષકારો વચ્ચે કોઈપણ મતભેદો અથવા વિવાદો ઊભા થાય તેવા પ્રસંગે મધ્યસ્થતા અંગે જોગવાઈ કરવામાં આવી છે. કરારની કલમ ૧૪ નીચે મુજબ છે:

૧૪. મધ્યસ્થીતા- કરારની રચના, અર્થ, અમલ અથવા અસર અંગે, અથવા તેમાંથી ઉપજતા અથવા તેના સંબંધિત, અથવા તેના ભંગ સંબંધિત પક્ષકારો વચ્ચે ઊભા થતા તમામ પ્રકારના વિવાદો અને મતભેદોનું ભારતમાં ઇન્ડિયન કાઉન્સિલ ઓફ આર્બિટ્રેશનની મધ્યસ્થીતા નિયમાવલી અનુસાર, ઇન્ડિયન કાઉન્સિલ ઓફ આર્બિટ્રેશનના મધ્યસ્થીતા મંડળ મારફતે મધ્યસ્થીતા દ્વારા નિરાકરણ કરવામાં આવશે. જો ભારતમાં થયેલા મધ્યસ્થીતા પરિણામ અંગે કોઈપણ એક પક્ષકાર અસહમત હોય, તો કોઈપણ એક પક્ષકારને, આ દસ્તાવેજની તારીખે અમલમાં રહેલી ઇન્ટરનેશનલ ચેમ્બર ઓફ કોમર્સની સમાધાન અને મધ્યસ્થીતા નિયમાવલી અનુસાર, યૂ.કે.ના લન્ડનમાં બીજા મધ્યસ્થ સમક્ષ અપીલ કરવાનો અધિકાર રહેશે અને આ બીજી મધ્યસ્થીતાનું પરિણામ બંને પક્ષકારો પર બંધનકારક રહેશે. પંચનિર્ણયના આધારે અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતી કોઈપણ અદાલતમાં ચુકાદો દાખલ કરી શકાશે.

કરારની એકમાત્ર બીજી સંબંધિત કલમ, જેનું ધ્યાન લેવું આવશ્યક છે, તે કલમ ૧૬ છે, જે નીચે મુજબ છે:-

"૧૬. અર્થઘટન:

આ કરારનું અર્થઘટન કરવાનું રહેશે અને તેનો પ્રભાવ એવો કરાર તરીકે માનવાનો રહેશે કે જે ભારતના કાયદાઓ અનુસાર કરવામાં આવ્યો હોય.

ડિસેમ્બર ૧૯૯૮ અને જાન્યુઆરી ૧૯૯૯ દરમિયાન કરારના પક્ષકારો વચ્ચે વિવાદો ઊભા થયા હતા અને કરારની કલમ ૧૪ મુજબ, વિવાદો ઇન્ડિયન

કાઉન્સિલ ઓફ આર્બિટ્રેશનને સોંપવામાં આવ્યા હતા, જેમાં સેન્ટ્રોટ્રેડ દાવેદાર હતું. ઈન્ડિયન કાઉન્સિલ ઓફ આર્બિટ્રેશને એક લવાદની નિમણૂક કરી, જેના સમક્ષ સેન્ટ્રોટ્રેડે યુ.એસ. \$ ૩૮૩,૪૪૨.૯૦ ની રકમ માટે (જે ભારતીય રૂપિયા ૧,૩૬,૭૩,૫૭૩.૦૦ ને સમકક્ષ થાય છે, જેની ગણતરી રૂપિયા ૩૫.૬૬ ના વિનિમય દરે, ૧૦.૦૫.૧૯૯૭ ના રોજ પ્રચલિત મુજબ કરવામાં આવી હતી) “એમ.વી. મેરીટાઈમ માસ્ટર” અને “એમ.વી. લોક પ્રીતી” નામના જહાજોમાં મોકલવામાં આવેલા માલસામાન સંબંધે એવોર્ડની માંગણી કરી હતી, તેમજ કાયદા હેઠળ સેન્ટ્રોટ્રેડ જે દરે હકદાર હતું તેવા દરે વાદલંબિત અવધિનું વ્યાજ અને એવોર્ડની શરતો મુજબ હુકમનામું ઉચ્ચારવામાં આવે ત્યાં સુધી મંજૂર કરાયેલી રકમ પર વ્યાજ પણ માગ્યું હતું. તેમ છતાં, ઈન્ડિયન કાઉન્સિલ ઓફ આર્બિટ્રેશન દ્વારા નિમણૂક કરાયેલા લવાદે તા. ૧૫.૦૬.૧૯૯૯ નો ‘શૂન્ય’ એવોર્ડ આપ્યો હતો. ઈન્ડિયન કાઉન્સિલ ઓફ આર્બિટ્રેશન દ્વારા નિમણૂક કરાયેલા લવાદે આપેલા એવોર્ડ સાથે અસહમત રહીને, અને કરારની કલમ ૧૪ ના બીજા ભાગ પર આધાર રાખીને, સેન્ટ્રોટ્રેડે ૨૨.૦૨.૨૦૦૦ ના રોજ ઈન્ટરનેશનલ ચેમ્બર ઓફ કોમર્સ (ટૂંકમાં ‘આઈ.સી.સી.’) નો આશરો લીધો હતો. આઈ.સી.સી. દ્વારા નિમણૂક કરાયેલા લવાદે ૨૯.૦૯.૨૦૦૧ ના રોજ સેન્ટ્રોટ્રેડના પક્ષમાં નીચે મુજબ એવોર્ડ આપ્યો હતો:—

" અ. એચસીએલ પ્રથમ રવાનગીના ખરીદી મૂલ્ય બાબતે, આ ચુકાદાની તારીખ સુધીના વ્યાજ સહિત, સેન્ટ્રોટ્રેડને \$ ૧૫૨,૧૧૨.૩૩ ની રકમ ચૂકવે.

ક. આ નિર્ણયની તારીખ સુધીના વ્યાજ સહિત, પ્રથમ માલખેપ સંબંધિત બાકી રહેલા ડેમરેજ બાબતે એચ.સી.એલ. સેન્ટ્રોટ્રેડને કુલ \$ ૧૫,૮૧૫.૫૯ રકમ ચુકવે.

બી. એચસીએલ બીજા શિપમેન્ટના ખરીદી મૂલ્ય અંગે, આ પુરસ્કારની તારીખ સુધીના વ્યાજ સહિત, સેન્ટ્રોટ્રેડને \$ ૨૮૪.૬૫૩.૫૩ ની રકમ અદા કરે.

સી. એચસીએલ આ મધ્યસ્થતામાં સેન્ટ્રોટ્રેડને તેમની કાનૂની ખર્ચની રકમ તરીકે \$ ૮૨,૭૩૩ ચુકવે અને તે ઉપરાંત આંતરરાષ્ટ્રીય મધ્યસ્થતા અદાલતના ખર્ચ, મધ્યસ્થતા માનદંડ અને ખર્ચાઓ, કુલ મળીને \$ ૨૯,૦૦૦, પણ ચુકવે.

ડી. એચસીએલ આ એવોર્ડની તારીખથી વાર્ષિક ૬% દરે, ત્રૈમાસિક ચક્રવૃદ્ધિ વ્યાજ સાથે, ઉપરોક્ત રકમો પર વાસ્તવિક ચુકવણીની તારીખ સુધી સેન્ટ્રોટ્રેડને ચક્રવૃદ્ધિ વ્યાજ ચૂકવે."

આઈસીસી મધ્યસ્થ દ્વારા ચુકાદો આપવામાં આવ્યા બાદ, એચસીએલ દ્વારા આઈસીસી દ્વારા આપવામાં આવેલ ચુકાદો શૂન્ય અને અમલપાત્ર ન હોવાનું જાહેર કરવાની માંગ સાથે એક અરજી દાખલ કરવામાં આવી હતી. તે જ સમયે, સેન્ટ્રોટ્રેડ દ્વારા આઈસીસી ચુકાદાના અમલ માટે અરજી દાખલ કરવામાં આવી હતી. આ અરજીઓ કલકત્તા વડી અદાલતની મૂળ બાજુએ મોકલવામાં આવી હતી, જ્યાં તે અદાલતના વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશ દ્વારા ૧૦.૦૩.૨૦૦૫ના ચુકાદા અને આદેશથી સાંભળવામાં આવી અને તેનો નિકાલ કરવામાં આવ્યો હતો. વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશે ઠરાવ્યું કે આઈસીસીનો ચુકાદો કાયદામાં

અમલપાત્ર છે અને તેથી એચસીએલને સેન્ટ્રોટ્રેડને ચુકવણી કરવાની દિશા આપવામાં આવી. આ દિશા આપતાં, વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશે, અન્ય બાબતો સાથે, નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું:—

(એ) આઈ.સી.સી.નું પંચનિર્ણય આબિટ્રિશન એન્ડ કોન્સિલિએશન અધિનિયમ, ૧૯૯૬ (સંક્ષેપમાં 'અધિનિયમ') ની કલમ ૪૪ હેઠળનું વિદેશી પંચનિર્ણય હતું, કારણ કે તે હેઠળ ઉદ્દેશિત તમામ શરતો, નામે કે,

(૧) પક્ષકારો વચ્ચે વાણિજ્યિક સંબંધ હતો;

(૨) એવોર્ડ ચુ.કે.માં કરવામાં આવ્યો હતો – સંમેલન દેશ; અને

(૩) પક્ષકારો વચ્ચે થયેલા લેખિત કરારના અનુસંધાનમાં તે પંચાટ આપવામાં આવ્યો હતો.

(બી) આઈ.સી.સી. દ્વારા નિયુક્ત લવાદ સમક્ષ પોતાનો કેસ રજૂ કરવાની યોગ્ય તક એચ.સી.એલ.ને આપવામાં આવી ન હતી એવી એચ.સી.એલ.ની દલીલ નામંજૂર કરવાને પાત્ર હતી. આ સંબંધમાં, વિદ્વાન ન્યાયાધીશે નોંધ્યું હતું કે એચ.સી.એલ.ને કાર્યવાહી અંગે સંપૂર્ણ જાણકારી હતી અને પોતાનો કેસ રજૂ કરવાની યોગ્ય તક એચ.સી.એલ.ને યથાવિધિ આપવામાં આવી હતી અને તેથી યોગ્ય તક આપવામાં આવી ન હતી એવી એચ.સી.એલ.ની દલીલ નામંજૂર કરવામાં આવી હતી. વધુમાં, એવું પણ ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે કેટલાક દસ્તાવેજો નિર્ધારિત સમય પછી હકીકતમાં લવાદ સુધી પહોંચ્યા હતા અને

લવાદે પણ ઇનામ આપતા પહેલાં એચ.સી.એલ.ની રજૂઆતો પર વિચાર કર્યો હતો.

(સી) ભારતીય કાયદા હેઠળ, જ્યાં કરારમાં તે માટે જોગવાઈ કરવામાં આવી હોય ત્યાં અપીલીય લવાદ મંચ રાખવો અસ્વીકાર્ય નહોતો; આ બાબતે હીરાલાલ અગરવાલા એન્ડ કંપની વિ./જોડિમ નહાપિયેટ એન્ડ કંપની (ઉપરોક્ત), ફઝલહી જીવાજી રાજા વિ./ખીમજી પૂંજી એન્ડ કંપની (ઉપરોક્ત) અને એમ.એ. એન્ડ સન્સ વિ./મદ્રાસ ઓઈલ એન્ડ સીફ્સ એક્સચેન્જ લિમિટેડ (ઉપરોક્ત) ના કેસોમાં અપાયેલા ચુકાદાઓ તથા આ અદાલતના ગરીકાપટ્ટી વીરૈયા વિ./એન. સુબ્બૈયા ચૌધરી (ઉપરોક્ત) ના નિર્ણયને અનુસરીને.

(ડી) આઈ.સી.સી. મધ્યસ્થ દ્વારા આપવામાં આવેલ ચુકાદો અધિનિયમ હેઠળનો સંબંધિત 'ચુકાદો' છે.

(ઈ) ભારતીય મધ્યસ્થ દ્વારા અપાયેલો પંચનિર્ણય પક્ષકારો માટે અંતિમ અને બંધનકારક બનવાનો પ્રશ્ન સર્વથા ઉદ્ભવ્યો જ ન હતો.

(એફ) કરારની કલમ ૧૪ ના બીજા ભાગને ધ્યાનમાં લેતાં, માત્ર આઈ.સી.સી. નો પુરસ્કાર જ પક્ષકારો પર બંધનકારક હતો.

(જી) આઈ.સી.સી. નો પંચનિર્ણય જાહેર નીતિના વિરોધમાં ન હતો. તેથી, એચ.સી.એલ. ની એવી દલીલ કે ભારતીય પંચનિર્ણય અધિનિયમની કલમ ૩૬ હેઠળ અદાલતની અનુમાનિત ડિક્રી છે અને તેથી અપીલીય મંચ અંગેની જોગવાઈ તથા તેના દ્વારા આપવામાં આવેલ પંચનિર્ણય, જ્યાં સુધી તે અધિનિયમની

કલમો ૩૪, ૩૫ અને ૩૬ હેઠળ ભારતીય અદાલતોની સત્તાઓને હાનિ પહોંચાડે છે ત્યાં સુધી, ભારતની જાહેર નીતિના વિરોધમાં છે, તે નામંજૂર કરવામાં આવી.

જોકે, અપીલમાં, વડી અદાલતની વિભાગીય ખંડપીઠે, મૂળભૂત રીતે, નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું:

(એ) કરારની કલમ ૧૪ ના બીજા ભાગમાં બીજી લવાઈ કાર્યવાહી માટે કરાયેલ જોગવાઈ માન્ય છે. હીરાલાલ અગરવાલા એન્ડ કંપની વિ. જોઆકિમ નહાપિયેત એન્ડ કંપની, (ઉપરોક્ત), ફઝલઅદ્દી જુવાજી રાજા વિ. ખીમજી પૂંજી એન્ડ કંપની, (ઉપરોક્ત) અને એમ.એ. એન્ડ સન્સ વિ. મદ્રાસ ઓઈલ એન્ડ સીડ્સ એક્સચેન્જ લિ., (ઉપરોક્ત) ના નિર્ણયોના આધારે, વિભાગીય ખંડપીઠે એવો ઠરાવ કર્યો કે અપીલીય લવાઈ મંચ અથવા બીજી લવાઈ કાર્યવાહી ભારતીય કાયદા હેઠળ અગ્રાહ્ય નહોતી. તેથી, આઈ.સી.સી. દ્વારા નિયુક્ત લવાઈકર્તા, જે બીજા લવાઈકર્તા છે, દ્વારા આપવામાં આવેલ લવાઈ નિર્ણય માન્ય છે.

(બી) આઈ.સી.સી. નો નિર્ણય અધિનિયમની કલમ ૪૪ ના અથ માં 'વિદેશી નિર્ણય' નહોતો, કારણ કે વિભાગીય ખંડપીઠના મત અનુસાર, અધિનિયમની કલમ ૪૪ ની શરતોનું માત્ર પાલન થવાથી કોઈ નિર્ણય 'વિદેશી નિર્ણય' બની જતો નથી. વિભાગીય ખંડપીઠે આ નિષ્કર્ષ આ આધાર પર આપ્યો હતો કે કલમ ૪૪ હેઠળની શરતો 'જો સુધી પરિસ્થિતિ અન્યથા જરૂરી ન ઠરાવે' એવા શબ્દપ્રયોગથી મર્યાદિત છે. તેના અનુસાર, જો પરિસ્થિતિ અન્યથા જરૂરી ઠરાવે, તો કલમ ૪૪ ની શરતો પૂર્ણ કરતો નિર્ણય સ્થાનિક નિર્ણય બની જાય.

વિભાગીય ખંડપીઠના મત અનુસાર, કરાર ભારતીય કાયદાઓથી શાસિત હોવો એ એવી જ એક પરિસ્થિતિ છે. તેથી, વિભાગીય ખંડપીઠે એવો નિષ્કર્ષ કાઢ્યો કે વર્તમાન મામલામાં, જ્યાં કરારને શાસન કરતો કાયદો ભારતીય કાયદો હતો, ત્યાં આઈ.સી.સી. નો નિર્ણય ભારત બહાર કરવામાં આવ્યો હોવા છતાં, તે "વિદેશી નિર્ણય" નહોતો.

(સી) મધ્યસ્થતા કરારની કલમ ૧૪ ના અર્થઘટન અંગે, વિભાગીય ખંડપીઠે એવો નિષ્કર્ષ આપ્યો કે લંડનમાં થયેલી બીજી મધ્યસ્થતા ભારતીય આર્બિટ્રેશન કાઉન્સિલના એવોર્ડ વિરુદ્ધ અપીલના સ્વરૂપની નહોતી. તેથી, આઈ.સી.સી.નો એવોર્ડ ભારતીય મધ્યસ્થકર્તા દ્વારા આપવામાં આવેલ એવોર્ડને નિષ્પ્રભ કરી શકતો નથી અને તે મુજબ ભારતીય એવોર્ડના પ્રભાવે તે અમલમાં મૂકી શકાય એવો ન હતો.

ઉપરોક્ત અવલોકનો અને વિભાગીય ખંડપીઠ દ્વારા નોંધાયેલા તારણોના આધારે માનનીય એકલ ન્યાયાધીશનો ચુકાદો રદ કરવામાં આવ્યો હતો. તેનાથી વ્યથિત થઈ, સેન્ટ્રોટ્રેડે કલકત્તા વડી અદાલતની વિભાગીય ખંડપીઠના ઉપરોક્ત ચુકાદા વિરુદ્ધ વિશેષ અનુમતિ અરજી દાખલ કરી છે અને તે જ સમયે એચસીએલએ પણ એ જ ચુકાદા વિરુદ્ધ બીજી વિશેષ અનુમતિ અરજી દાખલ કરી છે. બંને વિશેષ અનુમતિ અરજીઓમાં નોટિસો જારી કરવામાં આવી હતી અને નિર્ણય માટે તેમની અંતિમ સુનાવણી સાથે મળીને હાથ ધરવામાં આવી હતી.

અમે સેન્ટ્રોટ્રેડ તરફથી હાજર થયેલા વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી સરકાર તથા એચસીએલ માટેના વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી દેબાબ્રત રાય ચૌધરીને સાંભળ્યા છે. મેં પણ રેકૉર્ડ પરની સમગ્ર સામગ્રી, જેમાં લવાઈ કરાર, ચુકાદાઓ અને વિભાગીય ખંડપીઠના તેમજ વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશના નિર્ણયોને સમાવેશ થાય છે, તેની તપાસ કરી છે. અમારી સમક્ષ, અપીલોમાં નિર્ણય માટે પક્ષકારોના વિદ્વાન વકીલો દ્વારા નીચેના મુદ્દાઓ ઉઠાવવામાં આવ્યા હતા: –

(૧) શું ક્ષિસ્તરીય લવાઈની જોગવાઈ કરતો કરારની કલમ ૧૪નો બીજો ભાગ અધિનિયમ હેઠળ ભારતમાં માન્ય અને અનુમત્ય હતો કે નહીં–

(૨) જો તે માન્ય હોય, તો કરારની કલમ ૧૪ ના અર્થઘટન પર, શું એવું કહી શકાય કે આઈ.સી.સી. ના મધ્યસ્થએ ભારતીય મધ્યસ્થના પંચનિર્ણય વિરુદ્ધ અપીલમાં બેસ્યા હતા –

(૩) આઈ.સી.સી.નો પુરસ્કાર વિદેશી પુરસ્કાર છે કે નહીં –

(૪) શું એચસીએલને આઈસીસી લવાઈ સમક્ષ પોતાનો મામલો રજૂ કરવાની યોગ્ય તક આપવામાં આવી હતી–

મુદ્દા ક્રમાંક ૧ – શું કરારની કલમ ૧૪ના બીજા ભાગમાં ક્ષિ-સ્તરીય મધ્યસ્થતા માટે કરાયેલ જોગવાઈ અધિનિયમ હેઠળ ભારતમાં માન્ય અને અનુમત્ય હતી – જ્યાં સુધી આ મુદ્દાનો પ્રશ્ન છે, તેમાં પ્રવેશ કરું તે પહેલાં, એવું જણાવવું યોગ્ય રહેશે કે વિભાગીય ખંડપીઠ તેમજ વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશે એમ ઠરાવ્યું હતું કે અધિનિયમ હેઠળ ભારતમાં ક્ષિ-સ્તરીય કરાર માન્ય અને અનુમત્ય હતો.

મારા મત મુજબ, અધિનિયમ અમલમાં આવવા પહેલાં અથવા પછી કરવામાં આવેલ દ્વિસ્તરીય લવાદ ભારત દેશમાં માન્ય અને અનુમત્ય છે. ૧૮૯૯ના અધિનિયમ તથા ૧૯૪૦ના અધિનિયમ બંને હેઠળ ભારત દેશમાં દ્વિસ્તરીય લવાદ અનુમત્ય અને માન્ય હતો, તે હવે સુસ્થિર રીતે નિર્ધારિત છે. હીરાલાલ અગરવાલા વિ. જોડિન નહોપિયર એન્ડ કો. (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં, વર્તમાન અધિનિયમ અમલમાં આવવા પહેલાં, એવો નિષ્કર્ષ અપાયો હતો કે તે જ વિવાદ અંગે પક્ષકારો દ્વારા એકથી વધુ લવાદ સમક્ષ જવાની સંમતિ અનુમત્ય હતી. હીરાલાલના કેસમાં (ઉપરોક્ત) નિર્ધારિત સિદ્ધાંતો લાગુ કરતાં, બોમ્બે વડી અદાલતે ફઝલઅદ્દી જુવાજી રાજા વિ. ખિમજી પૂંજી એન્ડ કો. (ઉપરોક્ત) માં આ મુદ્દાનો ઉત્તર એવો આપ્યો કે દ્વિસ્તરીય લવાદ ભારત દેશમાં માન્ય અને અનુમત્ય છે. આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતાં, ભારતીય લવાદ અધિનિયમ, ૧૮૯૯ની જોગવાઈઓનો વિચાર કર્યા બાદ, બોમ્બે વડી અદાલતે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું:—

પક્ષકારોની મનશા જ રજૂઆતને અમલમાં મુકવાની પદ્ધતિ નક્કી કરવા તથા અંતિમ નિર્ણય સુધી પહોંચવા માટે એકમાત્ર માર્ગદર્શક હોવી જોઈએ, જ્યાં સુધી મધ્યસ્થતાનો કાયદો વિવાદોને સામાન્ય અદાલતોમાંથી પરત ખેંચવાના અને પક્ષકારોને તેના સ્થાને એક સ્વગૃહ ન્યાયમંચની સ્થાપના કરવાની સગવડ આપવાના સિદ્ધાંતો પર આધારિત છે. એકવાર ન્યાયમંચ પક્ષકારોએ વિચારેલ અથવા સહમત થયેલ મુજબ અંતિમ નિર્ણય પર પહોંચે, ત્યારબાદ જે રીતે

મધ્યસ્થતા અધિનિયમ અમલમાં હતો તે મુજબ તે જ નિર્ણયનો અમલ કરાવવા પક્ષકારોની સહાયે આવ્યો હતો.

કલકત્તા વડી અદાલત અને બોમ્બે વડી અદાલતનો આ અભિપ્રાય મદ્રાસ વડી અદાલતે પણ એમ.એ. એન્ડ સન્સ વિ./સ. મદ્રાસ ઓઈલ એન્ડ સીડ્સ એક્સચેન્જ લિ. (પૂર્વોક્ત) કેસમાં સ્વીકાર્યો હતો. અધિનિયમ અમલમાં આવવા પહેલાં ઉદ્ભવેલા વિવાદોના સંદર્ભમાં ક્રિસ્તરીય લવાઈની માન્યતાના મુદ્દા પર મને હવે વધુ ચર્ચા કરવાની આવશ્યકતા નથી.

મારા મત મુજબ, કાયદાની આ સ્થિતિ યથાવત રહી છે, કારણ કે મને એવો કોઈ પ્રતિબંધ અથવા મનાઈ અધિનિયમ દ્વારા લાવવામાં આવી હોય તેમ જણાતું નથી કે જે બે-સ્તરીય લવાઈ માટે જોગવાઈ કરતી સંમતિમાં પ્રવેશ કરવાથી રોકે, અને અધિનિયમ અમલમાં લાવવામાં આવ્યો તે સમયે વિધાનમંડળને સારી રીતે જાણીતું હતું કે ભારતની અદાલતો દ્વારા સતત એવું નિર્ધારિત કરવામાં આવતું અને માન્ય રાખવામાં આવતું હતું કે ભારતમાં બે-સ્તરીય લવાઈ માન્ય છે.

જોકે, એચ.સી.એલ. તરફથી હાજર રહેલા વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી રાય ચૌધરીએ રજૂઆત કરી હતી કે અધિનિયમની કલમ ૩૪ માં "માત્ર" શબ્દનો ઉપયોગ દર્શાવે છે કે વિધાનમંડળનો આશય એવો હતો કે સ્થાનિક પંચાટ નિર્ણયને અધિનિયમની કલમ ૩૪ માં નિર્ધારિત પદ્ધતિ સિવાય અન્ય કોઈ રીતે પડકારવામાં આવી શકશે નહીં. કરારની કલમ ૧૪ ના બીજા ભાગને ધ્યાનમાં લેતાં હાલના કેસમાં સ્થિતિ એવી નથી. આ કેસમાં પક્ષકારોએ સજાગપણે એવો

કરાર કર્યો હતો કે સ્થાનિક પંચાટ નિર્ણય પછી વિદેશી પંચાટ નિર્ણય આવશે. કોઈપણ દૃષ્ટિકોણથી જોવામાં આવે તો, અધિનિયમની કલમ ૩૪ ની જોગવાઈઓનો આશય કરારકર્તા પક્ષકારોની પોતાની ઈચ્છા મુજબ કરાર કરવાની સત્તાને મર્યાદિત કરવાનો નથી.

ઉપરોક્ત કારણોને આધારે, હું કોલકાતા વડી અદાલતના વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશ તેમજ વિભાગીય ખંડપીઠના આ નિષ્કર્ષો સાથે સંમત છું કે ક્રિસ્તીય મધ્યસ્થતા કરાર, વર્તમાન અધિનિયમ અમલમાં આવ્યા પછી પણ, ભારતમાં માન્ય અને અનુમત્ય છે. હું અન્ય મુદ્દાઓ તરફ વળું તે પહેલાં, હું દર્શાવી દઉં કે અમારી સમક્ષ એવો પ્રશ્ન ઉદ્ભવ્યો હતો કે વર્તમાન કેસ હેઠળનો આ ક્રિસ્તીય કરાર જાહેર નીતિના વિરોધમાં હતો.

ભારતની જાહેર નીતિના વિરુદ્ધ હોય તેવા કરારના મુદ્દા તરફ આવતાં, હું મારા વિદ્વાન ભાઈ એસ.બી.સિંહા, જે.નાં નિષ્કર્ષોથી મતભેદ ધરાવું છું. હું સહમત છું કે આ બાબત સુસ્થાપિત છે કે કાયદેસરની જોગવાઈઓને નિષ્ફળ બનાવતી કોઈપણ કરારાત્મક વ્યવસ્થા જાહેર નીતિના વિરોધમાં હોવાથી અમાન્ય છે. મારા વિદ્વાન ભાઈએ તેમના ચુકાદામાં ઠરાવ્યું છે કે આ કેસમાં પક્ષકારોએ કરેલી કરારાત્મક વ્યવસ્થા, ખાસ કરીને કરારની કલમ ૧૪ નો બીજો ભાગ, તેના સર્વ આશય અને અર્થમાં, ૧૯૯૬ ના અધિનિયમની કલમો ૩૪ અને ૩૬ ની જોગવાઈઓને નિષ્પ્રભ બનાવી દેશે. મારા વિદ્વાન ભાઈના આ નિષ્કર્ષ સાથે હું અસહમત છું. ૧૯૯૬ ના અધિનિયમનું સતર્કપણે પરિશીલન કર્યા પછી, મને તેમાં એવું કશું જ દેખાતું નથી કે જે પક્ષકારોને ક્રિસ્તીય લવાદની જોગવાઈ

ઘરાવતો કરાર કરવા પ્રતિબંધિત કરતું હોય. મારા વિદ્વાન ભાઈના મત મુજબ, દ્વિસ્તરીય લવાદ માટે જોગવાઈ કરતો કરારનો ભાગ ૧૯૯૬ ના અધિનિયમ હેઠળ અમાન્ય છે અને ચુકાદાની વૈધતા માત્ર કલમ ૩૪ હેઠળ અદાલત સમક્ષ જ પડકારી શકાય અને પક્ષકારોએ પસંદ કરેલા અન્ય કોઈ મંચ સમક્ષ નહીં. જોકે, મારા મતે, અમલવારી માટે અથવા વૈધતાના પ્રશ્ન પર અદાલતે જે ચુકાદાને ધ્યાનમાં લેવો જોઈએ તે એવો અંતિમ ચુકાદો છે, જે પક્ષકારોએ સ્વીકારેલી પ્રક્રિયાનું અનુસરણ કરીને પસાર કરવામાં આવ્યો હોય.

જેમ અગાઉથી જ ઠરાવવામાં આવ્યું છે, તેમ અહીં ઉપર અગાઉ નોંધાયેલા હીરાલાલ અગરવાલા એન્ડ કો. વિ. જોઆકિમ નહાપિયેટ એન્ડ કો. (સુપ્રા), ફઝાલઅલી જીવાજી રાજા વિ. ખીમજી પૂંજી એન્ડ કો. (સુપ્રા) અને એમ.એ. એન્ડ સન્સ વિ. મદ્રાસ ઓઈલ એન્ડ સીડ્સ એક્સચેન્જ લિમિટેડ (સુપ્રા) ના કેસોમાં અપનાવવામાં આવેલ તર્કસંગત કારણદર્શન વર્તમાન અધિનિયમ પર પણ સીધેસીધું લાગુ પડે છે. જેમ ૧૮૯૯ અને ૧૯૪૦ ના અધિનિયમોમાં અપીલીય મધ્યસ્થતા અંગે કોઈ સ્પષ્ટ પ્રતિબંધ ન હતો, તેમ ૧૯૯૬ ના અધિનિયમમાં પણ કોઈ સ્પષ્ટ પ્રતિબંધ નથી. ૧૯૯૬ ના અધિનિયમની સંબંધિત કલમ ૩૫ છે, જે માત્ર એટલું જ જોગવાઈ કરે છે કે "આ ભાગને આધિન, મધ્યસ્થ પંચનો ચુકાદો પક્ષકારો તથા તેમની હેઠળ અનુક્રમે દાવો કરતા વ્યક્તિઓ પર અંતિમ અને બંધનકારક રહેશે." તેવી જ રીતે, મને જણાય છે કે ૧૯૪૦ ના અધિનિયમની પ્રથમ અનુસૂચિની શરત નં. ૭ માં એવી જ જોગવાઈ હતી કે "ચુકાદો પક્ષકારો તથા તેમની હેઠળ અનુક્રમે દાવો કરતા

વ્યક્તિઓ પર અંતિમ અને બંધનકારક રહેશે". એમ.એ. એન્ડ સન્સના કેસમાં (સુપ્રા), મદ્રાસ વડી અદાલતે મુદ્દાના આ પાસા અંગે વિચાર કરતી વખતે નીચે મુજબના અવલોકનો કર્યા હતા :

સ્વાભાવિક રીતે, આ શબ્દોની વ્યાખ્યા એવી રીતે કરવી પડે કે તે કોઈપણ અપીલના અધિકારને આધીન છે, જેની જોગવાઈ અથવા તો કરારમાં જ કરવામાં આવી હોય, અથવા પક્ષકારોને શાસિત કરતા કોઈપણ ઉપનિયમમાં કરવામાં આવી હોય... નિઃસંદેહ, અધિનિયમની કલમ ૩૦ માં નિર્દિષ્ટ આધાર સિવાય, કોઈ પંચનિર્ણય રદ થવા પાત્ર નથી અને તે પક્ષકારો વચ્ચે અંતિમ હોય છે. પરંતુ, જ્યારે પક્ષકારોને શાસિત કરતી પ્રક્રિયામાં જ પંચાયતી નિરાકરણમાં પ્રારંભિક પંચનિર્ણય અને વ્યથિત થયેલા કોઈપણ પક્ષકાર દ્વારા દાખલ કરી શકાય તેવી અપીલની જોગવાઈ કરવામાં આવી હોય, ત્યારે પક્ષકારો વચ્ચે કયો પંચનિર્ણય અંતિમ ગણાય?... સર્વોચ્ચ અદાલતે અવલોકન કર્યું છે તેમ... અનુક્રમિક ઉપચારોની કાનૂની અનુસરણપ્રક્રિયા તે સર્વને 'આંતરિક એકતા દ્વારા સંકળાયેલી કાર્યવાહી' બનાવશે અને 'એક કાનૂની કાર્યવાહી તરીકે માનવામાં આવશે'. તે અર્થમાં, જો અપીલ કરવામાં આવે, તો અપીલીય ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા આપવામાં આવેલ પંચનિર્ણય જ એવો અંતિમ પંચનિર્ણય બને છે, જે 'પક્ષકારો'ને શાસિત કરે છે...

ઉપરોક્ત નિર્ણયમાં મદ્રાસ વડી અદાલતે આપેલ તર્ક, મારા મત મુજબ, ૧૯૯૬ ના અધિનિયમ પર પણ સમાન રીતે લાગુ પડે છે, કારણ કે તે અનુસૂચિત મધ્યસ્થતાના કિસ્સામાં "એવોર્ડ" શબ્દને આપવાના અર્થ પર આધારિત છે.

ઉપરોક્ત નિર્ણયોને ધ્યાનમાં લેતાં અને અહીં અગાઉ કરવામાં આવેલી ચર્ચાઓના પ્રકાશમાં, તેથી હું એવો મત ધરાવું છું કે કલમ ૩૫ અપીલાત્મક મધ્યસ્થતા માટે અવરોધરૂપ નથી. મારા મત મુજબ, આ કલમ ત્યારે જ પ્રવર્તે છે જ્યારે સમગ્ર મધ્યસ્થતા કાર્યવાહી, જેમાં જો કોઈ હોય તો અપીલાત્મક મધ્યસ્થતાઓનો પણ સમાવેશ થવો જ જોઈએ, પૂર્ણ થઈ ગઈ હોય.

મારા મત મુજબ અપીલીય લવાઈ પ્રક્રિયાઓને મંજૂરી આપવી ૧૯૬૬ ના અધિનિયમના ઉદ્દેશ્યો સાથે સંપૂર્ણપણે સુસંગત છે.

આ મુદ્દાના આ પાસા પરથી વિમુખ થવા પહેલાં, અમે આ પ્રશ્નનો વિચાર કરી શકીએ કે એવાં મધ્યસ્થી કલમ, જે સમાન વિવાદ અંગે દેશી તેમજ વિદેશી બંને પ્રકારનાં નિણાયપત્રો તરફ દોરી જાય, એટલે કે મધ્યસ્થી માટે બે જુદી પદ્ધતિઓનું પ્રાવધાન કરતી મધ્યસ્થી કલમ, અધિનિયમ હેઠળ માન્ય છે કે નહીં. હિઝ લોર્ડશીપના દષ્ટિકોણ મુજબ, ભલે ૧૯૯૬ના અધિનિયમ હેઠળ ક્ષિસ્તરીય કરાર માન્ય હોય, તો પણ તે એવો હોઈ શકતો નથી કે જેમાં એક નિણાયપત્ર અધિનિયમના ભાગ ૧ દ્વારા શાસિત થાય અને બીજા સ્તરના નિણાયપત્ર પર ૧૯૯૬ના અધિનિયમનો ભાગ ૨ લાગુ પડે, કારણ કે મધ્યસ્થી કાર્યવાહી માટે લાગુ પડતી પ્રક્રિયા તેમજ નિણાયપત્રોના અમલીકરણ માટેની પ્રક્રિયા જુદા જુદા ભાગોમાં ભિન્ન છે. મારા મતે, ૧૯૯૬ના અધિનિયમમાં એવું કંઈ નથી જે પક્ષકારોને એવો કરાર કરવાની મનાઈ કરે, જેના હેઠળ પ્રથમ મધ્યસ્થી કાર્યવાહી ૧૯૯૬ના અધિનિયમના ભાગ ૧ હેઠળ ચલાવવામાં આવે અને તેમાંથી નીકળતી અપીલ ૧૯૯૬ના અધિનિયમના ભાગ ૨ હેઠળ

ચલાવવામાં આવે. હકીકતમાં, અગાઉ બે સ્વતંત્ર કાયદાઓ, અર્થાત્ ૧૯૪૦નો અને ૧૯૬૧નો અધિનિયમ, અનુક્રમે દેશી નિણાયપત્રો અને વિદેશી નિણાયપત્રો સાથે સંકળાયેલા હતા. તેમ છતાં, વિધાનમંડળે દેશી નિણાયપત્રો તેમજ વિદેશી નિણાયપત્રોના સંચાલનમાં સમાનતા હોવાની આવશ્યકતા ધ્યાનમાં રાખીને, દેશી અને વિદેશી નિણાયપત્રોને લગતા કાયદાઓને ૧૯૯૬ના અધિનિયમમાં સંકલિત કર્યા છે અને અસરકારક રીતે બંને પ્રકારનાં નિણાયપત્રોને એ જ અધિનિયમ હેઠળ અમલપાત્ર બનાવ્યાં છે. આ બાબત ધ્યાનમાં રાખીને, તેમજ પક્ષકારોની સ્વાયત્તતા સર્વોપરી છે તે બાબતને પણ ધ્યાનમાં લઈ, હું એ મતનો છું કે ૧૯૯૬ના અધિનિયમ હેઠળ નિણાયપત્રનો એક ભાગ ભાગ ૧ દ્વારા અને બીજો ભાગ ભાગ ૨ દ્વારા શાસિત થવો અગ્રાહ્ય નથી. વધુમાં, અપીલ મૂળ કાર્યવાહીનો આંતરિક ભાગ છે અને પ્રથમ નિણાયપત્ર સામે અપીલ કરવામાં આવ્યા પછી જે અંતિમ નિણાયપત્ર બહાર આવે છે, તે જ ૧૯૯૬ના અધિનિયમના હેતુ માટે સંબંધિત છે. તેથી, અનુસંગરૂપે એવું નિષ્કર્ષે આવે છે કે ૧૯૯૬ના અધિનિયમમાં એવું કંઈ નથી જે પક્ષકારોને ક્રિસ્તીય મધ્યસ્થીનું પ્રાપ્તિ કરવાની મનાઈ કરે, જેમાં એક સ્તરનો નિરાકરણ ભાગ ૧ હેઠળ અને બીજાનો ભાગ ૨ હેઠળ કરવામાં આવે. એવો કરાર ૧૯૯૬ના અધિનિયમની કલમો ૩૪ અને ૩૬ની જોગવાઈઓનું ઉલ્લંઘન કરતો નથી અને તેને ભારતની જાહેર નીતિના વિરોધમાં હોવાને કારણે અમાન્ય કહી શકાય નહીં. તેથી, મારા મતે, કરારની કલમ ૧૪નો બીજો ભાગ તથા તેની અનુસૂતિમાં આવેલી

આઈ.સી.સી. મધ્યસ્થી, ભારતની જાહેર નીતિના વિરોધમાં હોવાને કારણે અમાન્ય નથી.

મારા વિદ્વાન ભાઈ એસ.બી. સિંહા, ન્યાયાધીશે સૂચવ્યા મુજબ, આ સારી રીતે સ્વીકૃત છે કે ૧૯૯૬ના અધિનિયમમાં જાહેર હિત માટે આવશ્યક એવા સુરક્ષાત્મક ઉપાયોને આધીન રહી પક્ષોની સ્વાયત્તતા સર્વોપરી વિચારણા છે. તેથી, પક્ષો વચ્ચે અપીલાત્મક લવાદમાં પ્રવેશવા બાબતનો કરાર જાહેર હિતને હાનિ પહોંચાડતો ન હોય ત્યાં સુધી તે હંમેશા અનુમત્ય છે. કાયદા આયોગના ૧૭૬મા અહેવાલમાં નોંધ્યા મુજબ, અધિનિયમની કલમ ૩૫નો હેતુ લવાદી ચુકાદાઓમાં અદાલતી હસ્તક્ષેપની વ્યાપ્તિ મર્યાદિત કરવાનો છે અને અપીલાત્મક લવાદને મંજૂરી આપવાથી આ હેતુ પર કોઈ અસર થતી નથી. આ સંદર્ભમાં, આ પણ નોંધવું યોગ્ય છે કે ચુ.કે. જેવા વિદેશી અધિકારક્ષેત્રોમાં પણ અપીલાત્મક લવાદને મંજૂરી આપવામાં આવે છે.

તે સિવાય, દ્વિ-સ્તરીય લવાદી કાર્યવાહી, જેમાં મૂળ લવાદી કાર્યવાહી દેશીય હોય અને તેથી ૧૯૯૬ના અધિનિયમના ભાગ ૧ દ્વારા શાસિત થતી હોય, અને અપીલીય કાર્યવાહી વિદેશી હોય અને તેથી અધિનિયમના ભાગ ૨ દ્વારા શાસિત થતી હોય, તે પણ માન્ય રાખી શકાય છે. મારા વિદ્વાન સહોદર એસ.બી. સિંહા, ન્યાયાધીશનો એવો ચુકાદો કે આવી કાર્યવાહી ભારતની જાહેર નીતિના વિરુદ્ધ છે, કારણ કે અધિનિયમ દેશીય અને વિદેશી એવોર્ડ અંગે ભિન્ન પ્રક્રિયાઓ નક્કી કરે છે, તે એમના આ દૃષ્ટિકોણ પર આધારિત જણાય છે કે આવા કિસ્સામાં અંતિમ એવોર્ડ “દેશીય અને વિદેશી એવોર્ડના મિશ્રણ” સમાન બનશે, જેથી

“લવાદી કરારનો એક ભાગ દેશીય એવોર્ડ તરીકે અમલમાં મૂકવા યોગ્ય રહેશે, પરંતુ બીજો ભાગ વિદેશી એવોર્ડ તરીકે અમલમાં મૂકવા યોગ્ય રહેશે.” પરંતુ આપણે એ ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે વિલીનતાનો સિદ્ધાંત અપીલીય લવાદી કાર્યવાહીના કેસોમાં પણ સમાન રીતે લાગુ પડે છે, જેથી અપીલીય એવોર્ડ જાહેર થયા પછી મૂળ એવોર્ડ તેમાં વિલીન થઈ જાય છે અને માત્ર અપીલીય એવોર્ડ જ માન્ય રહે છે અને અમલમાં મૂકવા યોગ્ય બને છે. કરારની કલમ ૧૪ના ભાગ રને સમાવેશ કરતી વખતે પક્ષકારોની પણ આ જ મનશા હતી, જે સ્પષ્ટપણે કહે છે કે માત્ર આઈ.સી.સી. લવાદ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ એવોર્ડ જ પક્ષકારો પર બંધનકારક રહેશે અને તે એવોર્ડના આધારે ચુકાદો અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતી કોઈપણ અદાલતમાં દાખલ કરી શકાશે. તેથી, હું આ વાત સાથે સહમત થઈ શકતો નથી કે આવી ડ્વિ-સ્તરીય લવાદી કાર્યવાહી બે ભિન્ન પ્રકારના એવોર્ડના મિશ્રણમાં પરિણમે છે, કારણ કે અંતે માત્ર એક જ એવોર્ડ અસ્તિત્વમાં રહે છે.

ઉપરોક્ત કારણોને આધારે, તેથી, હું આ નિષ્કર્ષે પહોંચું છું કે કરારની કલમ ૧૪ નો બીજો ભાગ અધિનિયમ હેઠળ ભારતમાં માન્ય અને અનુમત્ય છે.

મુદ્દા ક્રમાંક ૨:– શું આઈ.સી.સી.ના લવાદીએ ભારતીય લવાદીના પુરસ્કાર સામે અપીલીય સત્તા તરીકે કાર્ય કર્યું હતું કે નહીં – મારા મત મુજબ, મુદ્દા ક્રમાંક ૨ નો નિર્ણય કરવા માટે, કરારની કલમ ૧૪ ને ઊંડાણપૂર્વક વાંચવી અને તેમાંથી પક્ષકારોની મનશા શોધવી યોગ્ય છે. આ મુદ્દા અંગે યોગ્ય નિષ્કર્ષ પર પહોંચવા માટે, ચાલો લવાદી કરારની કલમ ૧૪ ફરીથી પુનઃઉત્પાદિત કરીએ.

૧૪. લવાદી કાર્યવાહી – કરારના નિર્માણ, અર્થઘટન અને અમલ અથવા અસર અંગે, અથવા તેના ભંગ સંબંધિત, પક્ષકારો વચ્ચે ઉદ્ભવતા તમામ વિવાદો અને મતભેદો ભારત ખાતે ઇન્ડિયન કાઉન્સિલ ઓફ આર્બિટ્રેશનના લવાદી મંડળ મારફતે, ઇન્ડિયન કાઉન્સિલ ઓફ આર્બિટ્રેશનના લવાદી નિયમો અનુસાર, લવાદી કાર્યવાહી દ્વારા નિરાકરવામાં આવશે. જો ભારત ખાતેની લવાદી કાર્યવાહીના પરિણામ અંગે કોઈપણ પક્ષકાર અસહમત હોય, તો આવા કોઈપણ પક્ષકારને, અહીંની તારીખે અમલમાં રહેલા ઇન્ટરનેશનલ ચેમ્બર ઓફ કોમર્સના સમાધાન અને લવાદી નિયમો અનુસાર, યુ.કે.ના લંડન ખાતે દ્વિતીય લવાદ સમક્ષ અપીલ કરવાનો અધિકાર રહેશે અને આ દ્વિતીય લવાદી નટપટિનું પરિણામ બંને પક્ષકારો પર બાંધધરીરૂપ રહેશે. લવાદી ચુકાદા પર આધારિત હુકમનામું અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતી કોઈપણ અદાલતમાં દાખલ કરી શકાય છે.

એવું પ્રતીત થાય છે કે લવાદી કરારનો પ્રથમ ભાગ ભારતીય લવાદ પરિષદના લવાદ નિયમો અનુસાર લવાદ સાથે સંબંધિત છે. લવાદી કરારની કલમ ૧૪ નો આ ભાગ એવું કહેતું નથી કે લવાદના પરિણામો બન્ને પક્ષો પર બંધનકારક રહેશે. તેમજ તે એવું પણ કહેતું નથી કે પ્રથમ લવાદના એવોર્ડના આધારે ચુકાદો અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતી કોઈપણ અદાલતમાં દાખલ કરી શકાય. બીજી તરફ, ઉપર ઉદ્ધૃત કરેલ કરારની કલમ ૧૪ નો બીજો ભાગ સ્પષ્ટપણે કહે છે કે જો કોઈ પક્ષ ભારતમાં થયેલા લવાદના પરિણામ સાથે અસહમત હોય, તો પીડિત પક્ષને યુ.કે.ના લંડનમાં બીજા લવાદ સમક્ષ અપીલ કરવાનો અધિકાર રહેશે. મારા મત

મુજબ, કરારની કલમ ૧૪ ના આ ભાગમાં આવેલ ‘અપીલ’ શબ્દને મહત્વ છે. જો ‘ભારતમાં થયેલા લવાદના પરિણામ સાથે અસહમત’ આ વાક્યખંડ અને ‘અપીલ’ શબ્દને સાથે વાંચવામાં આવે, તો આપણે અનિવાર્ય નિષ્કર્ષે પહોંચી શકીએ કે આઈ.સી.સી. લવાદકર્તા યુ.કે.ના લંડનમાં સ્થિત અપીલીય લવાદકર્તા તરીકે કાર્ય કરશે. વધુમાં, જો બીજા લવાદને અપીલ તરીકે માનવામાં ન આવે, તો ભારતમાં ‘નિલ’ એવોર્ડથી અસંતોષ ધરાવતો પક્ષ મુદ્દાને યુ.કે.ના લંડનમાં બીજા લવાદ માટે મોકલે તે નિર્રથક બની રહે, કારણ કે ‘નિલ’ એવોર્ડ હંમેશા આઈ.સી.સી. એવોર્ડ ઉપર પ્રબળ રહેશે. અનુરૂપ રીતે, તે કલમ ૧૪ ના બીજા ભાગમાં રહેલી જોગવાઈના હેતુને નિષ્ફળ બનાવશે, જેમાં સ્પષ્ટપણે જણાવાયું છે કે ‘આ બીજા લવાદના પરિણામો બન્ને પક્ષો પર બંધનકારક રહેશે’.

તે સિવાય હવે સુસ્થાપિત છે કે મૂળ અને અપીલીય કાર્યવાહી અલગ કાનૂની કાર્યવાહી નથી, પરંતુ તે માત્ર એ જ કાનૂની કાર્યવાહીના તબક્કાઓ બને છે, જે આંતરિક એકતા દ્વારા પરસ્પર જોડાયેલા છે.

વધુમાં, આઈ.સી.સી. પુરસ્કાર પારિત કરતી વખતે, આઈ.સી.સી. મધ્યસ્થકર્તાએ તેમના તા. ૨૯.૦૯.૨૦૦૧ ના પુરસ્કારમાં નોંધ્યું હતું કે ભારતીય મધ્યસ્થકર્તા દ્વારા પારિત કરાયેલો પુરસ્કાર ખોટો હતો. હકીકતી પરિસ્થિતિની સ્પષ્ટતા માટે, હું આંતરરાષ્ટ્રીય મધ્યસ્થકર્તાના પુરસ્કારના પરિચ્છેદ ૧૮ નો ઉલ્લેખ કરું છું અને મારા મત મુજબ ઉક્ત પરિચ્છેદનું પુનઃઉત્પાદન કરવું જરૂરી છે :-

આથી, તે સ્પષ્ટ છે કે ઉતાર બંદરે કલમ ૬ અનુસાર નિર્ધારિત સુકું વજન, એચ.સી.એલ. દ્વારા સેન્ટ્રોટ્રેડને કરવામાં આવનાર ચુકવણી માટે અંતિમ અને બંધનકારક આધાર છે. ૧૫.૦૬.૧૯૯૯નો લવાઈ પુરસ્કાર વિપરીત ઠર્યો હતો, પરંતુ, મારા મત મુજબ, તે સ્પષ્ટપણે ખોટો હતો. તે પુરસ્કારમાં, લવાઈકે એવો નિષ્કર્ષ નોંધ્યો હતો કે કરારની કલમ ૪, અને ખાસ કરીને કલમ ૪.૪, 'પ્રભુત્વશાળી કલમ' હતી, જ્યારે તે કલમ ખાસ કરીને વહાણવટી દસ્તાવેજો સાથે રજૂ કરવાનાં ગુણવત્તા પ્રમાણપત્ર અંગે વ્યવહાર કરતી હતી, જે જામીનપત્ર હેઠળ વહાણવટી દસ્તાવેજોની સ્વીકાર્યતા માટે આધારરૂપ બનવાનું હતું. જ્યારે સમગ્ર કરારના સંદર્ભમાં જોવામાં આવે છે ત્યારે સ્પષ્ટ થાય છે કે શરતોનો આ ભાગ અસ્થાયી ચુકવણી સાથે સંબંધિત હતો, જે લોડ-પોર્ટની માત્રા અને ગુણવત્તાના આધારે થવાની હતી, જ્યારે અંતિમપણે ચુકવવાપાત્ર રકમ ઉતાર બંદરે માત્રા અને ગુણવત્તા સંબંધે જારી કરાયેલા પ્રમાણપત્રોથી નિર્ધારિત થવાની હતી. જ્યાં સુધી પ્રથમ તબક્કાનો પ્રશ્ન છે, ત્યાં લવાઈકે એવો નિષ્કર્ષ નોંધ્યો કે સેન્ટ્રોટ્રેડના દાવા સંદર્ભે એચ.સી.એલ.એ સેન્ટ્રોટ્રેડને ચુકવણી કરવા માટે કોઈ સ્પષ્ટ વચન આપ્યું ન હતું, પરંતુ એવું જણાય છે કે તેણે કરારની સ્પષ્ટ શરતોની અવગણના કરી હતી. વધુમાં, આ મુદ્દેના નિર્ણયને પ્રભાવિત કરવા માટે, ભલે દાવો કરારના આધારે ગોઠવાયેલો હોય અથવા અન્યાયી સમૃદ્ધિકરણ માટેનો હોય, 'કારણ કે તાંબું ભારતની વિકાસશીલ અર્થવ્યવસ્થામાં ઔદ્યોગિક વિકાસની વૃદ્ધિ માટે મૂલ્યવાન સામગ્રી છે' એવા કારણસર ભારતની કોઈ જાહેર નીતિ લાગુ કરવાનો પ્રશ્ન જ ઊભો થતો નથી.

ઉપર ઉદ્ધૃત અવતરણમાંથી જણાય છે કે આઈ.સી.સી.ના મધ્યસ્થએ પ્રથમ એવોર્ડની શુદ્ધતાનો વિચાર કર્યો હતો અને તે માત્ર બીજા મધ્યસ્થ તરીકે કાર્યરત નહોતો, પરંતુ તેના બદલે અપીલીય મંચ તરીકે કાર્યરત હતો.

હું અગાઉથી જ ઠરાવી ચૂક્યો છું કે મધ્યસ્થતા કલમના બીજા ભાગમાં 'અપીલ' શબ્દના ઉપયોગને કારણે એવું કહી શકાય કે પક્ષકારોનો આશય એવો હતો કે બીજો મધ્યસ્થતા અપીલના સ્વરૂપની હતી અને બીજો મધ્યસ્થ ચુકાદો પ્રથમ મધ્યસ્થ ચુકાદા ઉપર પ્રાધાન્ય ધરાવશે. તેથી, આ સ્પષ્ટપણે પ્રગટ થાય છે કે કારણના પક્ષકારોનો આશય એવો હતો કે જો પક્ષકારો પ્રથમ મધ્યસ્થ ચુકાદાથી અસંતોષિત હોય અને કારણની કલમ ૧૪ના બીજા ભાગને ધ્યાનમાં લેતાં આઈ.સી.સી.ના મધ્યસ્થ સમક્ષ રજૂઆત કરવામાં આવે, તો પ્રથમ મધ્યસ્થ ચુકાદો પક્ષકારો પર બંધનકારક રહેશે નહીં અને આઈ.સી.સી.નો ચુકાદો કરવામાં આવ્યા પછી તેનો કોઈ અસ્તિત્વ પણ રહેશે નહીં.

આ રીતે, એવું કહી શકાય નહીં કે આઈ.સી.સી. મધ્યસ્થકર્તા સમક્ષની કાર્યવાહી સ્વતંત્ર કાર્યવાહી હતી, તેમજ એવું પણ કહી શકાય નહીં કે તે માત્ર લંડન, યુ.કે. ખાતેની બીજો મધ્યસ્થતા હતી. તેથી, કલકત્તા વડી અદાલતની વિભાગીય ખંડપીઠે વ્યક્ત કરેલા તે મત સાથે હું સંમત થઈ શકતો નથી કે આઈ.સી.સી. મધ્યસ્થતા અપીલના સ્વરૂપની નહોતી. પરિણામે, આ મુદ્દા અંગે વડી અદાલતની વિભાગીય ખંડપીઠના નિષ્કર્ષો રદ કરવામાં આવે છે.

મુદ્દા નં. ૩: આઈ.સી.સી.નો એવોર્ડ વિદેશી એવોર્ડ છે કે નહીં- આગામી પ્રશ્ન એ છે કે આઈ.સી.સી.નો એવોર્ડ વિદેશી એવોર્ડ છે કે નહીં. વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશે એમ ઠરાવ્યું હતું કે તે વિદેશી એવોર્ડ છે, જ્યારે કલકત્તા વડી અદાલતની વિભાગીય ખંડપીઠે એમ ઠરાવ્યું હતું કે તે એવો નથી અને હકીકતમાં તે દેશીય એવોર્ડ હતો. અધિનિયમની કલમ ૪૪માં "વિદેશી એવોર્ડ" અંગે જોગવાઈ કરવામાં આવી છે. કોઈ વિશિષ્ટ એવોર્ડ વિદેશી એવોર્ડ છે કે નહીં તેની મૂલવણી કરવા માટે, અમારે કલમ ૪૪નો ઉલ્લેખ કરવો યોગ્ય રહેશે, જે નીચે મુજબ છે :-

"૪૪. વ્યાખ્યા. - આ અધ્યાયમાં, જ્યાં સુધી સંદર્ભ અન્યથા આવશ્યક ન બનાવે, "વિદેશી ચુકાદો" નો અર્થ એવો મધ્યસ્થ ચુકાદો થાય છે કે જે વ્યક્તિઓ વચ્ચે કાનૂની સંબંધોમાંથી, ભલે તે કરારાત્મક હોય કે ન હોય, ઉત્પન્ન થયેલા વિવાદો અંગે, ભારત ખાતે અમલમાં રહેલા કાયદા હેઠળ વાણિજ્યિક તરીકે ગણાતા હોય, અને જે ૧૧.૧૦.૧૯૬૦ ના રોજ અથવા ત્યારબાદ કરવામાં આવ્યો હોય-

(એ) પ્રથમ અનુસૂચિમાં નિર્ધારિત પરિસમજૂતી લાગુ પડે છે તેવી મધ્યસ્થતા માટેની લેખિત કરારના અનુસંધાનમાં, અને

(બી) આવા પ્રદેશોમાંના કોઈ એકમાં, જે અંગે કેન્દ્રીય સરકાર આ બાબતે સંતોષ પામી હોય કે પરસ્પર જોગવાઈઓ કરવામાં આવી છે, તે સત્તાવાર રાજપત્રમાં જાહેરનામા દ્વારા, ઉક્ત કન્વેન્શન લાગુ પડતા પ્રદેશો તરીકે જાહેર કરી શકે."

અધિનિયમની કલમ ૪૪નું માત્ર સાદું અવલોકન કરતાં જણાય છે કે કોઈ નિશ્ચિત પંચનિર્ણય વિદેશી પંચનિર્ણય છે એવો નિષ્કર્ષ પર પહોંચવા માટે, નીચેની શરતો પૂર્ણ થવી આવશ્યક છે.

(૧) પક્ષકારો વચ્ચેનો કાનૂની સંબંધ વાણિજ્યિક હોવો આવશ્યક છે.

(૨) પંચનિર્ણય લેખિત કરારના અનુસંધાને કરવામાં આવવો જોઈએ.

(૩) નિર્ણય એક કન્વેન્શન દેશ માં કરવામાં આવેલો હોવો જોઈએ.

વર્તમાન મામલામાં, આ બાબત વિવાદાસ્પદ રહી શકતી નથી કે ઉપરોક્ત ત્રણેય શરતો પૂર્ણ થઈ હતી, અર્થાત્ પક્ષકારો વચ્ચે વ્યાપારી સંબંધ અસ્તિત્વમાં છે, પક્ષકારો વચ્ચેના લેખિત કરારના અનુસંધાનમાં આઈ.સી.સી.નું પંચનિર્ણય આપવામાં આવ્યું હતું અને તે પંચનિર્ણય કન્વેન્શન દેશ (લંડન, યુ.કે.) માં આપવામાં આવ્યું હતું. આ બધી શરતો સંપૂર્ણપણે પૂર્ણ થયેલી હોવા છતાં, કલકત્તા વડી અદાલતની વિભાગીય ખંડપીઠે વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશના અભિપ્રાયથી ભિન્ન મત વ્યક્ત કરી આ પંચનિર્ણયને સ્થાનિક પંચનિર્ણય ગણાવ્યો હતો.

ઉપર અહીં ઉદ્ઘૃત કરવામાં આવેલી અધિનિયમની કલમ ૪૪ મુજબ, તેથી, જો ઉપરોક્ત માપદંડો પૂર્ણ થાય, તો કોઈ એવોર્ડ 'જો સુધી સંદર્ભ અન્યથા આવશ્યક ન બનાવે' તે અપવાદ હેઠળ વિદેશી બને છે. જોકે, વિભાગીય ખંડપીઠે આ વાક્યખંડ પર ભારે ભાર મૂકી એવું કહ્યું કે, ભલે આઈ.સી.સી.નો એવોર્ડ અધિનિયમની કલમ ૪૪ હેઠળની શરતો પૂર્ણ કરતો હોય, તો પણ તેને "વિદેશી

એવોર્ડ" ગણાવી શકાય નહીં. વિભાગીય ખંડપીઠના મત અનુસાર, "જો સુધી સંદર્ભ અન્યથા આવશ્યક ન બનાવે" આ વાક્યખંડ જે પરિસ્થિતિઓમાં લાગુ પડે છે, તેમાંની એક પરિસ્થિતિ એ છે કે મધ્યસ્થતા કરારને શાસિત કરતો કાયદો ભારતીય કાયદો હોય. આમ કહીને તેમણે એવું ઠરાવ્યું કે, જો "અન્યથા વિદેશી એવોર્ડ" ને શાસિત કરતો કાયદો ભારતીય હોય, તો એવોર્ડ ઘરેલું એવોર્ડ બની જાય છે. આ નિર્ણય પર પહોંચતાં વિભાગીય ખંડપીઠે આ અદાલતના સુમિતોમો હેવી ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ વિ./એસ. ઓ.એન.જી.સી. લિ. (ઉપરોક્ત) અને નેશનલ થર્મલ પાવર કોર્પોરેશન વિ./એસ. સિંગર કંપની (ઉપરોક્ત) ના નિર્ણયોમાં આધાર રાખ્યો. જોકે, આ અદાલતના ઉપરોક્ત બે નિર્ણયો રદ કરાયેલા ફોરેન એવોર્ડ્સ (રીકન્નિશન એન્ડ એનફોર્સમેન્ટ) અધિનિયમ, ૧૯૬૧ ની કલમ ૮(બી) પર આધારિત હતા. રદ કરાયેલા ફોરેન એવોર્ડ્સ (રીકન્નિશન એન્ડ એનફોર્સમેન્ટ) અધિનિયમ, ૧૯૬૧ હેઠળ, કલમ ૮(બી) માં સ્પષ્ટપણે જોગવાઈ હતી કે તેની જોગવાઈઓ ભારતના કાયદા દ્વારા શાસિત મધ્યસ્થતા કરાર પર કરવામાં આવેલા કોઈપણ એવોર્ડને લાગુ પડશે નહીં. પરંતુ, આ ૧૯૬૧ ના અધિનિયમને અધિનિયમની કલમ ૮૫ દ્વારા રદ કર્યા પછી, ૧૯૬૧ ના અધિનિયમની કલમ ૮(બી) ને અનુરૂપ કોઈ જોગવાઈ કરવામાં આવી નથી. અન્ય શબ્દોમાં, ફોરેન એવોર્ડ્સ (રીકન્નિશન એન્ડ એનફોર્સમેન્ટ) અધિનિયમ, ૧૯૬૧ ની કલમ ૮(બી) હેઠળની કાનૂની સ્થિતિને વર્તમાન અધિનિયમમાં જાણબૂઝીને સામેલ કરવામાં આવી નથી. તેથી, વર્તમાન અધિનિયમ હેઠળ, ભારતીય કાયદા દ્વારા શાસિત મધ્યસ્થતા કરારના અનુસંધાનમાં આપવામાં

આવેલ એવોર્ડ, જો કલમ ૪૪ હેઠળની શરતો પૂર્ણ થતી હોય, તો માત્ર એટલા માટે કે મધ્યસ્થતા કરાર ભારતના કાયદા દ્વારા શાસિત છે, તે વિદેશી એવોર્ડ રહેવાનું બંધ નહીં કરે. તેથી, મારા મતે, આ અદાલતના ઉપરોક્ત બે નિર્ણયો, જેમના પર કલકત્તા વડી અદાલતની વિભાગીય ખંડપીઠે ભારે નિર્ભરતા મૂકી હતી, સહેલાઈથી ભિન્ન ઠરી શકે છે. કલકત્તા વડી અદાલતની વિભાગીય ખંડપીઠે એ પણ ઠરાવ્યું કે અધિનિયમની કલમ ૪૮(૧)(ઈ) એવી જ એક જોગવાઈ છે, જે કલમ ૪૪ ના પ્રથમ ભાગને, એટલે કે "જો સુધી સંદર્ભ અન્યથા આવશ્યક ન બનાવે" આ વાક્યખંડને, આકર્ષે છે. કલમ ૪૮(૧)(ઈ) નીચે મુજબ છે:—

"૪૮. વિદેશી ચુકાદાઓના અમલ માટેની શરતો. —

(૧) વિદેશી પંચાટના અમલીકરણનો ઇનકાર, જે પક્ષ વિરુદ્ધ તેનો આશ્રય લેવાયો હોય તે પક્ષની વિનંતી પર, ત્યારે જ કરવામાં આવી શકે છે જો તે પક્ષ અદાલત સમક્ષ તેનો પુરાવો રજૂ કરે કે —

(ઈ) નિર્ણય હજી સુધી પક્ષકારો પર બંધનકારક બન્યો નથી, અથવા જે દેશમાં, અથવા જેના કાયદા હેઠળ, તે નિર્ણય આપવામાં આવ્યો હતો, તે દેશની સક્ષમ સત્તા દ્વારા તેને રદ કરવામાં આવ્યો છે અથવા સ્થગિત કરવામાં આવ્યો છે."

આ કલમના માત્ર સાદા વાચનથી સ્પષ્ટ થાય છે કે કલમ ૪૮(૧)(ઈ) વિદેશી પંચનિર્ણયના અમલીકરણનો ઇનકાર કરવા માટેના આધારો સાથે સંબંધિત છે. જે દેશમાં, અથવા જે દેશના કાયદા હેઠળ, એવો પંચનિર્ણય કરવામાં આવ્યો હોય, તે દેશની સક્ષમ સત્તા દ્વારા એવો પંચનિર્ણય રદ કરવામાં આવ્યો છે

અથવા સ્થગિત કરવામાં આવ્યો છે તે અંગેનો પુરાવો રજૂ કરવાથી વિદેશી પંચનિર્ણય ઘરઆંગણેનો પંચનિર્ણય બની જતો નથી, પરંતુ માત્ર એટલું જ થાય છે કે તે એવો વિદેશી પંચનિર્ણય બને છે, જેનું અમલીકરણ શક્ય ન રહે. તેમ છતાં, સુમિતોમો હેવી ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ વિ. ઓએનજીસી લિ. (ઉપરોક્ત) માં આ સર્વોચ્ચ અદાલતે મૂળ તત્ત્વરૂપે એવું નિર્ધારિત કર્યું હતું કે જ્યાં કરાર પર ભારતીય કાયદો શાસન કરતો હોય અને લવાદનું આસન અન્યત્ર હોય, તથા જ્યાં વિવાદની લવાદયોગ્યતા સ્થાપિત થયેલી હોય, ત્યાં પંચનિર્ણય આપવામાં આવે ત્યાં સુધી લવાદી કાર્યવાહીનું સંચાલન લવાદના આસન ધરાવતા દેશનો પ્રક્રિયાત્મક કાયદો કરે છે. તેથી, કલમ ૪૮(૧)(ઈ) માં વપરાયેલ “અથવા જે કાયદા હેઠળ એવો પંચનિર્ણય કરવામાં આવ્યો હતો” એવો વાક્યખંડ તે દેશના કાયદાને સૂચવે છે જ્યાં લવાદનું આસન હતું, ન કે તે દેશને જેના કાયદા હેઠળ મૂળ કરાર શાસિત થાય છે. એ સત્ય છે કે કરાર અને કરારની કલમ ભારતના મૂળભૂત કાયદા દ્વારા શાસિત છે. આ સ્વીકારેલી સ્થિતિ છે કે બીજા લવાદનું આસન ચુ.કે. માં હતું. તેથી, સુમિતોમો હેવી ઇન્ડસ્ટ્રીઝ વિ. ઓએનજીસી લિ. (ઉપરોક્ત) પર આધાર રાખતાં, સંબંધિત દેશ ચુ.કે. હતો, જેના પ્રક્રિયાત્મક કાયદા હેઠળ પંચનિર્ણય કરવામાં આવ્યો હતો. આથી, કલમ ૪૮(૧)(ઈ) પોતપોતાની રીતે અધિનિયમની કલમ ૪૪ના પ્રથમ ભાગને આકર્ષિત કરતી નથી.

આ સંદર્ભમાં, આગળનો પ્રશ્ન એ છે કે અધિનિયમની કલમ ૪૪ માં ઉપયોગમાં લેવાયેલ “જો સુધી સંદર્ભ અન્યથા આવશ્યક ન બનાવે” એવો પ્રયોગ કદી

અમલમાં આવે છે કે નહીં. આ પ્રશ્નને નીચેના દૃષ્ટાંત દ્વારા પરખી શકાય છે, જેમાં આ પ્રયોગનું પ્રાસંગિક મહત્ત્વ ઊભું થાય છે. ચાલો, એવો કરાર વિચારીએ કે જેમાં પંચાટ કરારનો પણ સમાવેશ થાય છે, જે ભારતીય કાયદા દ્વારા શાસિત છે અને જેમાં પંચાટનું સ્થાન યુ.કે. તરીકે દર્શાવાયેલ છે. તેમ છતાં, પંચાટની કાર્યવાહી શરૂ થાય તે પહેલાં, પક્ષકારો એ રીતે સંમત થાય છે કે ભલે પંચાટનું ભૌતિક સ્થાન યુ.કે.માં હોય, પરંતુ સર્વ હેતુઓ માટે પંચાટનું સ્થાન ભારત ગણાશે અને પંચાટની કાર્યવાહી ભારતના પ્રક્રિયાત્મક કાયદા હેઠળ ચલાવવામાં આવશે. આવી સ્થિતિમાં, ભલે કલમ ૪૪ હેઠળની બધી જ શરતો પૂર્ણ થયેલી હોય, તો પણ પંચ દ્વારા આપવામાં આવેલ નિર્ણયને વિદેશી નિર્ણય કહી શકાય નહીં. આવી સ્થિતિમાં, કલમ ૪૪ માં આવેલ “જો સુધી સંદર્ભ અન્યથા આવશ્યક ન બનાવે” એવો પ્રયોગ અર્થસભર બને છે અને લાગુ પડે છે તથા પ્રાસંગિક બને છે.

આ મામલામાં આ પ્રશ્ન અંગે એક અન્ય પાસું પણ છે કે આઈ.સી.સી. મધ્યસ્થ દ્વારા આપવામાં આવેલ એવોર્ડ વિદેશી એવોર્ડ હતો કે નહીં. ડિવિઝન બેન્ચના મતે, જેમ અહીં અગાઉ નોંધવામાં આવ્યું છે, આઈ.સી.સી. મધ્યસ્થ દ્વારા આપવામાં આવેલ એવોર્ડ વિદેશી એવોર્ડ નહોતો. અધિનિયમની કલમ ૨ની ઉપકલમ (૨) સ્પષ્ટપણે કહે છે કે જ્યાં મધ્યસ્થતાનું સ્થાન ભારતમાં હોય ત્યાં અધિનિયમનો ભાગ ૧ લાગુ પડશે. અધિનિયમની કલમ ૨ની ઉપકલમ (૭) કહે છે કે ભાગ ૧ હેઠળ કરવામાં આવેલ મધ્યસ્થ એવોર્ડને સ્થાનિક એવોર્ડ તરીકે ગણવામાં આવશે. અધિનિયમની કલમ ૨ની ઉપકલમો (૨) અને (૭) ને કલમ

જઝ સાથે વાંચતાં, જેના વિષે હું અગાઉથી જ વિચારણા કરી ચૂક્યો છું, તેમાં કોઈ શંકા રહી શકતી નથી કે આઈ.સી.સી. મધ્યસ્થ દ્વારા આપવામાં આવેલ એવોર્ડ સ્થાનિક એવોર્ડ હતો એવો ડિવિઝન બેન્ચનો નિષ્કર્ષ ખોટો હતો. જેમ અહીં અગાઉ નોંધાયું છે તેમ, આપણને એ બાબત પણ ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ કે ફોરેન એવોર્ડ્સ (રેકગ્નિશન એન્ડ એન્ફોર્સમેન્ટ) અધિનિયમ, ૧૯૬૧ ની કલમ ૯(બી), જેમાં એવી જોગવાઈ હતી કે ભારતના કાયદા દ્વારા શાસિત મધ્યસ્થતા કરારને અનુસરીને કરવામાં આવેલ મધ્યસ્થ એવોર્ડ પર તે લાગુ પડશે નહીં, તે ૧૯૯૬ ના અધિનિયમની કલમ ૫૧ દ્વારા સ્પષ્ટ રીતે કાઢી નાખવામાં આવી છે. આ સંબંધમાં, આ અદાલતના શ્રીજી ટ્રેકો (૧) પ્રા. લિ. વિ. પેપરલાઈન ઇન્ટરનેશનલ ઇન્ક. કેસના નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કરી શકાય.

આ બાબતના આ દૃષ્ટિકોણથી અને ઉપર અહીં કરવામાં આવેલી ચર્ચાઓને ધ્યાનમાં લેતા, હું દઢ અભિપ્રાય ધરાવું છું કે આઈ.સી.સી. મધ્યસ્થકર્તાનો એવોર્ડ દેશીય એવોર્ડ નહોતો, પરંતુ વિદેશી એવોર્ડ હતો, જેમ વડી અદાલતના વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશે યોગ્ય રીતે ઠરાવ્યું છે.

મુદ્દો ક્રમાંક ૪ : શું એચ.સી.એલ.ને આઈ.સી.સી.ના મધ્યસ્થ સમક્ષ પોતાનો કેસ રજૂ કરવાની યોગ્ય તક આપવામાં આવી હતી — કલમ ૪૮ (૧) (બી) હેઠળ, જો નીચે મુજબ હોય તો વિદેશી પુરસ્કારના અમલીકરણનો ઇનકાર કરી શકાય છે:

(બી) જે પક્ષકાર વિરુદ્ધ લવાદી નિર્ણયનો અમલ માંગવામાં આવે છે, તેને લવાદીની નિમણૂક અંગે અથવા લવાદી કાર્યવાહી અંગે યોગ્ય નોટિસ આપવામાં આવી ન હતી, અથવા અન્યથા તે પોતાનો પક્ષ રજૂ કરવામાં અસમર્થ હતો.

હાલના કેસમાં, એચસીએલને મધ્યસ્થની નિમણૂક અંગે જાણ હતી. હકીકતમાં, તેણે આઈસીસી મધ્યસ્થ કાર્યવાહી સ્થગિત કરાવવા માટે ભારતીય અદાલતોનો આશરો લીધો હતો. રાજસ્થાન વડી અદાલતે આઈસીસી મધ્યસ્થ કાર્યવાહી સ્થગિત રાખવા અંગે આપેલા આદેશ વિરુદ્ધ સેન્ટ્રોટ્રેડ દ્વારા દાખલ કરાયેલી વિશેષ અનુમતિ અરજી પર, આ સર્વોચ્ચ અદાલતે એક આદેશ પસાર કર્યો હતો, જેના દ્વારા રાજસ્થાન વડી અદાલતનો સ્થગન આદેશ ૮.૦૨.૨૦૦૧ના રોજ રદ કરવામાં આવ્યો હતો અને આઈસીસીની કાર્યવાહી કાયદા અનુસાર ચાલુ રાખવા માટે નિર્દેશો આપવામાં આવ્યા હતા.

તેમના નિર્ણયમાં, શ્રી જેરેમી લાયોનેલ કૂકે, આઈ.સી.સી. મધ્યસ્થએ નોંધ્યું છે કે તેમની નિમણૂક આઈ.સી.સી. દ્વારા ૭.૦૬.૨૦૦૦ના રોજ કરવામાં આવી હતી અને એચ.સી.એલ.એ આ આધારે મધ્યસ્થ કાર્યવાહીમાં ભાગ લેવાનો ઇનકાર કર્યો હતો કે કરારમાંનો બીજો મધ્યસ્થતા ખંડ રદબાતલ અને અમાન્ય હતો. તેમણે ૨૦.૧૨.૨૦૦૦, ૧૮.૦૧.૨૦૦૧ અને ૩.૦૫.૨૦૦૧ના આદેશો દ્વારા સેન્ટ્રોટ્રેડ અને એચ.સી.એલ.ને લેખિત રજૂઆતો તથા આધારરૂપ પુરાવા દાખલ કરવા નિર્દેશ આપ્યો હતો. તેમ છતાં, એચ.સી.એલ.એ આ આદેશોનું પાલન કર્યું નહોતું. ૩૦.૦૭.૨૦૦૧ના રોજ, તેમણે એચ.સી.એલ.ને ફેક્સ મોકલીને પૂછ્યું હતું કે શું તેઓ પોતાનો બચાવ દાખલ કરવા ઇચ્છે છે. ત્યારબાદ

તેમણે ૯.૦૮.૨૦૦૧ના રોજ વધુ એક ફેક્સ મોકલી તેમને જાણ કરી હતી કે તેઓ નિર્ણય આપવા આગળ વધી રહ્યા છે. ત્યારપછી ૧૧.૦૮.૨૦૦૧ના રોજ, આઈ.સી.સી. મધ્યસ્થને સમયવધારો માંગતો જવાબ પ્રાપ્ત થયો હતો. તેમણે ૩૧.૦૮.૨૦૦૧ સુધીનો સમય આપ્યો હતો. ૨૭.૦૮.૨૦૦૧ના રોજ તેમને એચ.સી.એલ.ના પ્રતિનિધિઓ તરફથી વધુ સમયવધારા માટે બીજી અરજી મળી હતી. તેમણે ૧૨.૦૯.૨૦૦૧ સુધી સમયવધારો મંજૂર કર્યો હતો. ૧૩.૦૯.૨૦૦૧ના રોજ, તેમને એચ.સી.એલ. દ્વારા આધારરૂપ પુરાવા વિના દાખલ કરાયેલ રજૂઆતોનો પ્રથમ સમૂહ મળ્યો હતો. તેમણે તે રજૂઆતો પર વિચાર કર્યો હતો અને નિર્ણય આપતી વખતે તેને ધ્યાનમાં લીધી હતી. તેમણે તેમના નિર્ણયમાં આગળ આ પણ નોંધ્યું છે કે:

"મેં મારા આદેશોમાં સ્પષ્ટ કર્યું હતું કે ત્યારબાદ પૂરું પાડવામાં આવેલી કોઈ વધુ સામગ્રીને ધ્યાનમાં લેવામાં આવશે નહીં, અને મેં એવું કર્યું નથી".

આ છેલ્લું નિવેદન દર્શાવે છે કે તેને એચ.સી.એલ. પાસેથી વધુ સામગ્રી પ્રાપ્ત થઈ હતી, જેનું તેણે લવાઈ ચુકાદો આપતી વખતે મૂલવણ કર્યું નહોતું. પ્રથમ દ્રષ્ટિએ એવું જણાય છે કે એચ.સી.એલ.ને તેના પક્ષનો કેસ રજૂ કરવા માટે લવાઈકર્તાએ પૂરતી તક આપી હતી. તેમ છતાં, આ પ્રશ્નની તપાસ તે સમયે અસ્તિત્વમાં રહેલી પરિસ્થિતિના દૃષ્ટિકોણથી થવી આવશ્યક છે.

નોંધવું આવશ્યક છે કે આ અદાલતે ૮.૦૨.૨૦૦૧ ના રોજ કાર્યવાહી પરનો સ્થગન હટાવ્યો હતો. આ અદાલતના ૮.૦૨.૨૦૦૧ ના આદેશ પછી,

પક્ષકારોએ પોતાની રજૂઆતો તેને પાઠવવા અંગે આઈ.સી.સી. લવાદ દ્વારા આપવામાં આવેલો પ્રથમ નિર્દેશ ૩.૦૫.૨૦૦૧ ના રોજ કરવામાં આવ્યો હતો, અર્થાત્ લગભગ ૩ મહિનાના સમયાંતર પછી. એચ.સી.એલ.નો સહકાર ત્યારબાદ માત્ર ૩૦.૦૭.૨૦૦૧ ના રોજ જ માંગવામાં આવ્યો હતો, અર્થાત્ લગભગ ૨ મહિનાના સમયાંતર પછી. ત્યારબાદ ૯.૦૮.૨૦૦૧ ના રોજ થયેલ સંદેશાવ્યવહારમાં જણાવવામાં આવ્યું હતું કે લવાદ પુરસ્કારની કાર્યવાહી આગળ વધારી રહ્યો હતો. આ વખતે એચ.સી.એલ. તરફથી પ્રતિસાદ મળ્યો હતો. તેમની વિનંતીઓ પર, ૧૨.૦૯.૨૦૦૧ એ પૂર્ણ થતી લગભગ એક મહિનાની સમયમર્યાદા એચ.સી.એલ.ને આપવામાં આવી હતી. લવાદને એચ.સી.એલ. દ્વારા દાખલ કરાયેલ રજૂઆતોનો પ્રથમ સમૂહ ૧૩.૦૯.૨૦૦૧ ના રોજ પ્રાપ્ત થયો હતો. ત્યારબાદ તેણે ૧૬ દિવસ પછી ૨૯.૦૯.૨૦૦૧ ના રોજ પુરસ્કાર કર્યો હતો. એવું જણાય છે કે ૧૩/૨૯.૦૯.૨૦૦૧ દરમિયાન તેને એચ.સી.એલ. તરફથી વધુ સામગ્રી પ્રાપ્ત થઈ હતી, જેને તેણે પુરસ્કાર કરતી વખતે ધ્યાનમાં લીધી નહોતી, કારણ કે એચ.સી.એલ.ને તેના દ્વારા આપવામાં આવેલી સમયમર્યાદા સમાપ્ત થઈ ગઈ પછી તે પ્રાપ્ત થઈ હતી.

ઉપરોક્ત તથ્યોના વર્ણન પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે મધ્યસ્થતા કાર્યવાહીમાં શરૂઆતથી જ વિલંબ થયેલા હતા, જ્યારે સેન્ટ્રોટ્રેડે ૨૨.૦૨.૨૦૦૦ના રોજ આઈ.સી.સી.નો સંપર્ક કર્યો હતો. મોટા ભાગના વિલંબ એચ.સી.એલ.એ કાર્યવાહીમાં ભાગ લેવા ઈનકાર કર્યો હોવાથી થયા હતા. તેમ છતાં, કેટલાક વિલંબ એવા હતા જેનો સંબંધ એચ.સી.એલ.ના વર્તન સાથે બાંધવી શકાય તેમ

નથી. ઉદાહરણ તરીકે, ૮.૦૨.૨૦૦૧ના રોજ આ અદાલતનો આદેશ કરવામાં આવ્યો તે સમયગાળાથી ૩.૦૫.૨૦૦૧ના રોજ મધ્યસ્થ દ્વારા પ્રથમ નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો તે સમયગાળો. સમગ્ર મધ્યસ્થતા કાર્યવાહી તાત્કાલિકતાના અભાવનું સૂચન કરે તેવી રીતથી ચલાવવામાં આવી હતી. વધુમાં, એચ.સી.એલ.ની આ રજૂઆતમાં હું સાર જોઈ શકું છું કે ૧૧.૦૮.૨૦૦૧ના આતંકવાદી હુમલાના કારણે હવાઈ અવરજવરની સંપૂર્ણ અવ્યવસ્થા સર્જાતા, એચ.સી.એલ. દ્વારા આઈ.સી.સી.ના મધ્યસ્થને મોકલવામાં આવેલી સામગ્રી મોડેથી પહોંચી હતી. આ પરિસ્થિતિઓમાં, મધ્યસ્થતા કાર્યવાહીમાં ભાગ લેવા સંમત થયા પછી, તેમના આધારરૂપ પુરાવાઓ સાથેની રજૂઆતોની તામિલ કરવામાં થોડા દિવસોનો વિલંબ ક્ષમ્ય જણાય છે અને તેને માફ કરવો જોઈએ હતો. પરિસ્થિતિઓનું સમસ્ત ચિત્ર અને વિલંબોને ધ્યાનમાં લેતા, ૧૩.૦૮.૨૦૦૧ પછી અને ૨૮.૦૮.૨૦૦૧ પહેલાં તેમની પાસે પ્રાપ્ત થયેલી સામગ્રી પર વિચાર કરવા મધ્યસ્થનો ઇનકાર તુરંજ તકનીકી આધાર પર થયેલો જણાય છે. ૨૮.૦૮.૨૦૦૧ના રોજ નિર્ણય આપવા પહેલાં મધ્યસ્થે તેમની પાસે પ્રાપ્ત થયેલી બધી સામગ્રી પર વિચાર કરવો જોઈએ હતો. હરિઓમ મહેશ્વરી વિ. વિનિત કુમાર પારીખ અને મિનમેટલ જર્મની જીએમબીએચ વિ. ફર્કો સ્ટીલ લિ.ના નિર્ણયો ધ્યાનમાં લેતાં, એ સાચું છે કે જ્યાં કોઈ પક્ષકારને મુલતવી રાખવાનો અવકાશ નકારવામાં આવે અને તેને પોતાનો કેસ રજૂ કરવામાં અવરોધિત કરવામાં આવ્યો ન હોય, ત્યાં સામાન્ય રીતે તે પ્રાકૃતિક ન્યાયના ભંગ અને ન્યાયસંગત સુનાવણીના ઇનકારનો દાવો કરી શકતો નથી. જોકે,

વિલંબોની પરિસ્થિતિમાં, જેમાંથી કેટલાક એચ.સી.એલ.ના વર્તનને આભારી નહોતા, સમયસર સંબંધિત સામગ્રી દાખલ કરવામાં એચ.સી.એલ.ની ચૂકને માફ કરવી તે જ ન્યાયસંગત હતી. તેથી એવું કહી શકાય કે એચ.સી.એલ.ને ન્યાયસંગત સુનાવણી મળી નહોતી અને તે પોતાનો કેસ અસરકારક રીતે રજૂ કરી શક્યું નહોતું.

ઉપરોક્ત કારણોસર, મારું મત એવું છે કે એચ.સી.એલ. આઈ.સી.સી.ના મધ્યસ્થ સમક્ષ પોતાનો કેસ અસરકારક રીતે રજૂ કરી શક્યું નહોતું અને તેથી અધિનિયમની કલમ ૪૮ (૧)(બી) ના દૃષ્ટિકોણે આઈ.સી.સી.ના પંચાટનો અમલકારણ નકારવો જોઈએ. તદનુસાર, ડિવિઝન બેન્ચનો ચુકાદો તેમજ કલકત્તા વડી અદાલતના વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશનો ચુકાદો પણ રદ કરવો જોઈએ અને મુદ્દો કાયદા અનુસાર બંને પક્ષકારોને તેમના કેસ તેમની સમક્ષ રજૂ કરવાની વાજબી અને યોગ્ય તક આપ્યા પછી પંચાટીય કાર્યવાહીનો નવા સિરેથી નિકાલ કરવા માટે આઈ.સી.સી.ના મધ્યસ્થને પરત મોકલવો જોઈએ. આ હકીકતને ધ્યાને લેતા કે મેં એ કારણસર આઈ.સી.સી.ના મધ્યસ્થના પંચાટને રદ કર્યો છે કે એચ.સી.એલ. આઈ.સી.સી.ના મધ્યસ્થ સમક્ષ પોતાનો કેસ અસરકારક રીતે રજૂ કરવામાં અસમર્થ હતું, અધિનિયમની કલમ ૪૮(૧)(બી) ના પાલનરૂપે, હું આઈ.સી.સી.ના મધ્યસ્થને આદેશ આપું છું કે નવા પંચાટીય નટપટિક્કમની શરૂઆતની તારીખથી ત્રણ મહિનાની અંદર નવો પંચાટ આપે.

તદનુસાર, બન્ને અપીલોનો નિકાલ કરવામાં આવે છે.

ખર્ચ બાબતે કોઈ આદેશ કરવામાં આવશે નહીં.

The translation of this judgment has been provided by

M/s Hyperlink E-Solutions Pvt. Ltd.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.